

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Проблеми освіти і виховання у сучасних умовах

Збірник наукових праць

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2013

УДК 37.01
ББК 74.21

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
від 24 травня 2013 року, протокол № 10*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Тернопільська В.І., доктор педагогічних наук, професор кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту Національного авіаційного університету.

Ковальчук В.А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Сахневич І.Д., кандидат педагогічних наук, декан факультету мистецтв та менеджменту Житомирського інституту культури і мистецтв Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Проблеми освіти і виховання в сучасних умовах: збірник наукових праць / за заг. ред. Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 208 с.

Збірник наукових праць вміщує матеріали науково-практичного семінару „Проблеми освіти і виховання в сучасних умовах”. У збірнику представлено такі аспекти досліджуваної проблеми: професійно-педагогічні характеристики діяльності педагога; зміст виховання на сучасному етапі; психолого-педагогічні основи виховання дитини в сім’ї.

Адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

УДК 37.01
ББК 74.21

© ЖДУ ім. І. Франка, 2013.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

<i>Амрахова І.</i> Мотиви вибору студентами природничого факультету професії педагога.....	7
<i>Нестеровська С.М.</i> Специфіка підготовки до професійної діяльності майбутніх диригентів у коледжах культури та мистецтв.....	9
<i>Боковенко І., Остапчук Л. К.</i> Ушинський про значення праці у вихованні людини „Праця в її психічному і виховному значенні”.....	13
<i>Хомутовська Н.</i> Педагогічна культура вчителя-вихователя.....	16
<i>Кучер Т.</i> Педагогічне коригування неуспішності учнів у навчальному процесі.....	19
<i>Гуравська В., Рудницька Н.Ю.</i> Нетрадиційні форми організації навчальної діяльності на уроках математики в початкових класах.....	21
<i>Гончаренко К., Качківська О.</i> Розвиток малокомплектних шкіл та їх значення в освітній системі.....	23
<i>Гайченя Н.</i> Шляхи формування пізнавальної мотивації учнів на уроках біології.....	26
<i>Козак І.</i> Гра як засіб формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи.....	28
<i>Сергійчук О.</i> Використання ігрової діяльності на уроках біології.....	31
<i>Захарчук Т.</i> Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.....	33
<i>Томашевська А., Мирончук Н.М.</i> Вивчення стану сформованості емоційно-вольової готовності дошкільників до школи.....	36
<i>Сімон Л.</i> Пізнавальний інтерес як основа успішної навчальної діяльності учнів.....	41
<i>Піка С.</i> Формування дослідницьких умінь учнів-підлітків на уроках біології.....	43
<i>Загородна А., Рудницька Н.Ю.</i> Розвиток логічного мислення учнів на уроках математики.....	46
<i>Кондратюк А., Рудницька Н.Ю.</i> Розвиток пізнавальної самостійності в учнів початкових класів на уроках математики.....	50
<i>Климчук М.</i> Використання інтерактивних методів навчання.....	53
<i>Салміна В., Мирончук Н.М.</i> Адаптація учнів четвертого класу до навчання в основній школі: сутність та шляхи формування.....	55
<i>Савчук Т.</i> Використання інноваційних технологій на уроках української мови в початкових класах.....	59

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

<i>Горностай О.</i> Специфіка морального виховання школярів у процесі вивчення природничих дисциплін.....	63
<i>Домінська К.</i> Особливості мовлення сучасних підлітків та шляхи його корекції.....	65
<i>Байда Ю.</i> Лихослів'я як проблема спілкування сучасних школярів.....	67
<i>Комісарук Г.</i> Культура спілкування сучасних підлітків: шляхи корекції.....	69
<i>Колесник К.</i> Особливості спілкування сучасних підлітків.....	72
<i>Головня М.</i> Шляхи виявлення самоставлення учнів та формування позитивної самооцінки.....	74
<i>Шеремета Я.</i> Шляхи формування позитивного самоствердження підлітків.....	76
<i>Метлицький О.І., Бутузова Л.П.</i> Психологічні основи формування характеру в підлітковому віці.....	79
<i>Іщук Р.В., Бутузова Л.П.</i> Розвиток творчих здібностей у підлітковому віці.....	84
<i>Роговченко В.</i> Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин.....	87
<i>Хоменко Ю., Мирончук Н.М.</i> Формування естетичної вихованості молодших школярів засобами українського народного мистецтва.....	90
<i>Кобилинська В.</i> Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості.....	95
<i>Вербило А., Мирончук Н.М.</i> Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості.....	98
<i>Юрковський Ю.</i> Вивчення рівня екологічної свідомості сучасних підлітків.....	101
<i>Жвалюк Н.</i> Розвиток екологічної культури в учнів.....	102
<i>Колесник Т.</i> Роль екологічної освіти школярів на сучасному етапі.....	105
<i>Федорчук Г., Басюк Н.А.</i> Виховання екологічної культури в учнів молодшого шкільного віку.....	107
<i>Собко Н.</i> Екологічне виховання школярів у позаурочній діяльності.....	110
<i>Нестерчук А., Новіцька І. В.</i> Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в підлітків.....	113
<i>Панасюк О., Мирончук Н.М.</i> Зміст та напрями розвитку екологічної вихованості школярів.....	115
<i>Калинюк В.</i> Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості	117

<i>Мошківський І.</i> Стан екологічної вихованості сучасних підлітків.....	119
<i>Біб Ю.</i> Виховання в молодших підлітків цінності природи.....	123
<i>Корнійчук О.</i> Природа як цінність у життєдіяльності молодших підлітків.....	124
<i>Литвін О., МIRONЧУК Н.М.</i> Зміст та принципи трудового виховання школярів.....	126
<i>Кравцова О.</i> Економічне виховання учнів старшої школи.....	129
<i>Іванченко Н., Новіцька І.В.</i> Особливості професійного самовизначення школярів.....	133
<i>Ванат Л.</i> Основи профілактики в школі шкідливих звичок.....	135
<i>Шклярчук О.</i> Профілактика шкідливих звичок у школярів як соціальна проблема.....	138
<i>Тимченко В.</i> Профілактика в учнів шкідливих звичок.....	140
<i>Ляшенко Н., МIRONЧУК Н.М.</i> Профілактика шкідливих звичок в учнів середніх класів.....	142
<i>ДЕРЕВИЦЬКИЙ Р.</i> Розповсюдженість шкідливих звичок в учнівському колективі та шляхи їх корекції.....	144
<i>Стефаненко В.</i> Згубний вплив на здоров'я шкідливих звичок.....	146
<i>Назарчук В.</i> Сутність та основи організації здорового способу життя учнів.....	148
<i>Павлушкіна О.</i> Пропагування здорового способу життя в роботі класного керівника.....	151
<i>Кримчак К.</i> Вплив засобів інформації на особистісний розвиток школяра.....	153
<i>Томас О.</i> Роль ЗМІ в розвитку особистості школяра.....	155
<i>Войцицька Л.</i> Можливості сучасного телебачення щодо екологічного виховання школярів	157
<i>Дж. Мамедова.</i> Некоторые аспекты влияния телевидения на воспитание школьников.....	159
<i>Царук О.</i> Телебачення і його вплив на свідомість школярів-підлітків....	162
<i>Козин Ю., Сусол Т.</i> Виховання у східних слов'ян.....	164
<i>Терешко К., МIRONЧУК Н.М.</i> Позаурочна діяльність школярів: форми та методи виховання школярів.....	167
<i>Фомін А.</i> Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин.....	169

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У СІМ'Ї

<i>Борицький І.</i> Вплив сімейних стосунків на виховання дитини.....	171
<i>Волкова А.</i> Сім'я як фактор духовного розвитку особистості дитини.....	173
<i>Воробей Г.</i> Сім'я як соціальний інститут духовного розвитку дитини...	176
<i>Яцкевич Ю.</i> Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей.....	179
<i>Чайка М.</i> Вплив психологічного клімату в сім'ї на формування особистості дитини.....	182
<i>Гуріна О., Новіцька І.В.</i> Педагогічна співдружність школи та сім'ї.....	185
<i>Чиж Т.</i> Робота класного керівника з батьками учнів: шляхи їх взаємодії.....	187
<i>Шкуринська Н.</i> Фактори впливу на виховання дитини у сучасній сім'ї.....	189
<i>Чорноморець І.</i> Педагогічна співдружність школи та сім'ї.....	192
<i>Гуменюк І.</i> Форми роботи класного керівника з підвищення педагогічної культури сім'ї.....	194
<i>Глуценко Н.</i> Статеве виховання сучасних школярів.....	197
<i>Баранець С.</i> Розвиток статевої культури сучасних школярів.....	200
<i>Поліщук А.</i> Школа і сім'я: прогресивні форми співпраці.....	202
<i>Чубай О.</i> Виховні функції сім'ї як соціального інституту.....	

РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

*І. Амрахова, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук*

Мотиви вибору студентами природничого факультету професії педагога

Негативні наслідки неправильно вибраної професії зачіпають як саму людину, так і його соціальне оточення. Перебудова українського суспільства висуває певні вимоги перед фахівцями з усіх спеціальностей виявляти свою активність, самостійність, творчість у процесі професійної діяльності, аби бути кваліфікованими і конкурентноспроможними на ринку праці.

Різні аспекти даної проблеми досліджують Є. Борисова, М. Дьяченко, С. Занюк, І. Кандибович, Г. Костюк, С. Крягжде та інші.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття „мотиви вибору професії”, розкрити головні причини вибору студентами природничого факультету професії педагога.

Що впливає на вибір педагогічної професії серед студентів? Чому саме вони вибрали педагогічну спрямованість? Як ми знаємо, студентська молодь – найбільш сприйнятлива до соціальних змін і є інтелектуально динамічною частиною молоді. Насамперед молодь керується власними мотивами при виборі професії. Так з'ясуємо сутність поняття „мотиви вибору професії”. Мотиви вибору професії – підстави для вибору тієї або іншої професії. Мотивами можуть виступати професійні інтереси, життєві переваги, матеріальні й духовні цінності.

Е.А. Клімов вказує наступні вісім основних чинників, що визначають професійний вибір: 1) позиція старших, сім'ї; 2) позиція однолітків; 3) позиція шкільного педагогічного колективу (вчителя, класного керівника і так далі); 4) особисті, професійні й життєві плани; 5) здібності і їх прояви; 6) домагання на суспільне визнання; 7) інформованість про ту або іншу професійну діяльність; 8) схильності [1, с.121-126].

Для того, щоб краще орієнтуватися у великому різноманітті мотивів, їх можна розділити на внутрішні й зовнішні. Внутрішні мотиви вибору тієї або іншої професії: її суспільна і особиста значущість; задоволення, яке приносить робота завдяки її творчому характеру; можливість спілкування, керівництва іншими людьми тощо. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі вона працює із задоволенням, без зовнішнього тиску [2, с.46-47].

Зовнішні мотиви: заробіток; прагнення до престижу; боязнь засудження [2, с.48].

Зовнішні мотиви можуть бути розділені на позитивні й негативні. До позитивних мотивів відносяться: матеріальне стимулювання, можливість просування службою, схвалення начальства, колективу, престиж, тобто стимул-реакції, заради яких людина охоче працюватиме. До негативних мотивів відносяться дії на особу шляхом тиску, погроз, покарання, критики й інших дій негативного характеру.

На початку навчального року на природничому факультеті було проведено анкетування серед студентів I-III курсів Житомирського державного університету ім. І.Франка для визначення мотивів їх вступу до навчального закладу. Аналіз результатів дозволяє визначити, якими мотивами керувалися студенти при виборі професії педагога:

студенти I курсу:

- прагнення присвятити себе навчанню дітей – 75%;
- усвідомлення педагогічних здібностей – 50%;
- уявлення про суспільну важливість, престиж педагогічної професії –

25%;

- вплив на рішення стати педагогом: батьки – 0%, учителі – 25%;

самостійний вибір – 75 %;

студенти II курсу:

- прагнення присвятити себе навчанню дітей – 75%;
- усвідомлення педагогічних здібностей – 50%;
- уявлення про суспільну важливість, престиж педагогічної професії –

25%;

- вплив на рішення стати педагогом: батьки – 100%, учителі – 0%,

самостійний вибір – 0%;

студенти III курсу:

- прагнення присвятити себе навчанню дітей – 58,3%;
- усвідомлення педагогічних здібностей – 66,6%;
- уявлення про суспільну важливість, престиж педагогічної професії –

33,3%;

- вплив на рішення стати педагогом: батьки – 33,3%; учителі – 16,6%;

самостійний вибір – 30%.

Більшість студентів природничого факультету хочуть присвятити себе навчанню дітей, загалом переважає самостійний вибір даної професії, тобто внутрішні мотиви, також студенти чітко усвідомлюють себе у ролі педагога і свої педагогічні навички (виразно це спостерігається у студентів III курсу). Проте не останню роль відіграють і зовнішні мотиви серед студентів.

Усе це дозволяє зробити висновок, що студенти природничого факультету при виборі професії педагога звертали більшу увагу на внутрішні мотиви й керувались своїми потребами, ніж зовнішніми стимулами, тобто обирали професію за покликом серця.

На нашу думку, для розвитку мотивів щодо вибору професії педагога потрібно відповідну роботу проводити зі старшокласниками й орієнтувати їх на правильний вибір професії. Вчителі повинні показувати позитивні сторони професії педагога.

При профорієнтуванні молоді вчитель повинен використовувати різноманітні форми, зокрема: пояснення, профорієнтаційна бесіда, екскурсія.

Список використаної літератури

1.Климов Е.А. Как выбрать профессию / Климов Е. – М.: Просвещение, 1990. – С.121-128.

2.Мижериков В.А. Введение в педагогическую деятельность / В.А. Мижериков. – М: Педагогическое общество России, 2002. – С.46-48.

С. М. Нестеровська, викладач
(Житомирський коледж культури та мистецтв ім. І.Огієнка)

Специфіка підготовки до професійної діяльності майбутніх диригентів у коледжах культури та мистецтв

Соціально-економічні зміни в Україні, входження її в європейський освітній простір, реформування системи освіти актуалізують проблему професійної підготовки фахівців мистецької сфери, оскільки саме вони мають відігравати провідну роль у формуванні культурних цінностей, духовного та інтелектуального потенціалу країни. В умовах упровадження багаторівневої освіти у мистецьких навчальних закладах особливої злободенності набуває проблема професійної підготовки майбутніх диригентів оркестрових колективів та забезпечення конкурентоспроможності їх на ринку праці, здатності до постійного самовдосконалення та усвідомлення умов творчої діяльності при збереженні основоположних внутрішніх настанов і переконань у ситуації нестабільності соціальних процесів. Саме тому проблеми фахового рівня, педагогічної майстерності стають дедалі більш значущими в теорії й практиці професійної підготовки студентів мистецьких навчальних закладів [6].

Психологічному аналізу диригентської діяльності присвячені роботи А.Л.Готсдинера, Г.Л.Єржемського, В.І.Петрушина, В.Г.Ражникова, А.Л.Бочкарьова та ін. Педагогічні аспекти підготовки диригентів аналізують у своїх працях І. Мусін, Г.Караян, Є.Н.Березкіна та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості професії диригента й основні складові підготовки спеціаліста цієї галузі.

Диригент – одна з найцікавіших та складних творчих професій. Слово “диригент” виникло від французького „diriger” та означає “керівник музичного колективу.” Діяльність диригента – це найбільш складна з усіх музично виконавських професій, яка вимагає цілої низки знань, умінь та

навичок. Тому до диригента висунуто найбільш високі професійні вимоги. Керівнику музичного колективу потрібно володіти цілим комплексом професійно важливих якостей, до складу яких входять, окрім музичних, також педагогічні, організаторські, психологічні та інші.

Г.Л. Єржемський вважає, що диригування як професія – багатофункціональна та представляє цілий комплекс діяльностей, зокрема: інтерпретаційна (аналітична), виконавська (евристична), керуюча (реалізуюча), репетиційна (педагогічна) та організаційна (плануюча) діяльність [1, с.8].

Працюючи з музичним колективом, диригент виконує цілу низку завдань, які є основою його професійної діяльності. Зі специфічних професійних якостей деякі дослідники виділяють наявність специфічних вольових та сугестивних якостей, володіння системою диригентських жестів, добре розвинутий внутрішній слух, комунікабельність, педагогічну майстерність.

Диригент повинен мати добре розвинутий слух, метро-ритмічне відчуття, музичну пам'ять, здатність до музично-слухових уявлень, володіти навичками всебічного аналізу партитури, розумінням структури та форми музичного твору, здатністю інтерпретувати музичний твір. Ці якості та здібності потрібні диригенту для створення музичного образу. Тому слід зазначити, що важливу роль у підготовці в цьому напрямку є знання з музично-теоретичних дисциплін.

„Диригент – професія порівняно молода. Величезний практичний досвід багатьох поколінь, чудових майстрів не привів ще до фундаментальних теоретичних узагальнень і всебічних досліджень. Методика підготовки диригентів не має ще такої основоположної єдності, як, скажімо, у медицині або фізиці. Сьогодні навіть, мабуть, важко у множині дати поняття „школа”, маючи на увазі розвиток диригентського мистецтва у всьому світі. Книги, статті видатних зарубіжних і вітчизняних диригентів дають достатньо повне уявлення про основні аспекти цієї професії. Однак недостатньо розкрито педагогічні основи підготовки педагога [2, с.3].

Досить важливими у підготовці спеціаліста-диригента є спеціальні предмети, які пов'язані безпосередньо з професійною діяльністю диригента: інструментовка, інструментознавство, читання партитур, диригування, вивчення оркестрових інструментів, та спецмузінструмент. Саме ці предмети грають ключову роль у професійній підготовці диригента. Знання про музичні інструменти, про їх специфіку, вміння грати на цих інструментах, володіння мануальною технікою та читання партитури є основою у професійній діяльності диригента.

Виховання згуртованого колективу – це завдання, яке постає перед багатьма диригентами. Вирішення завдань, які пов'язані з музикою, поєднані з психологічними закономірностями спілкування з оркестрантами [3, с. 332].

Психологічні особливості диригентської діяльності обумовлені тим, що „інструментом” для диригента є колектив музикантів, який складається з багатьох особистостей, що мають різні характери та темпераменти.

Серйозні перешкоди в системі міжособистісної взаємодії найчастіше виникають у ситуаціях, коли в групі доводиться співпрацювати людям, які мають різний рівень професійної підготовки, здатність до творчих рішень, прагнення до оригінальних та ризикованих рішень [4, с.51-52].

Кожен музикант, який займається диригуванням, повинен усвідомлювати, що диригування – не самоціль, а засіб спілкування з колективом, спосіб передачі певної інформації, мова, якою диригент розмовляє з колективом.

Здібність диригента до спілкування є однією з складових його таланту. І як будь-яка здібність, вона піддається розвитку [3, с. 342]. Вольовий жест, легка іронія, вимоглива наполегливість, ввічливе прохання – ці та інші прийоми взаємодії з музикантами допомагають диригенту-початківцю знайти свій особливий стиль спілкування з оркестром. І навіть якщо диригент не буде видатним музикантом, але грамотним та вмілим організатором, який вміє об'єднати зусилля різних людей у єдиний творчий порив, сам оркестр може підняти такого диригента на таку висоту, яка відповідає найбільш високим художнім вимогам. Важливою умовою такого досягнення є любов оркестрантів до свого мистецтва, з одного боку, та любов і повага до свого диригента та художнього керівника, з іншого [3, с. 343].

Диригент повинен мати цілий комплекс різноманітних здібностей.

Здібностями психологи називають такі особливості особистості, які забезпечують людині успішне виконання будь-якої діяльності. Здібності є результатом розвитку. Вони формуються та досягають того чи іншого рівня за умови активного включення людини у визначену діяльність. Розвиток музичних здібностей відбувається паралельно з розвитком слухової уваги.

Увага – особливий вид активності людини, що виражається у концентрації свідомості, у вирішенні завдань, які виникають у процесі індивідуальної діяльності. Увага сприяє вдалим пошукам досягнення цілі. Саме диригент та педагог повинні мати здібності до розподілення своєї уваги між багатьма об'єктами, незалежно від того, це оркестровий колектив чи клас.

Однією з головних якостей уваги є об'єм, розподіл та переключення уваги з одного об'єкта на інший. Велике значення у діяльності диригента має зосередженість уваги. Необхідним є вміння зацікавити, ставити завдання, шукати та знаходити нове, співтавивши зі старим.

Вивченню уваги приділяли велике значення відомі вчені та музиканти, діячі різних видів мистецтва: К.Станіславський, Л.Коган, П.Гофман, Б.Теплов, Ф.Вейнгартнер, але основна суть спілкування диригента та музикантів заключається у взаємному психічному зарядженні один одного, виникненням

особливого „духовного струму” між людьми. З усіх навиків, необхідних диригенту для діяльності, на перше місце слід поставити слухову увагу.

Слухова увага потрібна кожному музиканту-виконавцю. Граючи на інструменті, музикант уважно слухає своє виконання, порівнюючи його з тим уявленням, яке склалося у його підсвідомості. У діяльності диригента обидва види слухової уваги – виконавське та педагогічне – співставляються в органічній єдності. Диригент повинен зрозуміло та грамотно передати свої думки щодо трактування того чи іншого твору.

Слухаючи оркестр, диригент вирішує завдання аналогічно завданням педагога-інструменталіста, що займається зі своїм учнем, – він повинен добитися найбільш досконалого виконання твору.

Герберт Караян вважав що „зв’язок між різноманітними науками та музичною практикою до цих пір ще недостатньо встановлений і розроблений....тому необхідно працювати у напрямку створення праць у напрямку фізіології, психології та інших дисциплін, пов’язаних з музичними темами” [5, с. 576].

Підготовка майбутнього диригента до професійної діяльності потребує вивчення цілого комплексу дисциплін різних напрямків: психологія, педагогіка, гра на музичних інструментах, теорія музики, гармонія, сольфеджіо, музична література, інструментознавство, інструментовка, методика роботи з оркестром, диригування, практика зі спеціалізації тощо.

Виходячи з того, що комплекс професійно важливих якостей диригента зумовлений багатофункціональним характером його діяльності, спеціаліст-диригент після закінчення коледжу повинен мати якості виконавця, педагога та керівника. І кожна з цих ланок потребує комплексу здібностей, умінь та навичок.

Список використаної літератури

1. Ержемский Г.Л. Психология дирижирования / Ержемский Г.Л. – М., 1988.
2. Мусин И. О воспитании дирижера / Мусин И. – Л., 1986.
3. Петрушин В.И. Музыкальная психология / Петрушин В.И. – М., 2008.
4. Немов Р.М. Социально-психологический анализ эффективности деятельности коллектива / Немов Р.М. – М., 1984.
5. Дирижерское исполнительство. Практика. История. Эстетика. – М., 1976.
6. Сверлюк Я. В. Теоретико-методичні основи професійної підготовки диригента оркестрового колективу у вищих мистецьких навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук. / Сверлюк Я. В. – К., 2011.

І. Боковенко, Л. Остапчук,
студенти II курсу природничого факультету.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. Мирончук.**

**К.Ушинський про значення праці у вихованні людини „Праця в її
психічному і виховному значенні”**

Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів для особистості й суспільства. З цього приводу К.Ушинський писав: “Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б ще невелика: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує усе, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком заміняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство” [4, с. 126].

Психологічні дослідження підтверджують думку про те, що діяльність людини відіграє вирішальну роль у формуванні людської психіки. Саме в діяльності розкриваються і формуються психічні процеси і психічні якості людини, її розум, воля, почуття, увага, пам'ять, здібності, риси характеру тощо.

Розуміючи величезну роль праці у вихованні підростаючого покоління, у своїх роботах часто порушували цю тему такі педагоги: К. Ушинський, А. Макаренко, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, Б. Франклін, І.Белінський, Л.Толстой, М.Горький, К.Маркс, Ф.Енгельс та ін.

Мета статті – окреслити значення і роль праці в становленні та розвитку особистості, формуванні її характеру та знань, умінь і навичок.

Без праці, без виробництва споживних вартостей, створення духовних цінностей, відновлення трудових ресурсів, підготовки підростаючого покоління до праці не може взагалі існувати і розвиватися людське суспільство. Воно не може перестати працювати, як не може й не споживати, бо інакше буде приречене на загибель. Тому праця є природною умовою людського життя, його вічною необхідністю. Усе, що необхідне для життя і розвитку людей, створює праця. Тому кожна працездатна людина повинна брати участь у створенні тих засобів, які необхідні для її життя і діяльності, для добробуту суспільства.

Вагому роль у розвитку особистості також відіграє фізична і розумова праця. Так у процесі фізичної праці в учнів розвивається мускулатура різних частин тіла, координація і точність рухів, зграбність, сила, витривалість. Праця сприяє також і розумовому розвитку особи. Діти, зайняті різними видами праці, більш кмітливі, винахідливі, вони стикаються з різними знаряддями праці, матеріалами, дізнаються про їх призначення, збагачують свій словниковий запас. Участь школярів у трудовому процесі позитивно впливає на їх поведінку.

Українська народна педагогіка праці відводила головну роль у процесі створення матеріальної та духовної культури. У прислів'ях, як у своєрідному кодексі поведінки людини, говорилося: "Без труда немає добра", "Будеш трудитися — будеш кормитися", "Праця людину годує, а лінь — марнує". Люди вважали, що добра праця забезпечує достатній фізичний, розумовий, естетичний, морально-духовний розвиток: "Щоб людиною стати, треба працювати", "Хто багато робить, той багато знає", "У праці краса людини", "Землю прикрашає сонце, а людину праця", "Без трудів не їстимеш пирогів".

Роль праці у вихованні особистості підкреслюють видатні педагоги. Так В.О. Сухомлинський зазначає: "Праця і тільки праця – основа всебічного розвитку особистості. Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці". Зaslугою вченого є розроблення ним у книзі "Павлівська середня школа" принципів трудового виховання: єдність трудового виховання і загального розвитку особистості – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного розвитку. Гарно подається розкриття та оцінка індивідуальності в праці, раннє включення у продуктивну працю, різноманітність видів праці, постійність, неперервність праці, елементи продуктивної праці дорослих у дитячій праці [3, с. 196].

Праця – це могутній вихователь. У педагогічній системі виховання Антона Семеновича Макаренка „основою є саме праця. Але що таке праця – це зовсім не те, чим зайняті руки дитини, підлітка. Праця це те, що розвиває маленьку людину, підтримує, допомагає їй самоствердитися”.

Так А.С. Макаренко вважав працю керуючим засобом соціального ставлення особистості: „Правильне... виховання неможливо собі уявити як виховання нетрудове”. Праця – найважливіший засіб виховання, починаючи з дошкільного віку, в процесі праці формується особистість дитини, складаються колективні взаємини. Праця дітей дошкільного віку є найважливішим засобом виховання. Весь процес виховання дітей у дитячому саду може і повинен бути організований так, щоб вони навчилися розуміти користь і необхідність праці для себе і для колективу.

Працьовитість і здатність до праці не дається від природи, але виховується з самого раннього дитинства. Робота має бути творча, тому що саме творча праця робить людину духовно багатою.

Також цією проблемою займався Костянтин Дмитрович Ушинський, він зазначав: "Вільна праця потрібна людині сама по собі для розвитку та підтримки людської гідності". Також він стверджував „Якщо ви уміло виберете справу і вкложите в неї всю свою душу, то щастя саме відшукає вас”.

Ушинський відводить велику роль праці як засобу виховання особистості. У своїй роботі “Праця в її психічному і виховному значенні” [4, с.124] він підкреслює, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця, по-перше, є основою і засобом людського існування і, по-друге, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення

людини. Багатство, відсутність праці діють руйнівню не тільки на моральність, але навіть і на щастя суспільства. Виховання повинно прищепити любов і жаждою до серйозної праці, дати звичку до праці, бо справжня серйозна праця завжди важка.

Ушинський надавав великого значення фізичній праці, вважаючи дуже корисним, щоб людина у своїй діяльності поєднувала фізичну і розумову працю, підкреслюючи виховне значення сільськогосподарської праці.

Він називає такі вимоги до дитячої праці: посиленість як фізичної, так і розумової праці, відповідність віку дітей, самостійний характер праці – „все, що дитина може робити сама, повинна робити сама”, чергування видів праці „праця фізична – не тільки приємний, а й корисний відпочинок після розумової” [3, с. 132].

Отже, під гармонійно розвинутою особистістю Ушинський розумів людину, в якій поєднані розумова зрілість, моральна досконалість і фізична розвиненість.

Виховне значення фізичної праці педагог розумів конкретно, виходячи з практики завдань школи і сім'ї: самообслуговування вдома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду і на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя. Привчаючи дітей до праці, слід виховувати у них уміння долати труднощі, водночас стежити за тим, щоб діти не перевтомлювалися, діставали насолоду від фізичної праці. Праця людини, як писав Ушинський, також необхідна для її душевного здоров'я, як чисте повітря для її фізичного здоров'я.

Без праці людина не може йти вперед, не може і залишатися на одному місці, вона буде йти назад: „Праця — не гра і не забава; вона завжди серйозна і важка” [2, с. 214].

Узагальнюючи викладене, стверджуватимемо, що праця є джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психічного розвитку особистості. Упродовж усієї історії людства праця була засобом формування у кожної особистості найкращих якостей. Можливість праці й любов до неї – найкращий спадок, котрий може залишити своїм дітям і бідний, і багатий [4, с. 144]. Таким чином, трудове виховання відіграє одну з найголовніших ролей у становленні й формуванні повноцінної особистості, якої потребує сучасне суспільство.

Список використаної літератури

1. Константинов Н. А. История педагогики: учеб. для студ. пед. ин-тов / Н.А.Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева. – [5-е изд., доп. и перераб]. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.
2. История педагогики: учеб. пособ. для пед. ин-тов / под ред. М.С. Гриценко. – М., 1973. – 447 с.
3. Історія педагогіки /за ред. М.Левківського, О. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 124 - 144.

*Н.Хомутовська, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Педагогічна культура вчителя-вихователя

У навчально-виховному процесі головним засобом трансляції культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність учителя як носія культури і суб'єкта міжособистісних відносин з унікальною особистістю учня, котра постійно змінюється і збагачується.

Аналіз наукових праць дослідників (Г.О.Балл, О.В.Барабанщиков, О.В.Бондаревська, М.Й.Боришевський, В.М.Гриньова, І.Г.Єрмаков, І.А.Зязюн, А.Н.Чалов, П.П.Щербань, ін.) свідчить, що культура є ціннісним, практичним аспектом людської діяльності, й ті завдання, які вона перед собою ставить, є цілком реальними, істотними і конкретними результатами діяльності в межах досягнення [2].

Мета статті – розкрити складові педагогічної культури та визначити вимоги, які підлітки ставлять до особистості вчителя.

Педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною тощо, бо вона виступає інтегральним показником інших видів культур.

Процес формування педагогічної культури майбутнього вчителя є складним, динамічним і багатограним, кінцевий результат якого – досконалий рівень сформованості педагогічної культури, а також проміжні результати: сформованість професійної позиції, професійної компетентності, педагогічної етики, педагогічної майстерності.

Важливу роль в реалізації педагогічної культури на практиці відіграють особистісні якості вчителя. Усі особистісні якості педагога тісно взаємопов'язані та є однаково важливі. Проте провідна роль належить світогляду і спрямованості особистості, мотивам, що визначають її поведінку і діяльність. Ідеться про соціально-моральну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість педагога.

Так соціально-моральна спрямованість виражається у соціальних потребах, моральних і ціннісних орієнтаціях, почутті суспільного обов'язку і громадянської відповідальності [2].

Професійно-педагогічна спрямованість включає: інтерес до професії, педагогічне покликання, педагогічні нахили. Так інтерес до професії вчителя відображається у позитивному емоційному ставленні до дітей, їхніх батьків, педагогічної діяльності загалом, конкретних її видів, у прагненні оволодіти педагогічними знаннями і вміннями. Педагогічне покликання означає схильність, що впливає із усвідомлення здатності до педагогічної справи. Основою педагогічного покликання є любов до дітей. Педагогічні нахили – це стійкі бажання і прагнення присвятити себе педагогічній діяльності. Діти

безпомилково визначають учителів, які не люблять їх і педагогічної діяльності загалом.

У основі пізнавальної спрямованості педагога – духовні потреби та інтереси. Одним із виявів духовних і культурних потреб педагога є потреба у знаннях. Найважливіший чинник пізнавального інтересу – любов до свого предмета.

Особистість учителя як фахівця характеризується такими якостями: професіоналізм, педагогічна культура, педагогічна майстерність, професійно-педагогічна компетентність, педагогічні здібності, професійно-педагогічний потенціал, педагогічна техніка, педагогічна творчість.

Професіоналізм – це інтегрована якість особистості вчителя, результат його творчої педагогічної діяльності, здатність продуктивно, грамотно розв'язувати соціальні, професійні та особистісні завдання [3].

Педагогічна культура – є вищим виявом професіоналізму вчителя й охоплює такі компоненти: наукову ерудицію; загальну культуру; педагогічне мислення; педагогічну етику; культуру мовлення; культуру спілкування; духовне багатство; культуру професійного здоров'я; наукову організацію праці; прагнення до самовдосконалення тощо [3].

Педагогічна майстерність – це синтез наукових знань, умінь і навичок, методичного мистецтва і особистісних якостей педагога. Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його високій загальній культурі та педагогічному досвіді.

Важливим елементом педагогічної майстерності є гуманістична спрямованість діяльності, яка полягає в зорієнтованості педагога на особистість іншої людини, утвердженні словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки, стосунків.

Професійно-педагогічна компетентність передбачає глибокі професійні знання, навички та вміння, професіоналізм у галузі педагогіки та психології, досконале володіння методикою здійснення навчально-виховного впливу.

Педагогічні здібності – це сукупність психічних особливостей учителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю та її ефективного здійснення.

До педагогічних здібностей належать такі: дидактичні, організаторські, комунікативні, експресивні, перцептивні, сугестивні, науково-пізнавальні здібності, емоційну стійкість, спостережливість, педагогічний оптимізм.

Педагогічна техніка передбачає наявність певних умінь педагога, особливостей його поведінки: високу культуру мовлення; майстерне володіння мімікою, пантомімікою, жестами; акуратність і смак у виборі одягу, уважність до свого зовнішнього вигляду; здатність керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, самовладання); розуміння внутрішнього стану вихованців і спроможність адекватно впливати на них [3].

Педагогічна творчість є невичерпним джерелом ініціативи педагога, його активності, інновацій. Без творчості неможливі натхнення педагогічна діяльність та активна взаємодія між учителем і учнем.

Творчий педагог – це насамперед дослідник, якому притаманні такі особистісні якості: наукове педагогічне мислення, певна дослідницька сміливість, критичні аналіз і підхід до розв'язання педагогічних завдань, розвинена педагогічна інтуїція, потреба у професійному самовдосконаленні, розумному використанні передового педагогічного досвіду тощо [2].

Отже, педагог є визначальною фігурою системи освіти. Рівнем розвитку його професіоналізму, духовно-моральної культури і майстерності визначаються будь-які успіхи і в педагогічній діяльності, і в розвитку суспільства загалом.

Як відомо, учні досить часто звертають увагу на певні особистісні якості вчителя. Відповідно до цього в них проявляється своєрідна „симпатія” до педагога або навпаки. Це впливає на якість педагогічного процесу, адже в даному віці учні обирають для себе улюбленого вчителя, який у більшості випадків є предметом наслідування.

З метою визначення вимог, які ставлять учні до педагогічної праці, нами проведено дослідження серед учнів житомирської середньої загальноосвітньої школи №23. Було розроблено анкету, в якій наведені речення, що характеризують особистісні якості педагога. Учні мали обрати найважливіші та менш значущі ознаки, оцінюючи їх балами від 1 до 10 (якостей також наведено 10). Результати дослідження є такими.

Найбільш учні цінують у вчителів уміння дохідливо викладати навчальний матеріал, 2-ге місце займають організаційні здібності та вміння налагоджувати оптимальні стосунки з учнями, їх батьками, колегами по роботі, 3-тє, відповідно, вміння вчителя налаштувати учнів на оптимістичні прогнози. Важливим є те, що розрив у балах, за підрахунками, їх загальна кількість та середнє значення оцінки педагогічних якостей загалом не відрізняється суттєвою різницею. Щодо питання, яке передбачало власний перелік учнями бажаних якостей учителя, то, як і було спрогнозовано, доповнені ознаки стосувалися схильності вчителя до учнів, своєрідного „розуміння учнів” у їх власному трактуванні даного словосполучення. Як бачимо, культура вчителя, з погляду школярів, вміщує сферу знань педагога, його особистісні якості, ставлення до учнів.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система // Рад. шк. – 1988. – № 6. – 40 с.
2. http://petdnepr.at.ua/publ/pedagogichna_kultura_vchitelja/14-1-0-306
3. Педагогічна майстерність: підруч. / за ред. І.А. Зязюна. – [3-тє вид.]. – К., 2008. – 376 с.

Педагогічне коригування неуспільності учнів у навчальному процесі

Однією із найгостріших проблем сучасної школи є проблема розвитку пізнавальної активності й запобігання неуспільності школярів. Часто учні, як стверджують вчителі-практики, ще у початковій школі майже повністю втрачають справжній інтерес до навчання. Однією з головних причин цього є відсутність у теоретико-методичному арсеналі вчителів необхідних знань і умінь адекватного стимулювання учіння школярів.

Різні аспекти проблеми неуспільності учнів розглядали такі педагоги, як В.С.Цетлін, Ю.К.Бабанський, М.А.Данилов, А.А.Бударний, А.М.Гельмонт, Л.С.Славина, П.П.Блонський, Н.П.Мурачковський та інші.

Мета статті — з'ясувати причини неуспільності школярів та шляхи її подолання.

Неуспільність — невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через певний період навчання (вивчення розділу, в кінці чверті, півріччя). Таке визначення дала видатний педагог В.С.Цетлін [2, с. 7].

Причини неуспільності можуть бути різними. Тому їх поділяють на:

- 1) недоліки фізичного та психічного розвитку (слабке здоров'я, нерозвинута пам'ять і мислення, відсутність навичок навчальної праці);
- 2) недостатній рівень вихованості (відсутність інтересу до навчання, слабка сила волі, недисциплінованість, відсутність почуття обов'язку і відповідальності);
- 3) недоліки в діяльності школи (відсутність у класі атмосфери поваги до знань, недоліки в методиці викладання, недостатня організація індивідуальної та самостійної роботи учнів, байдужість і слабка підготовка вчителя);
- 4) негативний вплив атмосфери в сім'ї (низький матеріальний рівень життя сім'ї, негативне ставлення батьків до школи, відрив дітей від навчальної праці та ін.) [1, с.214].

Академік Ю. Бабанський причини неуспільності учнів вбачає у слабкому розвитку мислення — 27%; низькому рівні навичок навчальної праці — 18%, негативному ставленні до навчання — 14%, негативному впливі сім'ї, однолітків — 13%, великих прогалинах у знаннях — 11%, слабкому здоров'ї, втомлюваності — 9%, слабкій волі, недисциплінованості — 8% [1, с. 213].

Для визначення рівня успішності учнів було проведено анкетування у Новоград-Волинській загальноосвітній школі I – III ступенів №7 в 7-Б класі. Результати вивчення виявилися такими.

На питання “Уяви, що ти запізнюєшся на урок з поважної причини. Що змусить тебе поспішати?” 47% учнів дали відповідь “зауваження вчителя”, 35% учнів не люблять запізнюватися, 18% учнів відповіли, що їх нічого не змусить поспішати.

Щодо питання “Чи завжди тобі зрозуміло, що пояснює вчитель?” 41% учнів відповіли, що майже завжди розуміють, що пояснює вчитель, 29% учнів часто розуміють учителя, 24% – іноді, і лише один учень майже ніколи не розуміє, що пояснює вчитель.

65% учнів ладні миритися з незадовільною оцінкою, 29% – підійдуть до вчителя і з'ясують усі деталі, й лише один учень влаштує скандал.

На питання “Чи часто після пояснення нового матеріалу вчитель опитує учнів?” 47% учнів відповіли, що “іноді”, 35% – “часто” і 18% – “ніколи”.

На уроках активно працюють 18% школярів і 82% учнів відповідають лише коли викличуть. Разом з тим, 71% учнів відповіли, що вчитель слухає їхні відповіді з доброзичливими зауваженнями, і 29% відповіли – “уважно, не перебиваючи”.

Отже, 71% учнів майже завжди або часто розуміють, що пояснює вчитель. Але вчитель не завжди звертає увагу на прохання, питання учнів, лише іноді опитує учнів після пояснення нового матеріалу, що є не дуже добре. У класі є учні, яких мало цікавить навчання (35%), вони не розуміють, що пояснює вчитель, на уроках їм не цікаво, тому вони виявляють неуспішність у навчальному процесі. Неуспішність проявляється в тих учнів, які певною мірою байдужі до навчання або ж мають природні вади.

На наш погляд, для подолання неуспішності учнів вчитель повинен стимулювати навчальну діяльність учнів, тобто заохочувати їх, спонукати до активної роботи; контролювати навчальну діяльність учнів, тобто часто опитувати їх, перевіряти всі домашні завдання; проводити додаткові заняття з учнями; під час викладу нового матеріалу необхідно перевіряти в ході уроку ступінь розуміння учнями основних елементів викладеного матеріалу; стимулювати запитання з боку учнів, коли є утруднення в засвоєнні навчального матеріалу; застосовувати засоби підтримки інтересу до засвоєння знань; забезпечувати розмаїтість методів навчання, що дозволяють усім учням активно засвоювати матеріал.

Отже, неуспішність — це складне і багатогранне явище шкільної дійсності, що вимагає різносторонніх підходів при його вивченні. Для подолання неуспішності вчитель повинен більше звертати уваги на таких учнів і створювати відповідні умови для їхнього інтелектуального розвитку таким чином, щоб це ні в якому випадку не вплинуло негативно на решту класу, щоб решта учнів не залишилась поза увагою вчителя.

Список використаної літератури

1. Фіцула М. Педагогіка посібник / Фіцула М. – К.: Академія, 2000. – С. 213 - 217.
2. Цетлін В. Неуспеваемость школьников и ее предупреждение / Цетлін В. – М., 1977. – 120 с.

*В.Гуравська, студентка IV курсу ННІ педагогіки;
Н. Ю. Рудницька, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Нетрадиційні форми організації навчальної діяльності на уроках математики в початкових класах

Ефективними засобами збудження живого інтересу до вивчення математики в початкових класах поряд з різними іншими методами є нестандартні уроки. Основою нестандартних уроків є практична робота, дидактична гра або інтриги, що зближує навчальну діяльність з основним видом діяльності молодших школярів – грою. Вона переключляє довільну увагу дітей на навчальний процес, на розв'язування навчальної задачі. Гра спонукає учнів до виконання більшої кількості математичних вправ, сприяє набуттю більш міцних свідомих знань, умінь і навичок. Такі уроки допомагають учителю урізноманітнювати роботу, знімають напруження від звичної навчальної діяльності, переключають увагу школярів; вони є цінним засобом виховання розумової активності дітей, що активізує психічні процеси, викликає в учнів живий інтерес до процесу пізнання. На таких уроках діти долають більші труднощі та тренують свої сили [3, с. 45-47].

Як показує практика, новий матеріал з математики, викладений в ігровій формі, з наступними проведеннями практичної роботи дає кращі результати, ніж традиційна форма викладення матеріалу. Питанням використання нетрадиційних форм організації навчання в початковій школі займалися такі видатні педагоги, як Ж.-Ж. Руссо, Л.М.Толстой, К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський.

Метою статті є розгляд нетрадиційні форми організації навчальної діяльності на уроках математики в початкових класах.

Головна задача кожного викладача – не тільки дати учням певну суму знань, але розвинути у них інтерес до навчання, навчити вчитися. Урок – основна форма організації навчально-виховного процесу, і якість навчання – це перш за все якість уроку. Чи можна назвати сучасним урок, якщо він проведений без наочних і технічних засобів навчання? З ними урок багатший, яскравіший, образніший. З їх допомогою на учнях виявляється емоційна дія, вони сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу, підвищують їх інтерес до предмету, забезпечують міцність знань [1, с. 65-67].

Без добре продуманих методів навчання важко організувати засвоєння програмового матеріалу. От чому слід удосконалювати ті методи і засоби навчання, які допомагають залучити учнів до пізнавального пошуку, до праці навчання: допомагають навчити учнів активно, самостійно здобувати знання, порушують їх думку і розвивають інтерес до предмету.

Слід відійти від такого навчання, коли викладач пояснює, розказує новий матеріал, а багато хто з учнів пропускає почуте повз вуха. Природно,

від такого традиційного уроку результату мало. Краще, якщо урок проводиться в основному методом *евристичної й пошукової бесіди*. Навідні питання спонукають учнів самих докопуватися до суті, разом з учителем встановлюється, хто з них і наскільки глибоко підготовлений до нового уроку.

Помітно підвищують на уроці пізнавальний інтерес дітей дидактичні ігри. Як один з видів цікавої гри, з успіхом застосовуються *навчальні кросворди*. Напруженої уваги і кмітливості вимагає також гра „в небиліці”, яку можна проводити одночасно з усім класом. Задача викладача – не пристосовувати навчання до індивідуальних здібностей учнів, а максимально сприяти розумовому розвитку всіх. Як закріплення нового матеріалу, успішно застосовується гра „*Так*” – „*Ні*”. Питання читається один раз, перепитувати не можна, за час читання питання необхідно записати відповідь „так” чи „ні”. Головне тут – залучити навіть найбільш пасивних до навчання. Не треба шкодувати часу на багатократність повторення цифрового матеріалу, визначень, висновків, це окупиться знанням учнів. Важливо розбурхувати хлопців і дівчат, примусити їх думати. Учні можуть висловити свою точку зору, обґрунтувати висновки, і, якщо вони невірні, виправити.

Неможливо розглянути всі форми і методи нетрадиційного навчання, тому розглянемо деякі з них.

1. Біпарний урок. Такий урок часто називають інтегрованим. Головна перевага біпарного уроку полягає в можливості створити у учнів систему знань, допомогти представити взаємозв'язок предметів. Біпарні уроки вимагають активності кожного учня, тому клас потрібно готувати до їх проведення: запропонувати літературу по темі уроку, поради узагальнити практичний досвід, придивитися до конкретного явища. Біпарні уроки допомагають згуртувати педагогічний колектив, поставити перед ним загальні задачі, виробити єдині дії і вимоги. Вдало поєднуються на біпарному уроці теоретичне і виробниче навчання.

2. Біт-урок. Урок включає три елементи: бесіда, гра, творчість. Перевага біт-уроку в його цікавості. Учні не встигають втомитися, їх увага весь час підтримується і розвивається. Такий урок завдяки своєму емоційному напруженню, елементам змагання має глибокий виховний ефект. Діти на практиці бачать ті можливості, які представляє творча колективна робота.

3. Урок – аукціон. До початку „аукціону” експертами визначається „продажна вартість” ідей. Потім ідеї „продаються”, автор ідеї, що отримав велику ціну, визнається переможцем. Ідея переходить до розробника, що обґрунтовує свої варіанти. Аукціон може бути проведений в два тури. Ідеї, що пройшли на другий тур, можуть бути апробовані в практичних задачах.

4. „Мозкова атака”. Урок має схожість з „аукціоном”. Група ділиться на „генераторів” і „експертів”. Генераторам пропонується ситуація (творчого характеру). За певний час учні пропонують різні варіанти рішення запропонованої задачі, що фіксуються на дошці. Після закінчення відведеного

часу „в бій” вступають „експерти”. У ході дискусії приймаються кращі пропозиції, й команди міняються ролями. Надання учням на уроці можливості пропонувати, дискутувати, обмінюватися ідеями не тільки розвиває їх творче мислення і підвищує довіря до викладача, але і робить навчання „комфортним” [2, с. 31-35].

У молодших класах в учнів формуються основні інтелектуальні уміння, розвиваються пізнавальні сили і здібності, змінюються їх уміння й навички самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал. Найважливішою умовою виховання цих цінних якостей є підвищення пізнавальної активності дітей, розвиток у них пізнавальних інтересів.

Формуванню пізнавальних інтересів школярів сприяє використання нестандартних уроків, які дають матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу і самостійність, потребують розумового напруження, винахідливості та творчості. Пізнавальна діяльність учнів при таких способах її організації в основному має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість обміну інтелектуальними цінностями, зіставленню й узгодженню різних точок зору про об'єкти, що вивчаються на уроці.

Список використаної літератури

1. Демчук Д.А. Нетрадиційні форми навчання / Демчук Д.А., Гукач І.Я. // Рідна школа. – 2005. – № 9. – С. 65-67.
2. Лухтай Л.К. Нестандартний урок / Лухтай Л.К. // Початкова школа. – 2008. – № 3. – С. 31-35.
3. Нечволод Л.І. Нетрадиційні уроки в початковій школі. 3 клас / Укладач Л.І.Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 96 с.

К. Гончаренко, О. Качківська,

студенти II курсу природничого ф-ту.

Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.

Розвиток малокомплектних шкіл та їх значення в освітній системі

Найважливішим завданням розбудови національної системи освіти є забезпечення її високої якості в усіх навчальних закладах, незалежно від форм власності та місця їх розташування.

Понад 70% шкіл у нашій країні знаходяться в сільській місцевості, де навчаються 2,2 млн. школярів. У багатьох малонаселених пунктах ці школи є основним об'єктом культури, осередком виховання та розвитку підростаючого покоління, розкриття й формування інтелектуального і творчого потенціалу особистості [1].

Важливу роль у мережі закладів загальної середньої освіти на селі відіграють малокомплектні початкові школи. Якщо в містах початкових шкіл лише 307 (4%), то в сільській місцевості їх 2692 (близько 20%). Переважна

більшість цих шкіл малокомплектні, де найважче забезпечити високу організацію навчально-виховного процесу, тому що вчитель має виконувати одночасно кілька функцій і працювати з різновіковим нечисленним класним колективом [2].

Як зазначає журнал “Освітні округи”, крім суто педагогічних особливостей, на якості функціонування цих шкіл негативно позначилася зatoryжна фінансово-економічна криза, зумовивши неспроможність господарств утримувати існуючу соціальну інфраструктуру. У більшості сільських населених пунктів відбулася зміна власників сільськогосподарських виробництв, що призвело до різкого зменшення кількості дошкільних закладів, зниження рівня фінансової підтримки функціонування малокомплектних шкіл, низьким є рівень забезпечення їх підручниками, навчальними посібниками тощо. Гострою є проблема оновлення і професійного вдосконалення педагогічних кадрів, які працюють у малокомплектних школах [4].

Стосовно наукового забезпечення діяльності сільських шкіл, у тому числі й малокомплектних, слід зазначити, що розкриттю цієї теми присвячено лише окремі праці. За останнє десятиріччя досліджено особливості організації навчально-виховного процесу в малокомплектних школах, зокрема цією проблемою займалися такі українські вчені: О.Я.Савченко, Н.І.Присяжнюк, Г.Б.Тришнєвська, В.Г.Кузь, О.М.Коберник.

Мета статті – з’ясувати сутність малокомплектної школи, її завдання та особливості навчання в ній, окреслити роль М. Корфа у розвитку визначеного типу шкіл.

Малокомплектною школою є та, в якій навчається невелика кількість учнів, переважно у складі одного або двох класів. Засновником малокомплектних шкіл вважається радянський педагог і просвітитель Корф Микола Олександрович. Він розробив теоретичні та практичні положення земської народної освіти, створив своєрідний тип однокласної земської школи з 2-3 річним строком навчання, з одним учителем і трьома відділеннями класів – згодом ці школи були названі малокомплектними. Такі школи, як відомо, прижилися в Олександрівському повіті й почали поширюватися по всій території України та Росії за підтримки земських установ.

У створених М.О. Корфом початкових земських школах (з трирічним курсом навчання) заняття проводив один учитель одночасно у трьох класах. Підготовці вчителів для цих шкіл він віддавав багато сил, створював плани занять і методики проведення уроків, сам проводив уроки. Крім того, М.О. Корф організував проведення вчительських з’їздів. Значне місце у його педагогічній спадщині відведено ідеї загального обов’язкового навчання шляхом досягнення загальної писемності населення.

Основною метою загальноосвітньої школи М. Корф вважав підготовку людини, і до того ж людини розвинутої фізично і духовно. Вона повинна дати

учням різнобічні гуманітарні й реальні знання, розвинути здатність до самоосвіти, виховати у них такі моральні риси, як патріотизм, чесність, справедливість, любов до праці, дисциплінованість тощо. Школа повинна всіляко сприяти зміцненню фізичних сил і здоров'я учнів, розвивати естетичні почуття. Основними дидактичними правилами М. Корф вважав: міцність знань; доступність процесу навчання; самостійні роботи; опора на досягнуте; наочність навчання. М. Корф написав підручник “Наш друг” спеціально для сільських учителів.

Малокомплектні школи продовжують існувати і до сьогодні – це зумовлено демографічним станом в Україні. Зниження кількості учнів у початкових класах вимагає відповідної зміни в структурі шкільної освіти.

Структура таких шкіл буває різною і може змінюватися навіть протягом навчального року, залежно від кількості в ній учнів і вчителів та наповнюваності кожного класу. Перед малокомплектною школою стоять важливі завдання – створити такі педагогічні умови, за яких досягаються повноцінні результати навчання і розвитку учнів молодшого шкільного віку, зберігаються позитивні мотиви навчання. Важливе значення в малокомплектній школі надається правильному комплектуванню учнів у класі, від нього залежить ефективність навчально-виховного процесу. У своїй роботі Н.Присяжнюк [5] звертає увагу на те, що поєднання класів у комплекти може бути різним і наводить приклади поєднань класів. Крім того, вона надає різні поради щодо складання розкладу відповідно до комплектації класів.

Особливості навчання першокласників у комплекті розглядає у своїх роботах В.Шпиця [7]. Слід підкреслити, що в класі-комплекті діти кожного класу сидять на окремому ряду, а за партами – більш сильний за знаннями зі слабими, це допомагає організувати роботу парами. У специфічних умовах малокомплектної школи чергується робота під керівництвом учителя із самостійною роботою учнів. При аналізі особливостей планування уроку для комплекту з двох класів, доведено, що оптимальною кількістю переходів „з учителем – самостійно” на уроці можна вважати 4-5.

Для багатьох учителів проблемою є те, що першокласники не мають навичок до самостійної роботи. Методист О.Я. Савченко [6] деталізує організацію самостійної роботи на уроках природознавства. Вона дає поради, як організувати самостійну роботу на початку уроку, під час вивчення нового матеріалу, під час закріплення, як організувати контроль та самоконтроль.

У малокомплектній школі особлива увага приділяється плануванню уроків, їх структура впливає на якість навчання. Таким чином, головним із завдань вищої школи є підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які здатні належним чином організовувати навчально-виховний процес у малокомплектних школах.

Таким чином, малокомплектні школи є невід’ємним атрибутом сучасних сільських шкіл, хоча владою вони розглядаються як економічно не вигідні

установи. У зв'язку з цим, визначимо напрямки вирішення проблеми функціонування малокомплектних шкіл: розробка методичного забезпечення процесу навчання в цих школах, підготовка фахівців у вищій школі до роботи у таких типах шкіл.

Список використаної літератури

1. Красовська Ольга. Усе це пече до болю / Красовська Ольга // Журнал Верховної Ради України "Віче". – С.5-6.
2. Курець В.С. Про впровадження коригуючого коефіцієнта наповнення при плануванні видатків малокомплектних загальноосвітніх шкіл України / Курець В.С. // "Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації": зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 травня 2008 року. – Хмельницький, 2008. – С. 243-245.
3. Освіта. – 2008. – № 32-33. – С. 3.
4. Освітні Округи. Доповідна записка // Інститут управл. суспільн. змінами. – С. 11.
5. Присяжнюк Н. Особливості роботи у класі-комплекті / Присяжнюк Н. // Початкова школа. – 1999. – №2. – С.34-36.
6. Савченко О.Я. Навчально-виховний процес у малокомплектній школі: посібник для вчителя / Савченко О.Я., Суворова Г.Ф. – [2-ге вид.]. – К.: Рад. школа, 1988. – 232 с. – (Б-ка вчителя початкових класів).
7. Шпиця В. Навчаю у малокомплектній / Шпиця В. // Початкова школа. – 2000. – № 10. – С. 22-24.

***Н. Гайченя, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.***

Шляхи формування пізнавальної мотивації учнів на уроках біології

*Вчитель працює над самим
відповідальним завданням – він формує людину.*

В.О. Сухомлинський

Головна мета сучасної школи полягає в ефективній передачі найціннішого йі актуального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Але школа як і раніше ще залишається орієнтованою на простий розвиток знань умінь і навичок, методи навчання багато в чому репродуктивні.

Гра – одна з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини, разом із працею, навчанням, мистецтвом, спортом вона забезпечує необхідні емоційні умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості. Для педагога вона стає інструментом виховання, що дає змогу повністю враховувати вікові особливості дітей і підлітків, розвивати ініціативу, створювати атмосферу розкутості, самостійності, творчості та умови для саморозвитку [4].

Інтерес – це особлива вибіркова спрямованість особи на пізнання і вибіркового характеру, виражений в тій або іншій наочній області знань.

Актуальність цієї проблеми можна пояснити тим, що методика і практика навчання почали все більше звертатися до особи учня. Теорія навчання і освіти стала все більш глибоко розробляти питання як готувати людину, як формувати в ній суспільну особу.

До педагогічної науки категорію інтересу відніс Я.А. Коменський, який вважав, що завдяки інтересу учень прагне вчитися, не лякаючись ніяких труднощів, засвоюючи знання. Після Я. Коменського ґрунтовний психолого-педагогічний аналіз категорії інтересу зробив у свій час Й.Ф. Гербарт. Він визначав інтерес як вид розумової діяльності, зумовлений навчанням і вважав, що інтерес в педагогіці відіграє подвійну роль: з одного боку, – це мета виховання, з другого – принцип, який значною мірою визначає методику і дидактику. Розвиток його – найближче завдання навчання. Водночас інтерес впливає на розв'язування виховних завдань. Він є також ефективним засобом формування характеру особистості [1; 2].

Мета роботи: проаналізувати теоретичні основи процесу формування інтересу та виявити рівень інтересу учнів до шкільного курсу „Біологія”.

Сьогодення вимагає якісних змін і в біологічній освіті, її модернізації й узгодження з потребами життя. Основна мета реформування шкільної біологічної освіти – забезпечення широких можливостей для розвитку, навчання та виховання творчої особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в сучасному суспільстві, практичного застосування знань, отриманих на уроках, у реальному житті [3].

Дослідницька й експериментальна робота проводилась у Зубковицькій ЗОШ I-III ст. серед учнів 8-го класу. У досліджуваному мною 8 класі 10 учнів. У класі навчаються учні з різним рівнем навчання.

Після проходження учнями тесту було визначено рівень їх інтересу до предмету „Біологія”.

I група — включає учнів, які сприймають навчання з позиції справжньої необхідності. Рівень пізнавального інтересу в таких учнів високий, прагнуть до самоосвіти (таких учнів виявилось шість).

II група — включає учнів, для яких спонукальна сила сьогодення і майбутнього однакова. Рівень пізнавального інтересу залежить від певних обставин: предмету, теми уроку, настрою тощо – може бути високим, а може дорівнювати нулю (таких учнів двоє).

III група — включає учнів, які сприймають навчання в школі як „тимчасове” життя, що має для них обмежену та вимушену цінність. Рівень пізнавального інтересу таких учнів дуже низький, немає бажання сприймати навіть урочний матеріал (таких учнів виявлено двоє).

Отже, на основі проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що існує значна кількість форм та методичних прийомів формування пізнавальних мотивів в учнів на уроках біології. До основних педагогічних умов, що забезпечують успішну навчально-пізнавальну

діяльність учнів у процесі навчання біології, можна віднести такі: систематичне застосування у процесі викладання різних способів формування пізнавального інтересу: дидактичні ігри, рольові ігри, вікторини, ефект парадоксальності тощо; забезпечення самостійності учнів у виконанні завдань; створення ситуацій суперечки і дискусій під час обговорення проблем, які ставить вчитель.

Ігри, які можна застосувати на уроках біології: „Біологічний бій”, „Що? Де? Коли?”, „Врятуй ріки від забруднення”, „Заспокой іншого”, „Подивись радісно»” і т. п.

Застосовуючи різноманітні прийоми формування позитивної мотивації до вивчення біології, слід враховувати, що навіть сприятливі умови впливають на мотивацію навчання не безпосередньо, а тільки через внутрішнє ставлення до них самого, учня. Таким умовам задовольняють інформаційні тексти, дослідницькі завдання, ситуації, спрямовані на формування окремих аспектів внутрішньої позиції.

Список використаної літератури

1. Психологические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Щукина Г. И. – М.: Педагогика, 1988. – 230 с.
2. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Селевко Г. К. – М.: Народное образование, 1998. – 167 с.
3. Рейвен П. Сучасна біологія / Рейвен П., Ерверт Р., Айкхорн С. - М., 1990. – 287 с.
4. <http://www.allbest.ru>.

***І. Козак**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. МIRONCHUK**.*

Гра як засіб формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи

Дана тема є досить актуальною в сучасній школі. Оскільки предмет біологія містить досить важкий матеріал для розуміння, то необхідно шукати такі форми роботи, які захоплять учнів у практичну діяльність із метою дослідження різноманіття проявів природи.

Різні аспекти даної теми досліджували Василь Сухомлинський, педагоги-новатори 70 – 80-х років Віктор Шаталов, Шалва Амонашвілі, Євген Ільїн, Софія Лисенкова.

Основним завданням дослідження є: з'ясувати, чи є ефективним застосування гри на уроках біології; визначити місце дидактичних ігор та ігрових ситуацій на уроці біології; доцільність використання їх на різних етапах вивчення різноманітного за характером навчального матеріалу; визначити, чи є гра важливим засобом пізнання світу; як гра може допомогти вчителю в навчальному процесі.

Гра – одна з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини, разом із працею, навчанням, мистецтвом, спортом вона забезпечує необхідні емоційні умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості. Для педагога вона стає інструментом виховання, що дає змогу повністю враховувати вікові особливості дітей і підлітків, розвивати ініціативу, створювати атмосферу розкритості, самостійності, творчості та умови для саморозвитку [4, с. 36].

Чому гра так подобається дітям? Тому, що гра дарує радість і захоплення, що сам процес гри сповнений несподіванок, а результат – таємниця. Але крім суб'єктивного сприйняття, є, безумовно, глибший вплив гри на людину, на основні сфери її життєдіяльності: фізичну, емоційно-вольову, інтелектуальну та духовну (цілісно-смислову).

Пізнавальна гра належить до методів стимулювання і мотивації учіння.

Біологія як предмет природничого циклу має на меті формувати цілісний світогляд, екологічний спосіб мислення, здоровий спосіб життя. Тому дуже важливо розглядати шкільну біологію як компонент у загальній системі освіти та забезпечувати на уроках цього предмета реалізацію цілей загальної середньої освіти [1, с. 4].

Процес навчання – це динамічна взаємодія учителя та учнів, у ході якої здійснюється стимулювання й організація активної навчально-пізнавальної діяльності школярів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку і всебічної вихованості особистості [2, с. 24].

Дидактичні ігри бажано широко використовувати як засіб навчання, виховання й розвитку школярів. У будь-якій грі розвивається увага, спостережливість, кмітливість. Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, вбачає в них можливості ефективної взаємодії педагога і учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами змагання, невідомості, цікавості. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються [3, с. 18].

Для того, щоб дізнатися, чи використовують учителі біології ігрові методи на своїх уроках та яке ставлення у дітей до гри, чи є її застосування на уроках біології ефективним, було проведено дослідження серед учнів 7 класу ЗОШ № 36 м. Житомира. У ньому охоче взяли участь 23 учні.

Дане дослідження було у вигляді анкетування. Анкета складалася з 8 запитань, з яких 7 запитань закритого типу, які мали 3 варіанта відповіді, і 1 запитання відкритого типу.

На запитання „Чи допомагає вам гра краще та легше засвоювати навчальний матеріал?” дали відповідь: так, звичайно – 73,9 % (17 учнів); ні, це заважає навчальному процесу – 4,34 % (1 учень); ніяк не впливає – 21,73% (5 учнів). На запитання „Як часто на уроках біології вчитель використовує ігрові методи?” всі учні (100 %) відповіли – „іноді”. Разом з тим, 65,22 % (15 учнів),

які беруть участь у грі, настрій покращується, 8,69 % (2 учня) – погіршується, не змінюється у 26,08% (6 учнів).

Щодо запитання „Як змінюються ваші відносини в класі під час проведення ігор на уроці?” отримано такі відповіді: „стають більш дружніми” – 60,86 % (14 учнів); „погіршуються” – 0 %; „залишаються без змін” – 39,13 % (9 учнів).

На запитання „Які сучасні технології вчитель використовує під час гри на уроці біології?” учні дали відповідь: комп’ютер – 0 %; не використовує технологій – 78,26 % (18 учнів); ваш варіант – „малюнки” – 13,04 % (3 учні), телевизор – 4,34 % (1 учень).

Необхідним вважають використання ігор на уроках біології 52,17 % (12 учнів); потрібно, але не часто – так вважають 39,13 % (9 учнів); не потрібно – 8,69 % (2 учня).

Серед ігор, які учні пропонують використовувати на уроках біології, учні називають: „Що? Де? Коли?”, „КВК”, „Найрозумніший”, „МегаМозг”, „Поле чудес”, „Битва розумів”, „Лотерея”, „Колесо фортуни”, „Інтуїція”, „Перший мільйон”.

Отже, систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання. Гра допомагає вчителю у навчальному процесі, тому що робить вивчення навчального матеріалу більш доступним для сприймання дітей.

На нашу думку, на уроках біології застосування гри є надзвичайно важливим, особливо в 7 класі. Оскільки учні 5-6 класів лише починають вивчати природничі науки на уроках природознавства, то для них матеріал досить цікавий і нескладний. А в 7 класі, коли починається, власне, вивчення біології, де дається вже більш важкий матеріал, потрібно робити урок цікавим, щоб у дітей не зник інтерес до науки. Тому використання ігрових методів – явище не тільки закономірне, але й необхідне.

Відтак, можна вважати, що одним із ефективних шляхів формування творчої особистості у школі є використання ігрових методів, які дають змогу створити умови для тісної міжособистісної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Задорожний К.М. Навчальні ігри на уроках біології / К.М. Задорожний. – Х. : Основа, 2006.
2. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения /С. С. Кашлев. – Минск : Белорусский верасень, 2005. – 196 с. – (Педагогика, обращенная в завтра).
3. Селевко Г.К. Применение интерактивных технологий в учебном процессе / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 2006.
4. Смелова В.Г. Игры на обобщающих уроках ботаники / В.Г. Смелова. – М. : Чистые пруды, 2005.

Використання ігрової діяльності на уроках біології

Актуальність даної теми полягає у тому, що в сучасній школі педагоги мало використовують ігрову діяльність на уроках біології. І тому проблема формування інтересу до уроків біології за допомогою гри викликала дискусії в періодичній пресі про завдання і прорахунки педагогічної науки, про педагога як центральну фігуру в оновленні національної школи, педагогіку співробітництва, про нове педагогічне мислення.

Проблема ігрової діяльності цікавила багатьох педагогів і вихователів. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробив наш сучасник, нині добре відомий науковець Ш.О.Амонашвілі. Він показав, як через гру можна ввести дитину в складний світ пізнання.

Також над цією проблемою наполегливо працювали відомі педагогичні новатори Ш.Амонашвілі, М.Гузик, С.Льїн, В.Краковський, С.Лисенкова, В.Шаталов та інші.

А.С. Макаренко писав: „Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...” Отже, гра, її організація – ключ в організації виховання.

Гра є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для школярів. К. Д. Ушинський писав: "Зробити серйозне заняття для дитини цікавим – ось завдання початкового навчання. Кожна здорова дитина потребує діяльності, й до того ж серйозної діяльності... З перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність у їх виконанні".

У грі найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей. Гра – творчість, гра – праця. "Праця – шлях дітей до пізнання світу", – писав О. М. Горький.

Мета статті – з'ясувати роль гри як засобу формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи [1, с.6-16].

З давніх-давен в Україні будь-які зібрання дітей супроводжувалися ігровою діяльністю. Змагалися у стрільбі з луків, метанні сніжок, катанні на санчатах, лижах, ковзанах. Народна виховна мудрість емпірично передбачала розв'язання важливих технологічних завдань формування особистості дитини. Зокрема, засобами народної гри виводили маленьку людину з її реального побутового повсякденного життя, запобігали складанню стереотипів сумніву й недовіри до своїх сил. Через гру дитині надавалася змога заявити оточенню про свій позитивний потенціал. Саме у грі активізували рухливість, розвивали процеси мислення, викликали в дитини позитивні емоції [5, с. 55-80].

З переходом із умов гри до умов навчальної діяльності настає в житті дитини переломний момент. Нове становище дитини в суспільстві

визначаться тим, що вона не просто йде з дитячого садка до школи, а тим, що навчання для неї стане віднині обов'язковим [2, с.6].

За результати свого навчання дитина нестиме відповідальність перед учителем, школою й своєю сім'єю. Тепер дитина мусить дотримуватись однакових для всіх школярів правил. І тут на допомогу учням і вчителям знову приходить гра. Сьогодні гра контролюється системою суспільного виховання. У грі при цьому існує суб'єктивна свобода для дитини. Тут діти мають змогу самостійно (без допомоги дорослих) розподіляти ролі, контролювати один одного, стежити за точністю виконання того чи іншого завдання. Тут дитина виконує роль, яку взяла на себе, враховуючи свій досвід. Гра стає сьогодні школою соціальних відносин для кожної дитини. Під час гри дитина ознайомлюється з великим діапазоном людських почуттів і взаємостосунків, вчиться розрізняти добро і зло. Завдяки грі у дитини формується здатність розрізняти свої особливості; визначати, як вони сприймаються іншими, й з'являється потреба будувати свою поведінку з урахуванням можливої реакції інших [4, с.37-39].

Формування учня як самостійної, ініціативної, вдумливої особистості буде успішним, якщо вчитель потурбується про це з першого проведеного уроку. Одним з найперспективніших шляхів виховання активних учнів, озброєння їх необхідними вміннями і навичками, є впровадження активних форм і методів навчання, серед яких провідне місце займають навчальні ігри.

Упродовж життя людина грає ту чи іншу соціальну роль, що відведена їй у суспільстві. За життя людина програє близько ста ролей, і до виконання кожної із них готується сама або її готує суспільство [3, с.48].

Гра надає широкі можливості для розвитку й самопізнання, якщо учень готовий до цього. Гра дозволяє осмислити і зрозуміти своє внутрішнє „я”, побудувати нові моделі поведінки з оточуючими, навчитися інакше ставитися як до себе, так і до оточуючих близьких людей, до світу навколо себе. Гра розвиває важливі соціальні навички та вміння, здатність до емпатії та до кооперації, вміння вирішувати конфліктні ситуації через співробітництво, вчить бачити ситуацію очима інших та дозволяє одержати досвід, цінний для власного майбутнього життя її учасників [3, с.47].

Предметну діяльність вважають первісною у психічному розвитку дитини раннього віку. Д.Б.Ельконін відзначав розвивальне значення орієнтованих і функціональних дій (використання предметів за призначенням), водночас не вбачаючи гри в предметних діях та підкреслюючи, що „в онтогенезі хронологічно першою формою є рольова гра” [3, с.46].

У школі ігри дітей урізноманітнюються. Достатній запас знань молодших школярів дозволяє педагогові формувати в дітях більш складні вміння в різних видах ігор: сюжетно-рольових, дидактичних, рухливих. Діти

починають розрізняти характерні риси кожного виду гри й використовувати у своїй діяльності відповідні ігрові заходи та засоби [3, с.49].

Дослідження було проведене з учнями 5 (10 чоловік) та 9 (10 чоловік) класів (усього разом 20 чоловік) Овруцької гімназії, за анкетною "Гра на уроці біології". Результати дослідження показали, що вчитель у 5 класі використовує ігри на уроці переважно під час відкритих уроків, хоча 70% п'ятикласників зазначили, що бажали б бачити ігри під час уроків.

Щодо 9 класу, то 80% учнів свідчать про те, що застосування ігор на уроках біології відбувається під час відкритих уроків. До того ж, переважна більшість дев'ятикласників вважають, що ігри є не обов'язковими на уроках біології.

Загалом варто відзначити, що якщо в 9 класі ігри можуть використовуватися не досить часто, то для п'ятикласників це один із важливих способів формування пізнавального інтересу. Щодо 9 класу, то гра має відповідати віку дітей, і у даному випадку, слід застосовувати дидактичні пізнавальні ігри.

Отже, в результаті проведеного анкетування було виявлено, що гра як засіб формування інтересу до уроків біології в учнів основної школи є ефективною під час навчального процесу. Але, на жаль, у сучасній школі вона не займає належного місця.

Список використаної літератури

1. Адруховець Л. Ігрова педагогіка / Адруховець Л. // Завуч. – 2004. – № 1 (187). – С.6-16.
2. Букатов В. Коли гра на користь / Букатов В. // Дитячий садок. – 1999. – Ч.17, трав. – С.6.
3. Воробйова С. Дидактичні ігри в процесі навчання / Воробйова С. // Рідна школа. – 2002. – №5. – С. 46-49.
4. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі ігрової діяльності / Жорник О. // Рідна школа. – 2000. – № 3. – С. 37-39.
5. Коберник О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів / Коберник О., Коберник Т. // Рідна школа. – 1999. – № 1. – С. 55-80.

*Т. Захарчук, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Розвиток пізнавального інтересу школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності

Туристсько-краєзнавчі подорожі відновлюють і розвивають сили, волю людини, збагачують її знання про себе, свій край і світ. При їх підготовці однаково відповідально продумують маршрут, програму, організаційне забезпечення, дбають про спорядження, фізичну, технічну, психологічну придатність, мотивацію учасників. У навчальних закладах організуванням і

координуванням цієї роботи переймаються фахівці з фізичної підготовки і туризму, які залежно від обставин співпрацюють із викладачами відповідних навчальних дисциплін.

Різні аспекти даної проблеми досліджували Ю.Грабовський, О. Борейко, О. Вознюк, О. Колонькова, В. Обозний, О. Останець та інші.

Мета статті – з'ясувати рівень знань учнів про свій рідний край, про природу чи розвинуте в них мислення.

У системі навчально-виховної роботи освітніх закладів туризм постає діяльністю, що поєднує подорож та пізнання довкілля. З огляду на це туристсько-краєзнавчу діяльність О. Остапець визначав як комплексний засіб гармонійного розвитку дітей та юнацтва, що полягає в активному пізнанні й покращенні навколишнього середовища і самих себе в процесі туристичних подорожей [4].

Кожна подорож потребує певних знань, умінь та навичок туриста, що обумовлено вимогами безпечного проведення подорожі та педагогічною доцільністю. Заздалегідь не підготовлена подорож може призвести до негативних педагогічних наслідків, а можливо, і до загрози життю та здоров'ю туристів. Нині виокремлюють масовий дитячо-юнацький туризм, який охоплює практично всіх дітей та молодь і має епізодичний характер, та туристсько-краєзнавчу діяльність, яка реалізується в постійній роботі туристських гуртків, клубів, краєзнавчих об'єднань тощо [2; 3].

Український дослідник М. Крачило зазначає, що основне призначення туристично-краєзнавчої роботи саме в тому і полягає, „щоб пов'язати чуттєве сприйняття з абстрактною думкою. Коли діти вивчають, наприклад, яр або досліджують джерело і безпосередньо бачать об'єкти, що вивчаються, можуть протягом певного часу спостерігати за руйнівною дією води й заглибленням у яр, то вони можуть установити чинники, які сприяють утворенню яру. На основі власних спостережень діти роблять відповідні висновки та узагальнення” [5].

Тому для визначення рівня організації туристсько-краєзнавчої діяльності в загальноосвітній школі нами було проведено дослідження учнів 9-го класу загальноосвітньої школи I – III ступенів №22 м. Житомир. Тестові запитання були пов'язані з м. Житомир та довколишньою природою. Аналіз результатів дає змогу визначити рівень краєзнавчих знань учнів.

За даними дослідження, які отримано після опитування, можна побачити такий результат, що учні 9 класу мало проводять часу на природі та не цікавляться навколишнім середовищем й історією рідного краю.

Учні не прагнуть більш поглиблено вивчати ті знання, які можуть стати їм у пригоді. Вчитель повинен зацікавлювати учнів до пізнання нового. З цією метою можна використати такі способи формування пізнавального інтересу: розкриття значущості знань, новизна матеріалу, дискусії, проблемні ситуації, ефект парадоксальності та ін.

Як відомо, будь-який похід повинен бути насамперед цікавим, тобто мати емоційний центр. Ним можуть бути мальовничі береги річок, пам'ятки природи, архітектури, культури, історії та ін. Спочатку бажано організувати походи рідним краєм, районом, областю.

Залежно від мети існує кілька видів туристичних походів. Серед них слід вирізняти агітаційно-масові походи, підготовчі та спортивні [1; 2; 3].

Підготовчі походи здебільшого організовують для формування та розвитку спеціальних умінь, необхідних у походах, а також для поступової підготовки організму до великих і тривалих навантажень у майбутніх спортивних походах.

Спортивні туристичні походи — це групове або командне проходження туристичного спортивного маршруту певної протяжності з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо) різної складності за нормативний час.

Також для учнів потрібно частіше ходити на екскурсії. Екскурсія є колективним відвідуванням певного об'єкта з пізнавальною чи навчальною метою для загального культурного розвитку. Основне завдання її — навчити учнів не тільки розглядати, а й допитливо вивчати довкілля, знаходити нове й цікаве у щоденному оточенні. Особливістю екскурсії є домінування показу екскурсійного об'єкта над поясненням та розповіддю. Успіх екскурсії залежить від її організації. Учитель відвідує екскурсійний об'єкт чи місцевість, визначає найважливіший матеріал, що буде запропонований для вивчення учням. Заздалегідь необхідно повідомляти навчально-виховну мету й конкретні завдання екскурсії.

Найсуттєвішим елементом екскурсії є показ об'єктів та розповідь про них. Розповідь має розкривати сутність того, що бачать екскурсанти. Екскурсійний об'єкт цікавий для них не тільки своїм зовнішнім виглядом, а й у зв'язку з конкретними подіями та людьми, які в цих подіях брали участь.

Якщо вчитель буде краще залучати учнів до пізнання, то учні будуть мати кращі знання про свій рідний край та природу.

Список використаної літератури

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм / Биржаков М.Б. — СПб. : "Изд. торговый дом Тера", 1999. — 192 с.
2. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм / Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. — К., 1996.
3. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: навч. посібник / О.М. Жданова, А.М. Тучак, В.І. Поляковський, І.В. Котова. — Луцьк, 2000. — 236 с.
4. <http://academia-pc.com.ua/product/215>
5. <http://zavantag.com/docs/2987/index-21744.html>

*А. Томашевська, магістрант ННІ педагогіки.
Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Вивчення стану сформованості емоційно-вольової готовності дошкільників до школи

Проблема готовності дитини до навчання в школі у час широкомасштабних процесів соціально-економічних і політичних змін є актуальною для психологів, педагогів, фізіологів, лікарів. Безперечно, чим краще підготовлений організм дитини до всіх змін, які пов'язані з початком навчання у школі, труднощами, які неминучі, тим легше вона з ними впорається, тим спокійніше і не так болісно буде проходити процес адаптації.

Психологи стверджують, що в дітей, які не готові до систематичного навчання, важче і довше проходить період адаптації, пристосування до школи, в них частіше проявляються різноманітні труднощі навчання, серед них значно більше тих, які не встигають у навчанні.

Проблема готовності дошкільників до навчання досліджувалася І. Н. Агафоновою, Р.С. Бурою, Л. А. Венгером, А. В. Запорожцем, В.С. Мухіною, Ф. Л. Ілгом, Л. Б. Реймсом та іншими.

Мета статті – охарактеризувати сутність та зміст емоційно-вольової готовності дошкільників до школи, охарактеризувати стан її сформованості у сучасних дошкільників.

Готовність – необхідний і достатній рівень психічного та соціального розвитку дитини для освоєння шкільної навчальної програми. Як зазначає Л. А. Венгер, „бути готовим до школи – не означає уміти читати, писати і рахувати. Бути готовим до школи – означає бути готовим усьому цьому навчитися” [3, с.13].

Готовність до навчання – це комплексне явище, що включає в себе вольову, інтелектуальну та особистісну готовність. Уміння спілкуватися з однолітками, а також здатність виконувати роль учня допоможуть швидко адаптуватися у шкільному колективі. Дітям, які не відвідували дитячий садок, спочатку може бути складно у школі, адже у таких малюків уміння спілкуватися у дитячому колективі ще не сформоване. Можуть виникати непорозуміння з однокласниками, образи, відчуття незахищеності [2, с.11].

У психологічному словнику поняття „готовність до шкільного навчання” розглядається як сукупність морфо-фізіологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, що забезпечує успішний перехід до систематичного, організованого шкільного навчання.

Д. Б. Ельконін вважає, що готовність дитини до шкільного навчання припускає „вручення” соціального правила, тобто системи соціальних відносин між дитиною [2, с.73]. В.С. Мухіна стверджує, що готовність до шкільного навчання – це бажання й усвідомлення необхідності вчитися, що

виникає в результаті соціального дозрівання дитини, появи у неї внутрішніх протиріч, що задають мотивацію до навчальної діяльності [2, с.72].

Найбільш повне поняття „готовність до школи” дається у визначенні Л.А.Венгера, під яким він розуміє певний набір знань й умінь, у якому повинні бути присутні всі інші елементи, хоча рівень їхнього розвитку може бути різний. Складовою цього набору насамперед є мотивація, особистісна готовність, у яку входять „внутрішня позиція школяра”, вольова й інтелектуальна готовність [6, с.119].

Ф. Л. Ілг, Л. Б. Еймс провели дослідження, присвячене виявленню параметрів готовності до шкільного навчання. У результаті виникла спеціальна система завдань, що дозволяла обстежити дітей від 5 до 10 років. Розроблені в дослідженні тести мають практичне значення й мають прогнозуєчу здатність. Крім тестових завдань, автори пропонують у випадку невідповідності дитини до школи забирати її звідти і шляхом численних тренувань доводити до потрібного рівня готовності. Однак ця точка зору не єдина. Так Д. П.Озубел пропонує, у випадку невідповідності дитини, змінити програму навчання в школі й тим самим поступово вирівнювати розвиток усіх дітей [1, с.61-63].

Отже, високі вимоги життя до організації виховання і навчання інтенсифікують пошуки нових, ефективніших психолого-педагогічних підходів, націлених на проведення методів навчання відповідно до психологічних особливостей дитини. Тому проблема психологічної готовності дітей до навчання у шкільництві отримує особливе значення, оскільки від її вирішення залежить успішність подальшого навчання дітей у школі.

Емоційно-вольову готовність до школи характеризують такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, самостійність, сміливість, стійкість, самовладання і ініціативність. Визначальним у цьому відношенні є розвинута протягом дошкільного віку здатність дитини до керування своєю поведінкою: вміння свідомо виконувати правила або вимоги вихователя, виявляти наполегливість у досягненні поставленої мети, вміння виконувати до кінця потрібну роботу, всупереч привабливій, але відволікаючій від неї мети та інше.

Рівень емоційно-вольової, як і мотиваційної, готовності до школи залежить від тих умов, у яких дитина зростала до школи у дитячому садочку і, особливо, в сім'ї. Діти, які виховувалися у доброзичливих умовах, мали від дорослих належну підтримку в пошуках, прагненні до самостійності, різноманітних творчих заняттях, як правило, готові до школи. Високий рівень активності позитивно позначається і на розвитку в них таких особистісних якостей, як самостійність, упевненість, вони вміють радіти, коли вдається виконати складне завдання, іноді через невдачу можуть і поплакати, не боячись, що над ними сміятимуться, здатні розібратися у труднощах,

помилках, швидко забувають ті чи інші прикромці, що трапилися під час занять, ігор [7, с.17].

Отже, формування емоційно-вольової готовності до школи є одним із найважливіших завдань дошкільного виховання та навчання. Для виконання даного завдання можна використовувати рольові ігри, створювати виховні ситуації і найголовніше – самому бути зразком поведінки в різних ситуаціях.

Старший дошкільник – це перехідний період, у якому проявляються риси дошкільного дитинства і типові особливості школяра, які тісно пов'язані з розвитком емоційно-вольової сфери. Цей вік багатий на приховані можливості розвитку, які дуже важливо своєчасно помічати й підтримувати. Це час, коли закладаються та розвиваються основи багатьох психічних якостей.

Емоційно-вольова готовність старших дошкільників до школи – інтегрована характеристика, яка відображає емоційно-позитивне ставлення особистості дошкільника до процесу пізнання та його здатність до керування своєю поведінкою: вміння свідомо виконувати правила або вимоги вихователя, виявляти наполегливість у досягненні поставленої мети, адекватно оцінювати свою діяльність; уміння регулювати свою поведінку в ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності [8, с.23].

Старший дошкільник набуває власного досвіду і засвоює доступний йому досвід інших, спілкуючись із дорослими, граючись у рольові ігри, виконуючи трудові доручення, тобто він спокійно вчиться. Окрім того, в цьому віці розпочинається освоєння форм навчальної діяльності, які виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для доступного засвоєння зовнішнього світу. У дитини вже з'являється коло елементарних обов'язків.

Гра задовольняє соціальну потребу дитини в пізнаванні навколишньої дійсності й водночас дає їй змогу полинати у чарівний світ фантазії. Гра як засіб навчання і виховання дітей повинна давати їм радість. Пізнання спочатку найпростіших, а потім складніших способів дій з іграшками та предметами задовольняє дитячу допитливість. Радую дитину й усмішка, тепле ставлення дорослого, який разом із нею захоплюється яскравістю барв, різноманітними можливостями предметів [9, с.68].

Для дітей дошкільного віку надзвичайно привабливою є навколишня дійсність, особливо світ дорослих. У них з'являється потреба діяти, наслідуючи дорослих, робити все самотужки. Однак вони не можуть брати участь у „дорослій життєвій ситуації”, оскільки їм бракує відповідних умінь, знань, навичок. Суперечності між прагненням усе зробити самотужки і реальними можливостями спонукають дитину реалізовувати свої інтереси в сюжетно-рольовій грі.

Сюжетно-рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів – утілених у певних

подіях образних відтворень задумів. Різноманітність сюжетів залежить від масштабу і глибини пізнання дітьми навколишнього світу [9, с.15].

Діти відображають у грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири), стосунки між людьми, суспільну сутність їхньої діяльності. Конкретні взаємини між персонажами гри можуть бути різними: співпраця, взаємодопомога, турбота одне про одного. Іноді вони виявляють ворожість, грубість, жорстокість, що залежить від конкретних соціальних умов життя і виховання дитини [9, с.15-16].

Таким чином, у процесі сюжетно-рольової гри у дошкільників розвивається здатність до творення і реалізації задуму, який, залишаючись спочатку спонтанним, поступово постає як свідомо задумана тема, реалізуючи яку, діти не тільки механічно копіюють дії дорослих, а відтворюють почуття, переживання, насажують їх особистісним смислом.

У структурі емоційно-вольової готовності дошкільників до процесу навчання ми виокремлюємо такі компоненти: емоційно-ціннісний, регулятивно-вольовий, практично-діяльнісний.

Нами було виділено критеріальні ознаки визначених нами компонентів, що слугують підґрунтям для здійснення констатувального експерименту (див. табл. 1).

Таблиця 1

Критеріальні ознаки компонентів емоційно-вольової готовності дошкільників

<i>Структурні компоненти</i>	<i>Критерії виявлення компонентів</i>
<i>Емоційно-ціннісний компонент</i>	Позитивне ставлення до процесу навчання, школи, до однокласників; бажання пізнавати нове.
<i>Регулятивно-вольовий компонент</i>	Уміння контролювати свої дії і вчинки, адекватне оцінювання своєї діяльності; вміння регулювати свою поведінку в ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності; вміння ставити перед собою мету (для чого?), визначати результат своєї діяльності в іграх, в малюванні тощо (чого я досягну?); уміння планувати свої дії.
<i>Практично-діяльнісний компонент</i>	Уміння доводити справу до завершення; дотримання правил, виконання обов'язків, дисциплінованість, організованість, наполегливість, самостійність та ініціативність.

На основі врахування набутого у педагогічній теорії та практиці досвіду проведення педагогічних досліджень та з метою досягнення визначених завдань нами розроблено відповідну програму та визначено зміст діяльності на кожному її етапі.

Експериментальна робота на першому етапі здійснювалася з дітьми старшого дошкільного віку №3 „Дзвіночок” (експериментальна група) та дітьми старшої групи „Бджілка” дошкільного навчального закладу ясла-сад №7 „Сонечко” (контрольна група) Коростишівського району Житомирської області упродовж грудня – квітня 2012-2013 навчального року. В експерименті брали участь 40 дітей старшого дошкільного віку, 40 батьків. Вибірка дослідження складала дві групи дітей 5-6 років, які повинні восени піти до школи.

Результати вивчення емоційно-ціннісного компонента емоційно-вольової готовності дошкільників засвідчили, що лише 19% дітей експериментальної групи та 15% дітей контрольної групи мають високий рівень емоційного благополуччя у дитячому садку. Окрім того, близько 50% дітей експериментальної та контрольної групи мають середній рівень розвитку вольової регуляції. Ті діти, у яких виявлено низький рівень розвитку довільності та саморегуляції – 19% дітей експериментальної та 31% контрольної групи – неуважно слухають, відволікаються, припускаються помилок, нездатні повністю відтворити зразок, запропонований психологом.

Для проведення формувального експерименту було розроблено модель формування емоційно-вольової готовності дошкільників до навчання у школі, яка включала мету, завдання, зміст, види діяльності, форми і методи, результат.

Основою формувальної методики стали заняття розробленого нами гуртка *„Я готуюся до школи!”* в експериментальній групі. У контрольній групі освітньо-виховний процес здійснювався за традиційною методикою.

Метою діяльності гуртка є організація ігрової діяльності та розвитку емоційного благополуччя дитини, вироблення навичок вольової регуляції у різних життєвих ситуаціях, формування позитивних рис особистості, таких, як комунікабельність, організованість, ініціативність тощо.

Після завершення експериментальної роботи для узагальнення результатів нами було проведено повторне вивчення рівнів сформованості емоційно-вольової готовності дітей до подальшого навчання у школі у дошкільників експериментальної та контрольної груп дошкільного навчального закладу ясла-сад №7 „Сонечко”. У результаті проробленої роботи ми побачили, що до кінця навчального року загальний рівень готовності дітей експериментальної групи підвищився. Такі результати ми змогли одержати при спільній роботі з педагогами, вихователями й батьками.

У подальшій своїй роботі ми плануємо поглибити й розширити корекційно-розвиваючі заходи, з використанням елементів психодрами й проведення спільних занять із батьками.

Список використаної літератури

1. Агафонова І.Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації /І.А. Агафонова // Початкова школа. – 1999. – №1. – 193 с.

2. Бура Р.С. Готуємо дітей до школи / Р.С.Бура. – М., 1997. – 93 с.
3. Венгер Л.А. Чи готова ваша дитина до школи? / Л.А.Венгер, А.Л.Венгер. – М., 1994. – 189 с.
4. Запорожець А.В. Підготовка дітей до школи. Основи дошкільної педагогіки / за ред. А.В.Запорожця, Г.А.Маркової. – М., 1990. – С.250-257.
5. Мухина В.С. Психологія дошкільника: учеб. пособ. / Мухина В.С.; под ред. Л.А.Венгера. – М., 1975.
6. Готовність до школи / за ред. Дубровіної І. – М., 2005. – 289 с.
7. Емоційне благополуччя учасників освітнього процесу: міф чи реальність // Дитячий садок. – 2007. – №7.
8. Розвиток емоційної сфери старших дошкільників // Психолог. – 2008. – №35.
9. 745 ігор для дошкільників / Уклад. Шевцова О.А. – Х.: Вид. група „Основа”, 2010. – 366 с.

*Л. Сімон, студентка III курсу природничого ф-ту;
Н. М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Пізнавальний інтерес як основа успішної навчальної діяльності учнів

Підвищення вимог до рівня та якості освіти молодого покоління спонукає до пошуку нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. На особливу увагу заслуговує проблема пізнавальної самостійності при опануванні знань із різних джерел інформації, умінь і способів пізнавальної діяльності. Навчити дитину самостійно вчитися, сформувати вміння і навички творчої діяльності – одне з провідних завдань модернізації змісту освіти. О. Савченко серед усіх мотивів навчальної діяльності центральним і найсильнішим називає пізнавальний інтерес, що виникає і зміцнюється лише в ситуації пошуку нових знань, інтелектуального напруження та самостійної діяльності [2, с. 37].

Пізнавальний інтерес стимулює пізнавальну активність учнів і тим самим спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфери особистості, створює умови для формування творчої навчальної діяльності учня. Тому у вітчизняній психолого-педагогічній літературі дуже багато уваги приділяється дослідженню проблем розвитку пізнавального інтересу (Н.М. Бібік, Б. С. Кобзар, В. П. Корнєєв, В. І. Лозова, Н. Г. Морозова, В. О. Онішук, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, Т. І. Сущенко, Г. І. Щукіна та ін.).

Мета дослідження полягає у визначенні рівня пізнавальної активності учнів загальноосвітньої школи у процесі навчання.

Пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена, вибірково спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Цей інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості

розумового розвитку учня, сприяє усвідомленій самостійності, викликає продуктивну роботу, змінює способи розумової діяльності, є умовою розвитку творчої особистості [1].

Характерними особливостями інтересу є його усвідомленість, емоційність, особлива воляова спрямованість до пізнання. Наявність взаємозв'язку між інтересом і різноманітними психологічними функціями призводить до такого висновку: якщо ми бажаємо сформувати пізнавальний інтерес, організовуючи пізнавальну активність учнів, необхідно сформувати в них ті психологічні функції, які пов'язані з інтересом [4].

Пізнавальний інтерес у навчальній діяльності виступає як результат взаємодії об'єктивної й суб'єктивної сторін інтересу. Він виражає прагнення учнів до знань і самостійної творчої роботи, тому вважається педагогами одним із найбільш значущих і надійних факторів, які інтенсифікують пізнавальну діяльність школярів [4].

Навчання, підкріплене пізнавальними інтересами, має активний, дієвий характер. Активізуються розумові процеси учня, у нього з'являється прагнення до пошуку, до дослідження. Пізнавальні інтереси виявляються через певні емоції або емоційні стани: здивування, інтелектуальну радість. Волюві прояви пізнавального інтересу пов'язані з ініціативою учня, самостійністю в здобутті знань, пошуком шляхів розв'язання навчальних завдань [2, с. 43].

Як зазначає Л.С. Межейнікова, у навчально-виховному процесі стимулами пізнавальної активності, крім внутрішнього стимулу – пізнавального інтересу, можуть виступати такі педагогічні прийоми, як заохочення, розкриття необхідності та значення навчального завдання (мотивація), підкреслення розвитку позитивних рис особистості у процесі навчання, своєчасне визнання успіхів учнів, активна позиція вчителя, довіра учням та інші, які вже стають зовнішніми стимулами пізнавальної активності учнів. Вдалий вибір методів і прийомів у конкретній навчальній ситуації є важливим стимулом активізації як пізнавальної діяльності учнів, так і навчально-виховного процесу [5, с. 96].

У результаті проведеного дослідження було визначено, що в учнів досліджуваного класу сформований середній рівень пізнавального інтересу. На запитання „Як часто ти займаєшся розумовою діяльністю, що потребує багато часу?” половина учнів класу відповіли „рідко”, 35% учнів відповіли „часто”, 15% учнів відповіли „майже ніколи”. На запитання „Як часто ти читаєш літературу, що не є обов'язковою?” 40% учнів відповіли „постійно”, 40% – „інколи”, 20% – „мало, або взагалі не читаю”. Більшість учнів ходять до школи, щоб дізнатися про щось нове”, інші – „поспілкуватися з друзями”. 55% учнів готують домашні завдання щодня під контролем батьків, 30% – щодня повністю самостійно, 15% – майже не виконують завдання вдома.

Для того, щоб активізувати пізнавальну активність учнів, треба більше використовувати методи, які б спонукали учнів до активного пошуку, висунення гіпотез та їх перевірок. До таких методів належать частково пошукові або евристичні (розвивають навички пошуку, спонукають до самостійного розв'язання частини проблеми), проблемний та дослідницький.

Список використаної літератури

1. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посіб. / Варій М. Й. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К., 2007. – 968 с.
2. Ковальова В. І. Розвиток пізнавального інтересу як засіб формування творчої особистості молодшого школяра / Ковальова В. І. // Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. – Х.: Основа, – 2010. – С. 37-50.
3. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання / Головань Т. // Рідна школа. – 2004. – №6. – С. 15-18.
4. Стимулювання навчальної діяльності молодших школярів: дипломна робота. – Режим доступу: <http://www.bestreferat.ru/referat-137655.html>
5. Межейнікова Л. С. Про визначення поняття активізація пізнавальної діяльності учнів в процесі навчання / Межейнікова Л. С. // Дидактика математики: проблеми і дослідження. – 2004. – Вип. 22.

***С. Піка, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.***

Формування дослідницьких умінь учнів-підлітків на уроках біології

Потреби швидкого оновлення освітньої діяльності країни, зростання інформатизації суспільства, необхідність використання передових наукомістких технологій висувають перед школою ряд завдань, серед яких основне місце займає проблема розвитку творчих здібностей особистості. Вміння творчо використовувати здобуті знання (креативність) є зараз соціальною цінністю, оскільки допомагає людині виконувати суспільні й професійні функції, робить можливою швидку адаптацію в нових економічних умовах, сприяє швидкому переходу від одного виду діяльності до іншого [1].

Творчі здібності розвиваються протягом усього життя особистості завдяки засвоєнню нею суспільно-історичного досвіду. Особливо інтенсивно цей розвиток відбувається в школі. Саме тут у дітей часто виявляються здібності до найрізноманітніших видів діяльності, у тому числі й творчої. У цей період дуже важливо виявити і стимулювати такі прояви.

Організовуючи розвиток творчих здібностей учнів, слід виходити з відомих психолого-педагогічних положень про те, що: здібності особистості виявляються і формуються в діяльності; особистість може набути навичок творчості навіть у дуже ранньому віці; розвиток особистості не відбувається за

пасивного споглядання нею навчального процесу; основним стимулом розвитку здібностей особистості, у тому числі й творчих, є інтерес.

Значущість у розв'язанні завдань творчого розвитку особистості передбачає комплексний підхід до вирішення проблеми реалізації навчальних, розвивальних та виховних цілей. Знання, вміння і навички, що їх учні одержують на уроках, мають методологічне значення. Вони мають можливість пізнавати об'єкти реального світу, власноручно їх створювати і перетворювати на основі певних технологічних прийомів. Запропоновані завдання мають допомогти учням засвоїти ці прийоми і практично їх застосовувати [1].

Працюючи над поставленим завданням, учні повинні відкривати для себе щось якісно нове, досі їм невідоме, таке, що не зустрічалося в їхній практиці.

Одним із важливих напрямів діяльності сучасної школи є така організація навчального процесу, яка забезпечує глибокі та міцні знання основ наук і, разом з тим, формує в учнів вміння самостійно мислити, розвиває творчість та ініціативу. Але психологи та педагоги, які вивчали сучасний стан процесу навчання, констатують, що випускники не здатні самостійно розв'язувати проблеми, вирішувати практичні завдання, не можуть мислити діалектично, системно. Їм бракує творчої уяви, винахідливості [2].

Як відомо, трьома основними складовими елементами змісту освіти є: 1) знання природи, суспільства, техніки, людини; 2) досвід здійснення вже відомих способів діяльності, формування навичок, вмінь, їх застосування; 3) досвід здійснення творчої діяльності, самостійне перенесення знань та вмінь у нову ситуацію.

У загальноосвітніх школах фактично переважає репродуктивне навчання. Вирішити проблему перетворення учня із об'єкта педагогічного впливу в суб'єкт навчання можна за допомогою різних форм продуктивної діяльності, однією із яких є застосування на уроці творчих завдань.

Участь у дослідницькій й практичній роботі глибоко впливає на розвиток пізнавальних здібностей учнів. Учителю біології завжди поєднує теорію з практикою, залучаючи учнів до проведення дослідів, спостережень і в доступній формі ознайомлюють їх з новими досягненнями біологічної науки.

Досліди і спостереження відіграють велику роль у вивченні шкільного курсу біології. Вони активізують розумову і практичну діяльність учнів, розвивають їх знання, вміння і навички.

Розвиткові в учнів уміння спостерігати, досліджувати навколишню природу велику увагу приділяли ще представники класичної педагогіки. У свій час Я. А. Коменський вимагав, щоб процес навчання спирався на конкретні уявлення учнів, на безпосереднє сприймання навколишнього світу під керівництвом учителя.

Великого значення навчанню учнів, побудованому на конкретних уявленнях і спостереженнях, надавав К. Д. Ушинський. Він підкреслював, що хід навчання від конкретного до абстрактного, від уявлення до думки такий природний і ґрунтується на таких психічних законах, що заперечувати його необхідність може тільки той, хто взагалі відкидає потребу враховувати в навчанні вимоги людської природи взагалі, дитячої особливо.

Наші учні допитливі, вони виявляють глибокий інтерес до пізнання процесів, що відбуваються в житті рослин і тварин. Учитель повинен спрямувати цей інтерес на головне і на характерні деталі, властиві тому чи іншому явищу. Чим молодші учні, тим більше уваги повинен приділяти учитель роботі з ними. Коли в учнів уже виробляється певні вміння і навички дослідницької роботи і спостережень, їм можна давати творчі завдання для самостійного розв'язання.

При проведенні дослідів і спостережень важливо навчити учнів правильно і логічно висловлювати свої думки, користуватися науковими термінами, положеннями для визначення якості проведеного дослідів і спостереження.

Проведення в навчальному процесі дослідів, експериментів робить процес навчання більш цікавим, підвищує якість навчання, посилює практичну направленість викладання, стимулює пізнавальну активність учнів, їх логічне мислення, творчу самостійність. Практична діяльність дає можливість оволодіти знаннями на зовсім новому рівні навчання: знання-вміння, знання-навички. Школа повинна дати дітям основи знань, умінь, навичок. Учні повинні усвідомити, що знання, отримані на уроці, повинні бути реалізовані в практичній діяльності.

Щоб провести дослід на уроці, необхідно дотримуватись всіх правил роботи:

- створити проблемну ситуацію, щоб учні знайшли шлях виходу із неї;
- визначити форми роботи (групова, парна, індивідуальна);
- використовувати матеріал домашніх дослідів, спостережень, матеріали додаткової літератури;
- конкретно визначити об'єкт дослідження;
- вибрати форму проведення уроку (комбінований, лабораторний, нестандартні уроки).

Результати анкетування, в якому участь взяв 21 учень, свідчать про таке:

9,5% (2 учні) – мають погано розвинені дослідницькі вміння.

23,8% (5 учнів) – мають добре розвинені дослідницькі вміння.

66,7% (14 учнів) – мають прекрасні знання і дослідницькі вміння, та вважають це цікавим та корисним.

Отже, застосування на уроці завдань творчого характеру дає змогу:

- 1) підвищити інтерес учнів до предмета, що є однією з головних умов ефективності навчання;

2) закріпити знання учнів шляхом залучення їх до вирішення різноманітних навчальних і практичних завдань;

3) розвивати індивідуальні можливості й творчі здібності школярів;

4) вчити пояснювати явища, що відбуваються у природі, біологічні процеси.

У процесі аналізу здобутих у ході дослідження результатів було доведено, що учні поводять себе більш самостійно при розробці програм власної діяльності, поглиблюються їхні знання навчального матеріалу. Підтвердилось підвищення інтересу учнів до експериментальних досліджень на уроках біології при використанні інтерактивних форм навчання.

Значне місце в розв'язуванні винахідницьких завдань займає послідовність та логічність побудови дослідження. У процесі вирішення таких завдань учні вчать лаконічно і чітко висловлювати свої думки, формулювати відповіді і висновки.

Отже, творчі завдання активізують навчання учнів, що сприяє формуванню творчої особистості, здатності використовувати отримані знання для вирішення практичних завдань у нестандартних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Мягкова О.М. Методика навчання загальної біології / Мягкова О.М., Комісаров Б.Д. — К.: Рад. шк., 1982.

2. Казанцева І. Творчі завдання – шлях активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках біології / Казанцева І. // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 69 – 71.

3. Кузнецова В.И. Уроки биологии / Кузнецова В.И. — М.: Просвещение, 1991.

4. Зверев И.Д. Общая методика преподавания биологии в средней школе / Зверев И.Д., Мягкова А.Н. — М.: Просвещение, 1985.

А.Загородна, студентка IV курсу ННІ педагогіки.

Н. Ю. Рудницька, канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

Розвиток логічного мислення учнів на уроках математики

Мета сучасної школи – створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина нашої держави. Щоб виховати різнобічно розвинену, життєво компетентну, комунікативну, спроможну творити і проектувати власне життя особистість, необхідно змінити ставлення вчителя до навчального процесу та навчити учня самостійно здобувати та переробляти одержану з різних джерел інформацію.

Тобто перед сучасною освітою на передній план виступає завдання інтелектуального розвитку. Для реалізації даної мети особистість повинна мати достатній рівень розвитку всіх видів пам'яті, уваги, мислення та мовлення, а також здібність до аналізу та синтезу, абстрагування й узагальнення, вміння приймати рішення, доводити твердження і

спростовувати їх. Отже, уміння логічно мислити – це необхідна умова розвитку інтелекту особистості. Хоча процес формування логічного мислення досягає стадії формально-логічних операцій лише в підлітковому віці, без належних зусиль у дошкільному віці та у початковій школі інтелектуальний розвиток особистості буде частковим [4, с. 4].

На сучасному етапі розбудови загальноосвітньої школи розробка проблеми розвитку логічного мислення в процесі навчання математики посідає особливе місце і ведеться в декількох напрямках: визначаються логічні основи шкільного курсу математики (О.В. Кужель), розробляються питання методики вивчення деяких питань математичної логіки в процесі поглибленого курсу математики (Б.Г. Орач), пропонується ведення курсу „Логіка” як у старшій (В.Н. Гладунський), так і в основній (Г.В. Апостолова) та початковій школі (О.Я. Митник), формуються програми розвитку творчого мислення, однією з характеристик якого виступає його логічність (О.Г. Гісь), розробляється питання формування пізнавальної самостійності як одного з показників сформованості логічних умінь (О.І. Федоренко) [1 с. 56].

Серед дидактів проблемою розвитку мислення займалися О.І. Лернер, М.І. Скаткін, В.Ф. Паламарчук та інші, серед методистів проблемі методики навчання логічних понять, які використовуються в математиці, приділяли увагу А.А. Столяр, І.І. Нікольська, Л.А. Латонін [1, с. 78].

Але науково обґрунтованої методики цілеспрямованого формування та розвитку логічного мислення й доступної методичної літератури для використання в цьому напрямку на уроках математики для вчителя початкових класів недостатньо.

Метою статті є розкриття послідовності формування логічного мислення в учнів початкових класів.

Педагогами неодноразово стверджувалося, що розвиток у дітей логічного мислення – це одне з важливих завдань початкової освіти. Уміння мислити логічно, виконувати умовиводи без наочної опори, зіставляти судження за визначеними правилами – необхідна умова успішного засвоєння навчального матеріалу.

Вихованню в учнів творчого наукового мислення значною мірою сприяє математика. У пояснювальній записці до програми з математики вказується, що важливим завданням шкільного курсу є розвиток логічного мислення учнів. Як бачимо, роль математики в розвитку логічного мислення винятково велика тому, що вона є однією із теоретичних наук шкільної освіти. У ній високий рівень абстракції й у ній найбільш природним способом викладу знань є спосіб переходу від абстрактного до конкретного. Це означає, що перед методикою навчання математики постають нові задачі, пов'язані з розвитком логічного мислення. Перші математичні знання засвоюються дитиною в певній, придатній до її розуміння, системі, у якій окремі положення логічно пов'язані та впливають одне на одного [2, с. 7-9].

Навчити учня мислити правильно (або логічно) – одне з найважливіших завдань, яке ставить перед собою вчитель. Під правильним логічним мисленням треба розуміти таке мислення, яке характеризується: визначеністю і чіткістю; несуперечливістю і послідовністю; обґрунтованістю і доказовістю.

Учитель початкових класів повинен поетапно виробляти в учнів такі уміння:

1 клас. Виділяти в предметах певні ознаки, зіставляти групи предметів за однією суттєвою ознакою, робити за допомогою вчителя висновок.

2 клас. Виділяти в предметах певні ознаки та якості, встановлювати схожість і відмінність між кількома предметами, групувати предмети за видовими та родовими ознаками.

3 клас. Розрізняти серед виділених ознак об'єкта головні та другорядні, порівнювати конкретні об'єкти за різними ознаками, робити висновок – узагальнення за допомогою вчителя, встановлювати зв'язок між причиною і наслідком, добирати факти, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй.

4 клас. Самостійно робити висновок із пояснення вчителя, користуватися порівнянням та аналогією, класифікувати і групувати, доводити правильність певного судження, знаходити та виправляти граматичні й стилістичні помилки.

Слід зазначити, що логічне мислення можна сформувати лише в певній послідовності, тому що прийоми логічного мислення зв'язані між собою внутрішньою логікою. Починати потрібно із навчання учнів виділяти в предметах властивості. Для того, щоб учні могли побачити в предметах множину властивостей, доцільно показати прийом виділення властивостей у предметах – прийом співставлення цього предмета з іншими предметами, яким притаманні різні властивості. Коли учні навчилися визначати множину різних властивостей, можна переходити до наступного компонента логічного мислення – формуванню поняття про спільні й відмінні ознаки [3, с. 5-7].

Наступний крок: навчити дітей відрізняти в предметах істотні (важливі) властивості від властивостей неістотних (неважливих), другорядних.

Ці поняття необхідні для засвоєння більш складних логічних прийомів, таких, як порівняння, класифікація. Порівняння передбачає вміння виконувати наступні дії: виділення ознак в об'єкті, встановлення загальних ознак, співставлення об'єктів. До складу прийому класифікації входять такі дії, як вибір критерію для класифікації ділення за цими критеріями всіх множин об'єктів, що входять в поняття; побудова класифікаційної системи. Подальша робота спрямована на розвиток уміння учнів встановлювати істинність одних суджень на підставі відомої істинності інших, будувати заперечення простих суджень. З дітьми розглядаються вправи на розкриття змісту речень зі словами „необхідно”, „якщо...то”. Поступово в навчальну діяльність учнів початкових класів вводяться вправи на вироблення вміння будувати

індуктивні та дедуктивні умовиводи, при цьому чим ширше використовується життєвий досвід дитини, тим легше їй опанувати пропоновані положення.

Тому в цій роботі важлива роль належить предметній діяльності, результати якої в процесі порівняння та узагальнення учень поступово усвідомлює і переносить на дедалі абстрактні поняття.

Плануючи завдання з логічним навантаженням для індивідуальної роботи, учитель повинен продумати спосіб подачі учневі завдання, способи надання допомоги, перевірку й оцінювання індивідуальної роботи [4, с. 4].

Слід зазначити, що завдання з логічним навантаженням не обов'язково повинні відповідати темі уроку чи загальній темі, яка зараз вивчається. Фронтальна робота може проводитися на будь-якому етапі уроку. Пояснення завдання з логічним навантаженням може даватися у формі розповіді, як треба це завдання виконувати. Якщо воно організоване у формі бесіди, то вона не повинна бути евристичною. Запитання можуть бути риторичними, бо вчитель не ставить за мету підвести учнів до відкриття способу розв'язання [3, с. 9-11].

Значною мірою сприяють цьому логічні вправи, що дозволяють на доступному для дітей математичному матеріалі, а також спираючись на їхній життєвий досвід, будувати правильні судження без попереднього теоретичного засвоєння законів і правил логіки, розвивати мислення, що перебуває в цілковитій відповідності з об'єктивною реальністю.

Як бачимо, особливістю логічних умінь є те, що учень повинен не тільки аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, але й мислити, робити висновки, встановлювати причинно – наслідкові зв'язки між фактами, процесами, явищами, погоджуючи їх із законами логіки. Тому процес формування логічних умінь передбачає виконання певних послідовних етапів. Це зв'язано як з рівнем загальної підготовки дітей, складністю навчального матеріалу, так і з особливостями мислення дітей відповідної вікової групи [3, с. 12-15].

Отже, школяр учитьсся думаючи і думає навчаючись. Мислення починається там, де необхідно знайти відповіді на запитання або щось зрозуміти. Тому такі завдання потрібно постійно використовувати на уроках під час усної лічби, хвилинок цікавої математики або на факультативних заняттях. Адже, використовуючи на уроках математики завдання із логічним навантаженням, учитель розвиває логічне мислення дітей, кмітливість, комбінаторні здібності, активізує розумову діяльність учнів. І при цьому кожен учень має зацікавленість на уроках математики і працює в міру своїх можливостей.

Список використаної літератури

1. Гісь О.В. В країні міркувань: посібник з розвитку логічного і творчого мислення учнів 1-4 класів./ О. Гісь, О. Яцків. – Львів: Світ. – 2001. – 272 с.
2. Жаркова В. Розвиток логічного мислення молодших школярів на уроках математики / Жаркова В. // Початкова школа. – 2010. – №7. – С. 7-9.

3. Митник О. Я. Курс „Логіка” в системі загальної середньої освіти: програма, календарне планування, методичний інструментарій, поняттєвий апарат / О. Я. Митник // Початкова школа. – 2007. – №10.

4. Снайдер Л. І. Розвиток логічного мислення учнів / Л. І. Снайдер, С.Г. Назаренко // Математика в школах України. – 2008. – №14-15.– С. 4.

*А. Кондратюк, студентка IV курсу ННІ педагогіки;
Н. Ю.Рудницька, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка*

Розвиток пізнавальної самостійності в учнів початкових класів на уроках математики

Пильна увага до проблеми пізнавальної самостійності школярів у процесі навчання, інтересу до знань характерна для сучасного періоду розвитку школи.

Пропагуючи активізацію, самостійність, інтерес до знань, сучасна дидактика водночас критично переосмислювала й уточнювала теоретичні положення з цього питання видатних педагогів минулого — Яна Амоса Коменського, Йогана Фрідріха Герберта, Адольфа Дістервега, Костянтина Дмитровича Ушинського. У період розбудови української національної школи висунуто ряд принципових положень, які свідчать, що педагогічна теорія і практика підходять до загальної ідеї необхідності активізації учня не з вузькодидактичних позицій, а з погляду можливостей системи шкільної освіти для всебічного розвитку особистості, подолання суперечностей між інтересами дитини і цілями суспільства. Пошуки теоретиків і практиків спрямовані на створення сприятливих умов для навчання, мають на меті викликати в дітей бажання до активної розумової й практичної діяльності.

Помітним явищем у теорії розвитку самостійності учнів були роботи Є.Голанта, у яких він визначив три види самостійності школярів: організаційно-технічну самостійність, самостійність у практичній діяльності, самостійність у процесі пізнавальної діяльності. Учений розглядає самостійність як першорядну умову всебічного розвитку особистості учня [1, с. 12].

Метою статті є аналіз особливостей організації процесу пізнавальної самостійності в учнів початкових класів на уроках математики.

У навчальній роботі самостійність виявляється в активності, спрямованій на набування, вдосконалення знань, оволодіння прийомами роботи. Останнє пов'язане з формуванням пізнавальних інтересів та інших мотивів, які стимулюють і зміцнюють вольові зусилля для виконання тих чи інших завдань [1, с.14].

Об'єктивна можливість розвитку пізнавальної самостійності учнів зумовлена діалектичним характером навчального процесу, який, як відомо,

характеризується двома протилежними тенденціями: і цілеспрямованістю й суворою послідовністю викладання, з одного боку, і безперервним збудженням активності учнів і створення простору для творчої діяльності класу і кожного учня, з другого боку. Саме з цих джерел виникає потреба розвитку пізнавальної активності й самостійності учнів.

Самостійність особистості характеризується двома факторами: по-перше, знаннями, вміннями і навичками, по-друге, ставленням до процесу діяльності, результатів і умов її здійснення, а також зв'язками, які створюються під час діяльності з іншими людьми. Самостійність — це насамперед свідоме мотивування дій та їх обґрунтованість, непадання чужим впливам, прагнення і здатність чинити відповідно до своїх особистих переконань. Вона виявляється нерівномірно і специфічно в різних видах діяльності. Так побутова практична і пізнавальна форми самостійності, хоч і мають певну спільність, виявляються в кожному виді діяльності неоднаково. Найвищий рівень самостійності в її загальному значенні передбачає не просто відтворення зразка розумової чи фізичної дії, а внесення суб'єктом у працю свого суб'єктивного нового розуміння, створення власного способу мислення і дії [3, с. 45-46].

У більшості досліджень пізнавальна самостійність учня визнається як сформованість прагнення й уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку. Дослідники розрізняють у даній якості два аспекти: мотиваційний і процесуальний. Мотиваційний зумовлює потребу і прагнення особистості до пізнання. Це виявляється в активному сприйманні, допитливості, пізнавальних інтересах, самостійному ставленню до результатів праці, у потребі в самоконтролі. Проте мотиваційна сторона пізнавальної самостійності не забезпечує і не формує само по собі технологічної, процесуальної сторони пізнання, тобто не забезпечує оволодіння засобами і способами пізнання, тими практичними і інтелектуальними можливостями особистості, які зумовлюють виконання самого механізму пізнання, інакше кажучи, вміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку [2, с. 32-35].

У сучасній дидактиці вважається, що пізнавальна самостійність виявляється в потребі й умінні школяра самостійно мислити, у здатності орієнтуватися в новій ситуації, самому бачити питання, задачі й знайти підхід до їх розв'язання. Самостійність школяра характеризується певною критичністю його розуму, здатністю висловлювати свою думку незалежно від суджень інших. Пізнавальна самостійність пов'язана з багатьма факторами навчального процесу, тому її взаємозв'язки різноманітні. Найвиразніше вони виявляються в аналізі структури пізнавальної самостійності.

У навчанні є обов'язковим етапом, коли учень самостійно засвоює міцно знання добре відомим способом, не вносячи в цей процес нічого нового. У даному випадку, за визначенням Н. О. Половникової, маємо справу з *прикладною самостійністю*, коли знання лише відтворюються,

використовуються майже автоматично. Навички прикладної самостійності сприяють розвитку пізнавальної самостійності. У навчальному процесі співвідношення між пізнавальною і прикладною самостійністю залежить від мети конкретного уроку. Пізнавальна самостійність, яка приводить до засвоєння нових знань, має найбільшу розвивальну цінність.

Пізнавальна самостійність пов'язана з багатьма факторами навчального процесу, тому її взаємозв'язки різноманітні.

І. Я. Лернер визначає, що процес творчої діяльності, яка є найвищим виявом пізнавальної самостійності, можливий за умов взаємодій здобутих знань, а також позитивних мотивів пізнання. У процесі взаємодій цих засобів учні оволодівають новими знаннями, уміннями і новим досвідом творчої діяльності [2, с. 65-70].

Пізнавальна самостійність нерозривно пов'язана з розумовим розвитком і є одним із критеріїв його сформованості. Як і розумовий розвиток, вона ґрунтується на знаннях і способах засвоєння. Пізнавальна самостійність пов'язана з різними важливими сторонами навчального процесу, тому взаємозв'язки їх різноманітні. У навчанні вона виявляється одночасно в різних планах. У процесі формування всебічно розвиненої особистості — як мета навчання; у процесі засвоєння знань, умінь і навичок — як засіб підвищення усвідомленості та дійовості засвоєного матеріалу. Дидактика розглядає пізнавальну самостійність учня як результат ефективно організованого навчального процесу.

Будучи складним і різнобічним поняттям, пізнавальна самостійність школярів є предметом активного дослідження. З цієї проблеми в науці й у передовому досвіді вже нагромаджено цінний теоретичний і фактичний матеріал [1, с. 15-16].

Отже, для успішного розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів необхідно формувати в учнів пізнавальні проблеми, розвивати бажання й уміння працювати самостійно, наполегливо добиватися результату у виконанні самостійних завдань. Шляхами такого формування є раціональне поєднання репродуктивної й продуктивної діяльності з метою доцільного збільшення питомої ваги частково-пошукових методів: запровадження в зміст початкового навчання спеціальної системи пізнавальних завдань, використання ефективних засобів керування пошуковою діяльністю молодших школярів на різних етапах навчання.

Список використаної літератури

1. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів / Савченко О. Я. – К.: Радянська школа, 1982. – С. 12-16.
2. Лернер И. Я. Дидактические основы познавательной самостоятельности учащихся при изучении гуманитарных дисциплин / Лернер И. Я. – М., 1991.
3. Скрипченко О. В. Психологічний розвиток учня / Скрипченко О. В. – К., 1984.

*М. Климчук, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Використання інтерактивних методів навчання

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Водночас відбувається еволюція змісту, форм і методів неперервної освіти педагогів, яка спонукає до розробок і впровадження нових освітніх технологій. Серед них – інтерактивна технологія, яку відносять до інноваційних.

Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожна людина відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [1].

Вже на початку 20-х років минулого століття у працях відомих педагогів І.П. Павлова, А.А. Ухтомського, С.Т. Шацького, В.М.Бехтерева з'являються терміни “педагогічна технологія” й “педагогічна техніка”.

Пізніше певні елементи інтерактивного навчання використовували у своїй практиці майже усі педагоги (В.Ф. Одоєвський, Н.А. Добролюбов, Н.Г. Чернишевський, К.Д. Ушинський, В.П. Вахтьоров). Також інтерактивні методи навчання вивчали І. О. Пометун, Л. Пироженко, Д. І. Писарєв, Е. Я. Голанд.

Метою написання статті є з'ясування впливу інтерактивних методів навчання на рівень успішності учнів.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної, позитивної взаємодії всіх учнів. Відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці, коли вчитель і учні – рівноправні суб'єкти навчання. У результаті організації навчальної діяльності за таких умов у колективі створюється атмосфера взаємодії, співробітництва. Організація інтерактивного навчання передбачає використання дидактичних і рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій, створення проблемних ситуацій. Вирішення певних проблем відбувається переважно в груповій формі.

Інтерактивні технології передбачають організацію кооперативного навчання, коли індивідуальні завдання переростають у групові, кожний член групи здійснює унікальний внесок у спільні зусилля, зусилля кожного члена групи потрібні та незамінні для успіху всієї групи [1].

Для роботи за інтерактивними технологіями необхідна певна підготовка (дидактична, моральна).

Інтерактивні технології навчання поділяють на чотири групи: парне навчання, фронтальне навчання, навчання у грі, навчання у дискусії.

Кооперативна (групова) навчальна діяльність – це форма організації навчання у малих групах, об'єднаних спільною метою. За такої організації навчання учитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Кооперативне навчання відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми колегами, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної дитини до спілкування, сприяє досягненню педагогами вищих результатів засвоєння знань і формування вмінь [2].

До групового (кооперативного) навчання можна віднести: роботу в парах, ротаційні трійки, "Два – чотири – всі разом", "Карусель", роботу в малих групах, "Акваріум" тощо.

Під час роботи в парах можна виконувати такі вправи: обговорити завдання, короткий текст; взяти інтерв'ю, визначити ставлення (думку) учня до того чи іншого питання, твердження і т.д.; зробити критичний аналіз роботи один одного; сформулювати підсумок теми, що вивчається тощо.

До фронтальних технологій інтерактивного навчання відносять такі, що передбачають одночасну спільну роботу всього колективу. Це – обговорення проблеми у загальному колі (її застосовують з іншими технологіями).

До технологій навчання у грі відносяться імітації, рольові ігри, драматизація тощо.

Учасники навчального процесу за ігровою моделлю перебувають в інших умовах, аніж у традиційному навчанні. Їм надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, що обмежується лише конкретними правилами гри. Учні самі обирають свою роль у грі; висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її вирішення, покладаючи на себе відповідальність за обране рішення. В ігровій моделі є ведучий (ознайомлення з правилами гри, консультації під час її проведення), суддя-рефері (коригування і поради стосовно розподілу ролей), тренер (підказки учасникам з метою прискорення проведення гри), організатор обговорення [3].

Таким чином, використання інтерактивних методів дає змогу: підвищити ефективність занять, розвивати комунікативні навички та вміння, емоційні контакти між учнями (вміння жити в діалоговому середовищі; розуміння, що таке діалог і навіщо він потрібен); формувати відповідальне ставлення до власних вчинків (здатність критично мислити; вміння робити обґрунтовані висновки; вміння вирішувати проблеми і конфлікти; ухвалювати рішення і нести відповідальність за них); навички планування (здатність прогнозувати і проектувати своє майбутнє); навички самоконтролю та самооцінки.

Нами було проведено анкетування з вивчення проблеми застосування інтерактивних методів навчання в учнів 5-Б класу Коростенської ЗОШ №2. Дослідження проводилось з 15 учнями. Анкета вміщувала 8 запитань. На

запитання, чи проводяться у класі групові та індивідуальні форми навчання, 100% дітей дали позитивну відповідь.

При цьому 60% дітей вважають, що матеріал стає зрозумілішим при використанні таких форм роботи, а діти згуртованішими, 33% дітей не задумувалися про це, 7% дітей самі й без цього можуть розібратись у матеріалі.

60% дітей люблять, коли уроки проводяться у вигляді гри; 13% дітей не люблять такого методу проведення уроків; 27% дітям усе одно, у якій формі проводяться уроки. При цьому 60% дітей люблять висловлювати свої думки, вони хочуть, щоб їх почули; 40% дітей залишають свою думку при собі.

80% дітей вважають, що їхній клас через застосування ігор стає згуртованішим; 20% дітей вважають, що навіть інтерактивні методи не допоможуть їхньому класу.

Можна дійти висновку, що сучасна педагогічна наука шукає і розробляє нові методи, прийоми та форми навчання, які б сприяли активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також підвищували ефективність набуття нових знань та вмінь і закріплення уже набутих.

Список використаної літератури

1. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. / уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.Н.Н., 2002.
2. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / Кларин М. В. // Педагогіка. – 2000.
3. Ярошенко О. Г. Групповая навчальна діяльність школярів: теорія і методика / Ярошенко О. Г. – К.: Партнер, 1997.

***В. Салміна, магістрант ННІ педагогіки;
Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)***

Адаптація учнів четвертого класу до навчання в основній школі: сутність та шляхи формування

Вступ дитини до п'ятого класу, перехід від молодшої до середньої школи відповідальний і достатньо важкий період у житті кожного школяра. Це обумовлено зміною навчальної та соціальної ситуації, що висуває перед учнем якісно нові завдання порівняно з початковою школою. Тому забезпечення успішної адаптації дитини до системи навчання у середній освітній ланці сприяє перспективності подальшого її особистісного розвитку.

У Законі України „Про загальну середню освіту” (1999) метою шкільної освіти визначено забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання і виховання. Цей процес має відповідати загальнолюдським цінностям та принципам науковості, полікультурності, світському характеру освіти, системності, інтегративності. Взаємозв'язок навчання і виховання

ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями та народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави (ст.3).

Щодо вітчизняних учених, то питання адаптації знайшли місце в працях П.Блонського, К.Ушинського, С.Шацького, велику увагу їм приділив Л.Виготський, чий ідеї знайшли подальший розвиток у працях Л.Божовича, О.Леонтьєва, І.Кона, А.Реана, Я.Коломинського, Н.Коломинського, В.Татенка, М.Боришевського, В.Котирло, С.Максименка, І.Беха та ін.

До кінця минулого століття було виконано декілька теоретичних досліджень з проблем соціалізації й соціальної адаптації, зокрема: В.Аршавським, К.Дубовською, А.Налчаджяном, В.Петровським, А.Реаном, В.Ротенбергом, О.Тихомандрицькою.

Мета статті – розкрити особливості адаптації, готовність учнів четвертого класу до переходу в основну школу.

У психолого-педагогічній науці прийнято вважати, що шкільна адаптація визначається готовністю дитини до зміни свого соціального стану, а також адаптація підпорядковується особливим психічним закономірностям. Кожна дитина сама змінює соціально-психологічну ситуацію, створює своє особистісне мікросередовище, тобто адаптація – це процес активного пристосування, результатом якого є адаптованість. Під адаптованістю розуміється система якостей особистості, умінь і навиків, які забезпечують успішність наступної життєдіяльності.

Шкільна адаптація – пристосування дитини до первинного навчального колективу (класу), норм поведінки і взаємин у новому колективі. У процесі шкільної адаптації відбувається включення дитини в систему взаємин класу з його традиціями, нормами життя, ціннісними орієнтаціями.

Дослідники, вивчаючи феномен шкільної адаптації, багато уваги приділяють динаміці цього процесу. Так Громбах зазначає, що тривалість процесу адаптації у кожної дитини за однакових умов неоднакова. Терміни адаптації, запропоновані різними авторами, варіюються від 5-6 тижнів до 2-4 й більше місяців. За даними Є.М.Александровської, більшість дітей адаптуються у шкільництві протягом 2-х місяців навчання (56%). Менша група дітей (30%) відповідає шкільним вимогам лише наприкінці першого півріччя. Третя група дітей (14%) відчуває труднощі адаптації лише протягом одного року.

Це залежить від багатьох факторів: індивідуальні особливості дитини; характер взаємин з оточуючими; тип навчального закладу (а значить, і рівень складності освітньої програми); ступінь підготовленості дитини до шкільного життя.

У структурі готовності учнів четвертого класу до навчання в основній школі ми виділяємо такі компоненти: інформаційно-змістовий, емоційно-мотиваційний, практичний.

Аналіз змістової структури готовності учнів четвертого класу до переходу в основну школу дозволив виділити показники її прояву. Показниками інформаційно-змістового компонента є: здатність здійснювати інтелектуальну діяльність, сформоване поняттєве мислення, інтелектуальні операції, поінформованість щодо змісту і системи вимог щодо навчання в основній школі. Критерієм вивчення даного компонента є обсяг, міцність знань. Показниками емоційно-мотиваційного компонента є: емоції, почуття, мотивація, особисті якості дитини. Даний компонент ми визначаємо за таким критерієм: стійкість позитивної мотивації. Такі показники, як формування моральної поведінки, активності, самостійності у прийнятті рішень, здатність до самоконтролю власних почуттів, дій, учинків, розвиток саморегуляції поведінки, діяльності, комунікативні здібності, відповідальність за виконання своїх обов'язків відносяться до праксичного компонента. Праксичний компонент визначається такими критеріями: ступінь сформованості особистих якостей, стійкість моральної поведінки.

Експериментальна робота здійснювалася з учнями четвертих класів Щиглівської загальноосвітньої школи I-III ступенів (експериментальний клас) та Торчинської загальноосвітньої школи I-III ступенів (контрольний клас) Коростишівського району Житомирської області упродовж грудня – березня 2012-2013 навчального року. В експерименті брали участь 19 школярів, 2 вчителів. Завданням констатувального етапу експерименту було дослідити рівень стану готовності учнів четвертого класу до адаптації в основній школі. Показники вивчення подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості готовності учнів четвертого класу до адаптації в основній школі

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абс. знач.	%	Абс. знач.	%
Високий	3	30	4	45
Середній	6	60	5	55
Низький	1	10		
Усього	10	100	9	100

Метою експериментальної роботи є підготовка учнів четвертого класу до подолання проблем в основній школі засобами ігрової діяльності. Сформованість ігрової діяльності є основою для формування навчальної й інших видів діяльності.

Для підготовки учнів четвертого класу до подолання проблем в основній школі працював гурток „Я вже п'ятикласник”.

Мета роботи гуртка полягала в тому, щоб допомогти четвертокласникам ознайомитися з середньою школою, її вимогами щодо норм і правил поведінки, системою навчання, з класним керівником, учителями-предметниками.

Для гуртка були розроблені заняття по 45 хвилин. Заняття проводилися за 5 темами: „Дорогою до храму знань”, „Книга – джерело знань”, „Ми в середній школі”, „Доброта – важлива риса людини”, „Наша дружна сім'я”. Для реалізації цих тем проводилися такі заходи: екскурсія середньою школою; знайомство з класним керівником; бесіда „Хто Я? Який Я?”; подорож до бібліотеки; година спілкування „Жити за законами людського спілкування”; акція „Допоможи книзі”; подорож до кабінетів природознавства, трудового, образотворчого мистецтва, спортзалу; бесіда „Вчимося жити в мирі та злагоді”; участь у святі до Дня закоханих; відвідування кабінету шкільного психолога; заняття з елементами тренінгу „Навчаймося доброти”; акція „Подаруй іграшку”; година спілкування „Я та мій клас”; знайомство з учителями-предметниками; складання декларації „Я – п'ятикласник”.

Робота в бібліотеці передбачала знайомство учнів із правами й обов'язками читачів та правилами поводження з книгами. Було проведено вікторину „Що я знаю про книги?”, пізнавально-розважальну програму „Книги – морська глибина”, акцію „Подаруй книгу”, бібліотечний урок „Хто багато читає, той багато знає”.

Позаурочна діяльність є невід'ємною частиною шкільного життя, в якій учні четвертого класу були активними учасниками. Вони брали участь у предметних тижнях, а саме: тижні німецької мови (ставили казку „Рукавичка”), математики, української мови. Також були глядачами й активними учасниками відкритих виховних заходів та свят.

Батьки є важливими помічниками у житті школи. Тому формами роботи з батьками було обрано круглі столи („Секрети виховання дитини”), батьківські збори („Труднощі, які чекають дитину в п'ятому класі”), конференції („Здрастуй, середня школо!”), батьківські клуби („Моя дитина – п'ятикласник”), тематичні консультації, індивідуальні консультації.

Також важливою була робота і з педагогічним колективом. Проводилися індивідуальні та групові консультації, тематичні консультації, круглі столи („Адаптація до середньої школи”), семінари-практикуми („Не прогавте вундеркінда”).

Практичним психологом у школі проводилася діагностика, спостереження за дітьми під час уроків та перерв, надавалися рекомендації батькам та вчителям, проводилися консультації, семінари-практикуми, круглі столи, конференції, корекційно-розвивальні заняття.

Після завершення експериментальної роботи для узагальнення результатів нами було проведено повторне вивчення рівнів готовності учнів четвертого класу експериментальної та контрольної груп до адаптації в основній школі.

Результати підсумкового зрізу підтвердили ефективність нашої моделі й засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості готовності учнів четвертого класу до адаптації в основній школі в експериментальній групі

(збільшення високого рівня на 10%, зниження низького – на 10%). У контрольній групі знизився високий рівень на 12%, і збільшився середній – на 12%.

Отримані результати підтверджують ефективність обраних ігрових форм і методів роботи.

Список використаної літератури

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. / Савченко О.Я. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
2. Лозовцева В.М. Розвиток дитини під час переходу від молодшого шкільного віку до підлітковому / Лозовцева В.М. та ін. / Психологія сучасного підлітка. – М., 1997.
3. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання (навчальн. посіб. для студ. пед. навч. закладів) / Лозова В.І., Троцько Г.В. – Харків, 1997. – 338 с.
4. Дзюбко Л.В. Наявність і збереження здоров'я дитини як умова її повноцінної адаптації до шкільного життя / Дзюбко Л.В. – К., 2009. – 114-118 с.

***Т. Савчук**, магістрант ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Використання інноваційних технологій на уроках української мови в початкових класах

Життя змінюється стрімко, часом непередбачувано, тому отримати нову якість освіти, використовуючи старі методи, неможливо. Сучасне життя вимагає від школи нових стратегій, сучасних технологій. Тому метою державної Національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ ст.") є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу. Формування нової системи універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності та особистісної відповідальності учнів – сучасні ключові концепції освіти. Відповідно до вимог сучасного суспільства основним завданням школи стає розкриття й розвиток потенційних можливостей і здібностей учнів, формування думаючої людини, виховання творчої особистості, бо вона значно краще й легше пристосовується до побутових, соціальних і виробничих умов, ефективніше їх використовує та змінює відповідно до власних уподобань, переконань тощо. Це ставить принципово нові вимоги до вчителя, оскільки він, як творча особистість, має бути готовим до роботи у творчому, інноваційному режимі, до оновлення процесу навчання.

Підвищення якості навчання, зокрема якості навчання школярів, є однією з найактуальніших проблем педагогіки і методики у зв'язку з тим, що в наш час, на жаль, усе більш очевидними стають недоліки в освітньому рівні школярів, у тому числі й у рівні володіння ними рідною мовою. Зміни, що відбуваються як в країні, так і в освіті, ставлять перед школою нові завдання в галузі визначення змісту, розробки авторських програм, форм і методів роботи з учнями. Ведуться активні пошуки раціонального викладання

української мови. У результаті в системі початкової освіти навчання українській мові ведеться за цілою низкою навчальних комплексів з використанням традиційних та розвиваючих технологій, авторських та індивідуальних програм, вибір яких надано вчителям.

Осмисленню проблеми інноваційних технологій висвітлюють науковці В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремінь, В.І.Луговий, О.В.Сухомлинська, В.Д.Шадріков та інші. Тенденції особистісної орієнтації розвитку системи освіти підтверджені результатами досліджень сучасних вітчизняних психологів і педагогів (Г. Балл, І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко).

Дослідження дидактів Ю. Бабанського, М. Скаткіна, І. Лернера, психологів І. Синиці, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, методистів В. Неділька, Є. Пасічника, Н. Волошиної, Б. Степанишина і досвід учителів-словесників переконують: правильний вибір форм і методів навчання – запорука ефективності уроку.

Але існує суперечність між потребами підготовки вчителів до використання інноваційних технологій та реалізацією цієї діяльності на практиці, в нашому випадку науковим обґрунтуванням реалізації інноваційних технологій на уроці.

Тому на сьогодні є досить актуальною проблема опанування та використання таких педагогічних технологій, які б допомогли вчителю зробити процес навчання цікавим, різноманітним, ефективним, демократичним. Як засвідчує аналіз літературних джерел, проблема використання інноваційних технологій у вивченні української мови в молодших класах ще недостатньо розроблена, і всі ці дослідження викликають науковий інтерес. Оновлені цілі сучасної школи зумовлюють актуальність проблеми реалізації інтерактивного підходу в педагогічній діяльності вчителя початкових класів.

Метою дослідження, над яким ми працювали, було експериментально перевірити ефективність використання інноваційних технологій у вивченні української мови в початкових класах.

Відповідно до мети було визначено основні завдання дослідження:

1) вивчити і проаналізувати наукові джерела та методичну літературу з проблеми використання інноваційних методик в освітньому процесі, зокрема, застосування нових технологій у навчанні української мови в початкових класах;

2) проаналізувати стан даної проблеми у практичній діяльності вчителя;

3) провести педагогічний експеримент з використанням інноваційних методик;

4) визначити ефективність навчання української мови в початкових класах з використанням інноваційних методик і технологій.

Об'єктом наукового дослідження був процес вивчення української мови в початкових класах з використанням інноваційних технологій.

Предметом дослідження визначено дидактичні аспекти використання інноваційних технологій у вивченні української мови в початкових класах, що дало змогу зробити такі висновки: за новою навчально-виховною концепцією вивчення української мови учні мають не тільки засвоїти певну суму лінгвістичних понять та граматичних правил – вони повинні вільно володіти усною й писемною мовою, послуговуватися нею в різних ситуаціях.

Саме новітні педагогічні технології допомагають учителю це зробити. Тому мета статті – зосередити увагу вчителів початкових класів на домінуючій ролі інноваційних форм навчання, що сприяють всебічному розвитку учнів.

Сучасні педагогічні, інтерактивні технології навчання, що почали швидко поширюватися в Україні, є не лише однією з демократичних форм навчання, але й засобом мотивації учнів до активної діяльності на уроці. Уміле використання таких технологій дає можливість ефективно використовувати особистісний потенціал кожного учня, планувати та досягати результатів, перетворити урок на співтворчість та подарувати учням відчуття власного зростання. Основною метою такого навчання є створення умов для розвитку розумового і творчого потенціалу дитини, тому важливим є вибір і застосування вчителем цих технологій на уроці української мови, адже якщо він хоче розвивати мовну особистість, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), розширити кругозір учнів, зацікавити їх, поглибити знання, активно співпрацювати з дітьми, то він повинен знати і вміти використовувати інновації у своїй роботі.

Вдалий вибір методів і прийомів навчання в конкретних умовах, застосування оптимальних педагогічних технологій у кінцевому результаті повинні сформувати такі особистісні якості учня: *когнітивні (пізнавальні)* – уміння відчувати навколишній світ, ставити запитання, обґрунтовувати своє світорозуміння, вступати у змістовний діалог чи дискусію, робити висновки; *креативні (творчі)* – виявляти гнучкість розуму, фантазії, натхнення; мати власну точку зору, виявляти ініціативу; бути нестандартним, неординарним; *орґдзальнісні* – уміння ставити мету й забезпечувати її досягнення, програмувати дії; самоаналіз і самооцінка; *комунікативні* – здатність до неконфліктної взаємодії з іншими суб'єктами й навколишнім світом.

В. Сухомлинський писав: “Однією з найсерйозніших хиб нашої шкільної практики є те, що, навчаючи дітей, працює переважно вчитель”.

Щоб досягти високого результату, учителю варто спланувати, розробити та провести уроки так, щоб кожний учень на уроках української мови не був стороннім мовчазним спостерігачем, тому варто ці уроки зробити нетрадиційними з використанням інноваційних технологій.

Сучасна методика нагромадила багатий арсенал технологій, методів, прийомів і форм навчання. У своїй практиці вчителі використовують форми роботи, що сприяють творчому розвитку учнів у вивченні рідної мови: „Ситуація успіху”, „Ейдетика”, проблемна ситуація, метод проектів, дослідницький метод, сенкан, „Авторське крісло”, кероване читання з передбаченням, „Гранування”, „Мозковий штурм”, „Кубування”, інтерв'ю, робота в парах, робота в групах, рольова гра, „Займи позицію”, „Мікрофон”, метод „ПРЕС”, „Коло ідей”, „Акваріум”, „Карусель”, „Мозаїка” та ін.

„Розвивальна електронна педагогіка посідає відповідне пріоритетне місце в комплексній інформатизації освіти. Важливо працювати над формуванням інформаційної культури учнів. Якщо учитель використовує інноваційні технології у своїй роботі, це означає, що процес навчання для дітей перестане бути примусовим, а стане цікавим і радісним. Принципи інформаційного впливу дозволяють відійти від традиційного планування навчальних занять. Урок стає більш результативним з використанням мультимедії. Слід зазначити, що міжпредметні зв'язки та інтегрований курс – важливі фактори оптимізації процесу навчання, підвищення його результативності, усунення перевантаження учителя та учнів.

Але робота на уроці безпосередньо залежить від самого вчителя, його бажання, творчого потенціалу, він є рушійною силою інноваційної діяльності, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, упровадження і поширення нових ідей. Творчий учитель має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, пропонувати нові технології та методи навчання. У процесі роботи педагога переконуються, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проектного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*О. Горностай, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Специфіка морального виховання школярів у процесі вивчення природничих дисциплін

Виховання дітей – дуже складна, тонка і відповідальна справа. З незапам'ятних часів люди мріяли про гармонійну людину. Ще І. Пестолоцці створив концепцію гармонійного розвитку особистості. Він ставив метою інтелектуальний, моральний і фізичний розвиток, удосконалення "сил розуму, серця і руки" [1, с. 15].

На даний час широко використовується поняття "духовне багатство особистості", яке тісно переплітається із нашими типовими школярами, включає в себе оптимальний для учнів рівень розвитку інтелектуальної, емоційної, діяльно-практичної сфер особистості, потребу в знаннях і ширину світогляду, розвинуте уявлення, прагнення до творчості.

Одним із аспектів духовного виховання є моральне виховання дитини. Загалом виховна робота має одночасно спрямовуватися й на всебічний моральний розвиток учнів, і на розв'язання цілком конкретних для певного етапу виховання завдань. При цьому не можна не зважати на нерівномірність морального виховання, неоднакову активність дітей у різних сферах діяльності. Тому і потрібно застосовувати елементи морального виховання у різних шкільних дисциплінах, у нашому випадку природничих [3].

Різні аспекти цієї проблеми досліджували В. Білоусова, В. Болотіна, С. Кривоніс, І. Романишин, О. Рудіна, Н. Чабан, К. Чорна та інші.

Мета статті – з'ясувати рівень включення елементів морального виховання школярів зміст природничих дисциплін.

Останнім часом досить часто обговорюється питання про те, як методично і предметно виробляти у школярів естетичний погляд на явища зовнішнього світу і виховувати в них високі духовні та моральні якості. Чомусь вважається, що ці проблеми легко вирішуються на уроках, пов'язаних із гуманітарними науками і набагато важче на уроках природознавства.

Весь курс шкільної освіти та виховання, незалежно від його конкретної реалізації, повинен прищеплювати школяру думку і переконання, що кожна людина зобов'язана розвивати і реалізовувати на практиці здібності, які дані їй при народженні. Ці здібності та навички безпосередньо розвиваються, удосконалюються на уроках різних дисциплін, які вивчаються у шкільному курсі. Що стосується вироблення духовних і моральних якостей людини, то цей процес цілком залежить від учителя як особистості, а не від того, який предмет цей учитель викладає. Викладання природничих наук дає в руки вчителя суттєві переваги – це питання формування світогляду школяра, його

уявлень про зовнішній світ, про виникнення життя, про місце людини в природі, про його взаємодію із зовнішнім світом і, в кінцевому підсумку, формування релігійних уявлень людини. Сама проблематика уроків біології та й інших наук дає учителеві можливість ставити й обговорювати з учнями світоглядні питання, підкреслювати красу і практичну раціональність світу, наприклад, будову і функції живих організмів – присоски, колючки, шипи, різноманітність живих істот, та ін. Людина пізнає світ на основі досвіду й узагальнень результатів досвіду. Так виникають у природничих науках закони природи, які потім використовуються для вирішення конкретних практичних завдань у життєвій практиці й науці. Пізнаючи зовнішній світ за допомогою природничих наук, людина отримує в свої руки гігантські можливості впливу на цей світ [4].

Отже, щоб з'ясувати значення цінності природи для школярів, а також їх ставлення до різних значень духовного розвитку: музики, книг, живопису, здоров'я тощо, ми провели дослідження.

Дослідження було проведене з учнями 6 та 7 класів (усього разом 16 чоловік) Глинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів за нами модифікованою анкетой О.О.Колонькової, Н.А.Пустовіт, О.Л. Пруцакової “Місце природи в моєму житті”. Результати вивчення вказали на те, що досліджувані природу цінують за продукти харчування (гриби, ягоди) – 18 % усіх учнів, будівельні матеріали (деревину) – 15,5 %, за прилучення до прекрасного – 15%, найменше школярі природу цінують за те, що вона є для них джерелом знань – 11%. Отримані результати за завданням 2 “Оцініть у балах від 1 (найменш значуще для вас) до 7 (найбільш значуще для вас), що ви цінуєте у своєму оточенні” засвідчують, що в своєму оточенні досліджувані в першу чергу цінують інтернет – 18% учнів від усієї кількості досліджуваних, музику – 16,5%, здоров'я – 16%, спілкування – 15,5%, природу – 13%, книги, живопис – 10,5% досліджуваних. Природа як цінність виступає лише на 5 місці.

Отже, слід звертати увагу на моральне виховання учнів під час вивчення природничих дисциплін, тому що, як свідчать отримані результати, учні цінують перш за все природу як джерело продуктів харчування та матеріал для будівництва, а природа як духовна цінність для дітей знаходиться тільки на п'ятому місці – після інтернету, музики, спілкування, здоров'я.

На наш погляд, цінність природи для учнів має формуватися під час уроків усіх циклів, у позакласній діяльності школярів, у родинному вихованні. З цією метою пропонуємо дотримуватися таких вимог: вчитель повинен, враховувати вікові та індивідуальні особливості школярів, створювати умови для розвитку пізнавальних інтересів, використовувати різні методи для зацікавлення учнів, вправи: ребус, кросворд, чайнворд, вікторини, загадки, шаради, метаграми, анаграми тощо; повинен добирати цікавий матеріал, цікаві факти про організми природи. Вчитель повинен безпосередньо

взаємодіяти з учнями. У позакласній роботі можна провести вечір природознавства, біології, запропонувати учням самим вибрати тематику та план проведення свята; біологічний KBK та ін.

Усе це дозволяє зробити висновок, що потрібно більше уваги приділяти духовному, моральному вихованню у процесі вивчення природничих дисциплін, прищеплювати школярам позитивне ставлення до природи.

Список використаної літератури

1. Виховання і розвиток дітей у процесі навчання природознавства: З досвіду роботи. Посібник для вчителя / Упорядник Мельчаков Л.Ф. – М.: Просвещение, 1981.
2. Плешаков А.А. Вивчення теми «Природа і ми» в новому курсі природознавства / Плешаков А.А. // Початкова школа. – № 8. – 1991.
3. http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/25518/
4. <http://lit.govuadocs.com.ua/docs/213/index-24690>

***К. Домінська, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.***

Особливості мовлення сучасних підлітків та шляхи його корекції

Спілкування відноситься до числа найважливіших для молоді сфер життєдіяльності. Від того, як буде складатися спілкування, залежить формування майбутньої особистості. При спілкуванні мова сучасної молоді обурює вчителів, батьків, представників старшого покоління.

Різні аспекти даної проблеми досліджували Д. Лихачов, Ф. Достоевський, Л. Віготський, Л. Мачуська, Н. Мирончук та інші.

Мета статті полягає у вивченні причин вживання в мові підлітків великої кількості жаргонізмів та ролі вчителя у формуванні культури мови, як сукупності навичок і знань учня, що забезпечують доцільне застосування мови з метою спілкування не тільки з однолітками.

Молодіжна мова відображає нестійкий культурно-мовний стан суспільства, який балансує на межі літературної мови і жаргону. У різні періоди розвитку суспільства різною була і мова. У 20-30-і рр. розмовну мову захльостували хвилі вуличної стихії – безпритульних, злодіїв, а також мітингова мова революційних матросів і солдатів. Жаргон, як видно, явище не нове в нашій мовній історії. Та й не тільки в нашій. Жаргон – англійський сленг, французьке арго – явище, характерне для мовного розвитку. У різні періоди історії спільноти людей, об'єднані спільною справою, спільними інтересами, а найбільше – свідомістю братерства і відчуженості від решти суспільства – винаходили і свої особливі способи спілкування, усні та письмові. Для них важливо було, щоб сторонні їх не зрозуміли [1, с. 23].

Зараз же так званий загальний жаргон – занижений стиль мовлення, розмиває і норми мови, і норми мовного етикету, – стає звичним не тільки в повсякденному спілкуванні, але і звучить у теле- та радіоефірі. Зразком

антикультури мовлення його є індустрія шоу, в основі якої лежать кілька експлуатованих суспільством ідей, пов'язаних з грошима, сексом, насильством, жаргоном, і те, що сприймається як якась видовищна форма, часто для молоді є своєрідним керівництвом до дії. Молодь, будучи переважним носієм жаргону, творить його елементом поп-культури, який, у свою чергу, робить його престижним і необхідним для самовираження. Прикладів цього досить у текстах пісень, у радіопередачах і музичному телебаченні, на які орієнтується сучасний старшокласник [1, с. 25].

Іншою причиною вживання в молодіжній мові жаргонізмів є потреба молодих людей у самовираженні [2, с. 34].

Неформальне спілкування підпорядковане таким мотивам, як пошук найбільш сприятливих психологічних умов для спілкування, очікування співчуття і співпереживання, спрага щирості та єдності у поглядах, потреба самоствердитися. У світлі всього вище перерахованого спілкування з товаришами стає великою цінністю для підлітка. Повноцінне спілкування в молодіжному середовищі неможливе без оволодіння його мовою [3, с. 77].

Специфіка вчительської професії полягає в постійному діяльному контакті, в основному з підлітками. Мова вчителя є зразком, який сприймає підліток і за яким він навчається будувати свою промову. При цьому слід пам'ятати, що для учня мова вчителя найчастіше є єдиним зразком літературної норми і правильної побудови мови взагалі. У силу цього особливу увагу слід звертати на форму педагогічної мови, її нормативний характер, робити доступною не тільки для сприйняття, але певною мірою і для наслідування [4, с. 141].

Наше дослідження було спрямоване на виявлення рівня жаргонізації мови учнів 10-го класу середньої школи. Опитано було 15 учнів. Нам необхідно було з'ясувати, яким є мовлення сучасних старшокласників і якою є реакція на їх мову дорослих. Для цього ми провели анкетування в школі №23 м. Житомира.

Результати виявлення рівня жаргонізації мови учнів 10-го класу свідчать про наступне. 100% із опитуваних нами учнів відзначили, що вживають жаргон. З них 5% учнів вживають жаргонні слова, щоб самоствердитися і підтримувати добрі відносини з товаришами; 4% – пізнати нове; 91% – щоб додати своїй промові гумор.

Найчастіше підлітки використовують у своїй повсякденній мові нецензурні слова (5%), гумористичні (15%), 80% – різні, все залежить від ситуації або компанії.

На запитання „Чи виправляють вчителі мову дітей” 36% відповіло – так, 34% – не завжди, 30% – вчителі не звертають увагу. Щодо батьків, то 10% учнів заявляють, що батькам не важливо, як розмовляє дитина, 15% вказують, що батьки постійно роблять зауваження, 75% – інколи роблять зауваження.

Еталоном для учнів є мова дикторів телебачення і мова друзів – 55%, для 28% – мова батьків, 17% – мова вчителів.

Таким чином, отримані дані в ході дослідження підтверджують висунуту нами думку: спостерігається тенденція до зростання рівня жаргонізації мови серед підлітків та учнів старших класів.

Щоб скоротити частоту вживання жаргону або повністю виключити з мовлення підлітка, варто застосувати такі дії.

По-перше, необхідно педагогові, батькові проаналізувати власну мову, навчитися контролювати себе, використовуючи в розмові лише літературні слова. По-друге, слід познайомити підлітка з цікавими для його віку літературними творами. Можна організувати спільне читання цікавих книг.

Що стосується ненормативної лексики, то тут підліток повинен для себе чітко усвідомити, що її використання говорить не про його "крутість", а про невихованість і неосвіченість. Він повинен зрозуміти, що вихована людина, яка поважає в першу чергу себе, ніколи не стане використовувати ненормативну лексику в своїй повсякденній мові. Тим більше неприпустимо вимовляти подібні слова у присутності жінок, дітей, у громадському місці.

Можна спробувати завести спеціальний зошит і запропонувати підліткові захоплююче заняття: створення власного словника заміни лайливих слів і жаргонізмів літературними словами.

Безумовно, прищепити підліткові мовний етикет, культуру і чистоту мови, досить непросто. ЗМІ, Інтернет-сайти, молодіжні журнали, друзі з різних соціальних шарів – усе це впливає на мову підлітка. І все ж у наших силах розширити словниковий запас дитини, сприяти його збагаченню та очищенню від усякого роду лайливої лексики і понівечених слів.

Список використаної літератури

1. Бобах В. А. Сучасні тенденції молодіжної культури: конфлікт або спадкоємність поколінь? / Бобах В. А., Левікова С. І. // Суспільні науки і сучасність. – 1996. – № 3. – С. 56 - 60.
2. Бодальов А. А. Особистість і спілкування: Избр. тр. / Бодальов А. А. – М.: Педагогіка, 1983.
3. Брудний А. А. Розуміння і спілкування / Брудний А. А. – М.: Знание, 1989.
4. Русецький В. Ф. Культура мови вчителя. Практикум / Русецький В. Ф. – Мн.: Універсітєцкае, 1999.

***Ю. Байда, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.***

Лихослів`я як проблема спілкування сучасних школярів

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Нашому сьогоденню властиве загострення багатьох

суперечностей, що вносить у життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючої особистості. Зростання напруженості в суспільстві, невизначеність моральних норм щодо нових умов призводить до підвищення агресивності людей, яка, перш за все, виявляється на вербальному рівні – мова наших сучасників насичена лихослів'ям. Цю звичку від дорослих переймають і діти.

Проблема підвищення культури спілкування підростаючого покоління завжди була актуальною. Лихослів'я як соціокультурний феномен у своїх роботах висвітлювали Б. Успенський, Д. Ліхачов, І. Кон, В. Леві, В. Жельвіс, Л. Широкоградюк та ін. Дослідники приділяли увагу особливостям функціонування лихослів'я у мовленні різних етнічних груп, вивчали його функції.

Мета статті – з'ясувати особливості прояву лихослів'я в шкільному середовищі.

Традиційно лихослів'я розглядають як вияв агресії (вербальної). Однак лихослів'я може бути і не агресивного характеру, а лише примітивною формою афективного мовлення, що не потребує спеціальної мотивації (О.Р. Лурія).

Об'єктом анонімного опитування були учні 8 класу Самгородоцької ЗОШ (15 осіб). Перш за все нас цікавило розуміння самого поняття „лихослів'я” учнями старших класів. Так, за висловлюваннями учнів, лихослів'ям можуть бути всі слова, якими можна образити іншу людину, завдати їй душевного болю, „вразити просто в серце”. Ці вислови учнів свідчать про те, що лихослів'я сприймається ними як засіб образи. Учні зазначають, що, лихословлячи, люди виявляють свій рівень культури. Щодо вживання лихослів'я у своєму мовленні, 54 % учнів дали ствердну відповідь. Із числа опитаних лише 46 % зазначили, що вони „не лаються за жодних обставин”.

Учні вважають, що вживають грубу лайку через роздратованість, невдачі, злість. Дуже часто лихослів'ям відповідають на образу. Отже, перш за все, учні полюбують агресивну і фрустраційну лайку. Так дехто зі старшокласників може лихословити, щоб продемонструвати свою дорослість або належність до кола „крутих”, яким усе дозволено. Інші вживають гнілі слова, щоб розрядитися, привернути до себе увагу або покепкувати у такий спосіб. Лихослів'я часто є своєрідним паролем, що дозволяє бути прийнятим до компанії. Аналізуючи відповіді учнів на запитання анкети („Якими лихими слова вас можуть образити?”, „Якби ти був батьком, то якими словами не ображав би свою дитину?”), ми отримали такі результати: 70 % опитаних відверто відповіли, що зазнають словесних образ від батьків. Проте 15% дітей категорично зауважили, що батьки не ображають їх словами. Основною причиною використання лайливих слів є невдоволення оточенням і життям.

Одним із можливих шляхів попередження лихослів'я у мовленнєвій поведінці учня є діяльність педагога з підвищення мовної, педагогічної, психологічної культури батьків, найближчого значущого соціального оточення, що може бути реалізованим за допомогою спеціально розроблених тренінгів чи вправ. Учитель може провести мозковий штурм „Як впоратися з лихослів'ям”, інтерактивну бесіду з використанням уривків творів, різні вправи („Комплімент”, „Стоп-гнів”, „Ситуації”) тощо.

Список використаної літератури

1. Ширококорядюк Л. А. Лихослів'я в сім'ї та школі: психолого-педагогічний аспект / Ширококорядюк Л. А. // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №8. – С. 19-22.
2. Беляєва О. Поговоримо про вживання нецензурних слів / Беляєва О. // Психолог. – 2009. – №8.
3. Бодрик Н. Дослідження проблеми лихослів'я в сім'ї та школі / Бодрик Н. // Психолог. – 2009. – №29.
4. Салітринська Н. Нецензурні слова / Салітринська Н. // Психолог. – 2011. – №8.

*Г. Комісарук, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук*

Культура спілкування сучасних підлітків: шляхи корекції

Спілкування належить до найважливіших для підлітка і старшокласника сфер життєдіяльності. Усі психологи визначають важливе місце спілкування у формуванні особистості в підлітковому і юнацькому віці. Ці періоди життя дуже серйозно впливають на формування основних структурних компонентів особистості. Від того, як складатиметься спілкування, залежить формування майбутньої особистості. У спілкуванні людина самовизначається і самостверджується, виявляючи свої індивідуальні особливості. За формою здійснюваних впливів можна судити про комунікативні уміння і риси характеру людини, за специфікою організації мовного повідомлення – про загальну культуру і грамотність. Актуальність цього питання різко зростає в період розвитку суспільства, коли відбувається різка зміна соціальних відносин, характеру особистісних взаємодій, моральних норм, цінностей тощо [3].

До проблеми оволодіння культурою спілкування зверталися відомі вітчизняні педагоги-просвітителі минулого О.В.Духнович, М.І.Пирогов, К.Д. Ушинський. Непересічні думки щодо спілкування вчителя з учнями висловлювали Б.Д. Грінченко, М.П. Драгоманов, С.Ф. Русова та інші. Проблема культури спілкування у вихованні порушувалася у вітчизняній педагогічній науці відомими педагогами Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренком, В.О. Сухомлинським. На сучасному етапі проблему спілкування підлітків досліджують Т.Г. Бірюкова, О.М. Галапчук, О.М. Гуц, О.І. Марочкін.

Мета статті – визначення рівня вживання дітьми жаргонної та нецензурної лексики й окреслення напрямків роботи вчителя для корекції мовлення підлітків.

Значущість спілкування з позиції вікової психології розглядалися, як у закордонній, так і у вітчизняній психології. Представник гештальтпсихології К. Левін розглядав спілкування в підлітковому та юнацькому віці з точки зору соціально-психологічного явища. К. Левін вважає, що в цьому віці розширюється життєвий світ юнака, коло його спілкування, групової приналежності й типу людей, на яких вони орієнтуються [4].

У вітчизняній психології Ельконін Д.Б. розглядав значущість спілкування в юнацькому і старшому юнацькому віці з позиції культурно-історичної теорії. Ельконін відзначав, що в підлітковому віці спілкування є провідним видом діяльності, але і в юнацькому віці воно не втрачає свого значення. Л.І. Божович зазначає, що якщо у молодшому шкільному віці основою для об'єднання дітей найчастіше є спільна діяльність, то у підлітків і старших школярів, навпаки, привабливість занять і інтереси, в основному, визначаються можливістю широкого спілкування з однолітками [1].

Провівши дослідження серед учнів 10 класу Кустовецької ЗОШ І-ІІІ ст. Полонського р-ну Хмельницької обл., ми виявили такі дані. Абсолютно всі учні класу вживають жаргонні слова залежно від ситуації, метою вживання цих слів є додавання промові жвавості та гумору. Серед жаргонних слів 65 % учнів вживають гумористичні ненормативні слова. У ході дослідження учням було поставлено питання щодо реакції вчителів стосовно їхньої мови. Більше 50% учнів відповіли, що вчителі не завжди, але все ж роблять зауваження. Результати дослідження також засвідчують, що близько 70% батьків інколи роблять зауваження з приводу мови своїх дітей. Проте для половини учнів класу еталоном мови є мова їхніх батьків.

Важливим фактом є те, що всі підлітки у досліджуваному класі зареєстровані у соціальних мережах, тобто діти все частіше “зависають” в Інтернеті, забуваючи про так зване живе спілкування, і 30 % опитаних віддають перевагу спілкуванню з друзями в позаурочний час у соціальних мережах. Цей факт є не лише негативним у спілкуванні сучасних підлітків, але й у формуванні взаємозв'язків між ними, адже часто товариші у світі віртуальному забувають привітатись у реальному.

Другим етапом нашого дослідження було встановлення особи, що найбільш впливає на підлітка, з ким учні охоче радяться і довіряють свої проблеми. Адже найчастіше саме ці особи і є взірцем мовлення для тих, хто їм довіряє. У результаті дослідження ми виявили, що найкращим радником та взірцем для учнів є брат або сестра, на другому місці знаходиться друг поза класом, і лише на третьому – батьки.

Спілкування підлітків – це обмін духовними цінностями, який відбувається у формі діалогу підлітка як з “іншими Я”, так і в процесі

взаємодії з оточуючими людьми. На цей обмін впливають вікові особливості мовців.

Важливу роль у формуванні мовлення підлітків відіграє класний керівник. Для того, щоб позитивно впливати на мовлення учнів, класному керівнику необхідно проаналізувати власну мову: стати прикладом для учнів, навчитися контролювати себе, використовуючи в розмові лише літературні слова. Крім цього, можна пояснити дитині походження того чи іншого жаргонізму. Може бути, дізнавшись про те, що дане слово вживають у колі вбивць і злодіїв, учні його виключать зі свого лексикону. Що стосується ненормативної лексики, то тут підліток повинен для себе чітко усвідомити, що її використання говорить не про його "крутість", а про невихованість і неосвіченість. Він повинен зрозуміти, що вихована людина, яка поважає в першу чергу себе, ніколи не стане використовувати мат у своїй повсякденній мові. Тим більше неприпустимо вимовляти подібні слова у присутності жінок, дітей, у громадському місці. Можна спробувати завести спеціальний зошит і запропонувати підліткові захоплююче заняття: створення власного словника заміни лайливих слів і жаргонізмів літературними словами.

Безумовно, прищепити підліткові мовний етикет, культуру і чистоту мови досить непросто. Засоби масової інформації, Інтернет-сайти, молодіжні журнали, друзі з різних соціальних прошарків – все це впливає на мову підлітка.

У цьому зв'язку сім'ї й школі відводиться особлива роль з формування культури мовлення школярів: проведення уроків етики, навчання дотримання повсякденного етикету, етичні бесіди, дискусії щодо культури мовлення, тренінги спілкування тощо.

Серйозні заходи для покращення мовлення сучасного підлітка необхідні також на рівні держави, зокрема: нова концепція вибору телевізійних фільмів та програм для молоді, збільшення кількості зразків мовлення на телебаченні (дикторів, ведучих програм), збільшення долі дитячого фольклору на уроках читання в молодших класах для зняття дитячої агресії, створення культу освіченої молоді.

Список використаної літератури

1. Бабенко О. В усному мовленні – сленг / Бабенко О., Кравченко В. // Урок української. – 2004. – № 11-12. – С.21-24.
2. Друм Т. Сленг: погляд зсередини / Друм Т. // Дивослово. – 1998. – № 12. – С.59-60.
3. Мацько Л. Мова – інтелектуальний портрет народу: ненормована лексика / Мацько Л. // Дивослово. – 2004. – № 9. – С.3-6.
4. Харченко В.К. Молоді про сквернословство / Харченко В.К. // Російська мова в школі. – 1997. – № 1. – С. 97.

*К. Колесник, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Особливості спілкування сучасних підлітків

Одним із найголовніших факторів формування особистості є спілкування. Ідеї про те, що спілкування відіграє важливу роль у формуванні особистості, розвивалися в працях вітчизняних психологів: В. Г. Ананьєва, А.А. Бодальова, Л. С. Виготського, А. Н. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, А.Р. Лурії, В. Н. М'ясищева, А. В. Петровського. Спілкування набуває статусу провідного виду діяльності й має інтимно-особистісний характер.

Спілкування пронизує все життя підлітків, накладаючи відбиток і на навчання, і на позаурочну діяльність, і на стосунки із батьками. Найбільш змістовне і глибоке спілкування можливе при дружніх відносинах. Підліткова дружба – складне, часто неоднозначне явище. Підліток бажає мати близького, вірного друга і часто змінює друзів. У дружніх відносинах підлітки дуже виборні. Підлітків може об'єднувати в групу не лише взаємна симпатія, але й спільні інтереси, заняття, розваги, місце проведення вільного часу [2].

Емоційні відносини справляють значний вплив на розвиток психіки підлітка, виконуючи наступні функції [1]:

- ✓ підлітки отримують досвід соціалізації, необхідний для подальшого розвитку і встановлення гармонійних відносин з оточуючими і створення власної сім'ї;
- ✓ формування ідентичності. Перед підлітком стоїть задача осмислення й узагальнення всього того, що він знає про себе, побудова узагальненої картини світу і пошуку свого місця в ньому;
- ✓ розвиток Я-концепції (системи стійких уявлень людини про самого себе), формування адекватної самооцінки. Підліток отримує зворотній зв'язок від однолітків і дорослих і починає сприймати оточуючих як своєрідне “дзеркало”, в якому відображається його власне життя;
- ✓ подолання егоцентризму в соціальній сфері. Підліток, що вступає в емоційні відносини, вчиться дивитися на себе і на оточуючу дійсність очима іншої людини, розуміти мотиви і хвилювання оточуючих.

Для підлітка важливо не просто бути разом з однолітками, а посідати серед них становище, що задовольнить його. Потреба підлітків у тому, щоб дорослі, особливо батьки, визнали їх рівноправними партнерами у спілкуванні, породжує конфлікти. До того ж, винним у конфлікті завжди визнається підліток — так вважають, зокрема, і самі підлітки. Якщо порівнювати між собою сфери спілкування підлітків із батьками з одного боку, і з учителями — з іншого, то більш складним, малопродуктивним з погляду розвитку особистості виявляється друга сторона, оскільки переживання, пов'язані у підлітків зі спілкуванням з учителями, посідають

одне з останніх місць, а ще з учителями у підлітків пов'язані тільки негативні переживання [3].

Підлітки з індивідуальним стилем комунікативної активності більше прагнуть до спілкування, легко знайомляться, для них немає труднощів виступати перед великою кількістю людей. Вони виявляють ініціативність при знайомстві з людьми. Але їхнє спілкування не стійке, зв'язки короткочасні. Підлітки, яким притаманний другий стиль комунікативної активності, вирізняються високою потребою поділитися своїми думками і враженнями з іншими людьми, різноманітним зовнішнім вираженням емоцій у спілкуванні: швидкістю змін у міміці, пантоміміці, інтонації голосу. Вони прагнуть до глибоких взаємовідносин з партнерами у спілкуванні. Нарешті, третій стиль комунікативної активності притаманний підліткам, які визначаються нешироким колом зв'язків, емоційною зрілістю, здібністю контролювати свої емоції, рівноваженістю. Вони консервативні, не люблять змін [1].

Дослідження проводилося нами в загальноосвітній школі смт. Довбиш Баранівського району. В анкетуванні взяли участь 10 підлітків. Результати опитування вказали на таке: лише 30% підлітків вважають, що спілкування з дорослими впливає на формування їхньої самоповаги? 50% школярів вважають, що здатні переконати інших у своїй правоті, ще 30% підлітків мають потребу в спілкуванні з батьками.

Анкетування показало, що спілкування підлітків спрямоване більш на соціально-особистісне ствердження або на встановлення емоційних зв'язків. Як не дивно, але лише 20% мають труднощі виступати перед великою кількістю людей. Постійність зв'язків з одними і тими ж людьми спостерігається лише у 20% підлітків, іншим такі зв'язки нецікаві. Хоч підлітки і мають потребу в спілкуванні, але всього 30% готові до співпереживання з однолітками.

Сфера спілкування займає в процесі соціального ствердження особистості підлітка самостійне і дуже важливе місце. Саме в ній виявляється його самостійність, заохочується прагнення до дорослості, приймаються або не приймаються погляди, знаходять підтримку настрої і переживання. У спілкуванні кожному підлітку хочеться обов'язково знайти свою індивідуальну позицію.

І батьки, і вчителі повинні будувати свої взаємовідносини, виходячи з почуття дорослості підлітка, що розвивається. Стосунки підлітка з товаришами, однолітками, однокласниками складні, але різноманітні й змістовні. Спілкування з дорослими для підлітка не вирішує всіх проблем, а їх втручання нерідко викликає образи і протест.

Спілкування з товаришами є для підлітка більшою цінністю, причому нерідко навчання відходить на другий план. З одного боку, у підлітка яскраво проявляється проблема спілкування, спільної діяльності, колективного життя,

дружби, а з іншого — бажання бути прийнятним, визнаним, шанованим товаришами.

Список використаної літератури

1. Краківський А. П. Про підлітків / Краківський А. П. — М., 1970.—272 с.
2. Леонтьєв А.А. Психологія спілкування / Леонтьєв А.А. — [3-тє вид.].—М.: Сєнс, 1999. — 365 с.
3. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников / Мудрик А.В. — М., 1984.
4. Психологія підлітка: підручник / за ред. А.А. Реана. — СПб.: Прайм. — Єврознак, 2003.—480 с.

*М. Головня, студентка ІІІ курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Шляхи виявлення самоставлення учнів та формування позитивної самооцінки

Самооцінка... Самоусвідомлення... Рівень сформованості цих особистісних утворень визначає ставлення школяра до себе. Успіх людини у житті, як відомо, визначається не лише наявністю у неї певних здібностей, умінь, навичок, знань, а й здатністю ними користуватися, оптимістичним ставленням до життя, вірою у власні сили, можливості, умінням використовувати й удосконалювати свій творчий потенціал. Саморозвиток людини відбувається на основі оцінювання нею власних умінь і здібностей, власного самоусвідомлення.

У рамках дослідження проблем самосвідомості визначальна роль відводиться самооцінці — вона характеризується як стрижень цього процесу (емоційна сфера), показник індивідуального рівня його розвитку, інтегрує початок, його особистісний аспект, органічно включений у процес самоусвідомлення.

Різні аспекти проблеми самоусвідомлення, оцінювання власної особистості досліджують Є.В. Черносвистова, Н.Г. Алексєєва, Л.І. Божович, А.І. Липкина та інші.

Мета статті — з'ясувати ставлення підлітків та старшокласників до себе та визначити шляхи формування у них позитивної самооцінки.

Ставлення особистості до себе передбачає вияв поваги до себе, сформоване почуття власної гідності, відсутність надмірної самокритики, натомість — розумну самокритичність, адекватне самооцінювання, почуття власної гідності.

Самооцінка — оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед людей. Належачи до ядра особистості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і

невдач. Так само самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості [3, с.-264-265].

Центральний компонент самооцінки, що формується за активної участі самої особистості, відображає якісну своєрідність її внутрішнього світу [1, с.4].

Було проведено дослідження в Червоноармійській загальноосвітній школі Житомирської області з учнями 9 класу, в ньому взяло участь 17 дітей, з них – 15 хлопців і 2 дівчат.

Дані дослідження свідчать, що 23% дітей завжди порівнюють свої вчинки з іншими, 71% не завжди це роблять, а 6% не бажають порівнювати свою поведінку з іншими, тоді як 53% учнів оцінюють свої вчинки та аналізують їх завжди, однак 47% опитуваних роблять це не завжди. 88% дітей утримували себе від негативних дій, тобто застосовували самоконтроль. У 71% школярів виникало бажання працювати над собою та власним удосконаленням, і вони працювали над собою (71%); у 29% іноді виникало таке бажання, та лише 24 % колись займалися своїм самовдосконаленням, проте не довго, і 6% не відчують у цьому необхідності. Поштовхом до самовиховання для більшості були, в першу чергу, – батьки, в другу – однолітки, на третій позиції – бажання стати схожим на певного кумира, у 12% таким поштовхом могли б стати певні події або ж самостійне прагнення.

Близько 82% іноді сприймають критику від інших, 12% завжди сприймають, і 6% не переносять її. Як відомо, людина з високою самооцінкою сприймає критику як шлях самозростання, люди з низькою самооцінкою впадають від критики в розпач [8].

На питання „Чи поважаєш ти себе як особистість” 77% школярів дали позитивну відповідь, мотивуючи це тим, що я такий же, як і мої однолітки – людина, а значить, я – особистість; 18% – поважають себе не завжди, бо роблять погані вчинки, поступаються іншим, але всі люди так чинять; і решта не поважають себе як особистість тому, що не можуть постояти за себе, дати відсіч, відчують себе слабкими.

На нашу думку, для формування позитивної самооцінки необхідно визначити, чи адекватно оцінює себе учень, якщо ні, проводити з ним певні бесіди, різні тренінги. Наприклад, підлітки занадто критично ставляться до своєї особистості, тому варто хвалити їх (в міру), допомогти знайти себе у діяльності – хобі.

Усе це дозволяє зробити висновок, що педагогічна наука, вчителі-практики мають здійснювати пошук нових методів, прийомів, форм роботи з дітьми з метою виявлення та формування позитивної самооцінки.

Список використаної літератури

1. Балютіна К. Засоби формування у школярів самооцінних суджень / Балютіна К. // Початкова школа. – 2004. – № 7. – С. 25-26.

2. Гринько О. Самооцінка учнів-засіб пізнавальної самостійності / Гринько О. // Рідна школа. – 1998. – № 7-8. – С. 58-60.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання / С.Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – С.264 – 265.
4. Карпухин О.И. Самооценка молодежи как индикатор ее социокультурной идентификации / Карпухин О.И. // Социологические исследования. – 1998. – № 12. – С. 89-94.
5. Максименко Л.М. Формування мотивів та самооцінки в учнів / Максименко Л.М. // Психологічна газета. – 2005. – № 7. – С. 12-15

***Я. Шеремета**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. Мирончук**.*

Шляхи формування позитивного самоствердження підлітків

Проблема самоствердження є досить актуальною в наш час. Це поняття є широким і залежить від багатьох чинників, що впливають на формування особистості. Як відомо, потреба самоствердження виникає у багатьох людей, однак повною мірою реалізується позитивно не у всіх. Саме тому нерідко спостерігається деформація при виборі стратегій і способів самоствердження. На сучасному етапі це обумовлено тим, що в умовах нинішнього суспільства, яке знаходиться в стані “соціального неблагополуччя”, не існує універсальної моделі реакцій на дію кризових явищ. Це викликає “масову дезорганізацію в способах самоствердження на індивідуальному і груповому рівнях”. Відсутність орієнтирів робить самоствердження стихійним і непродуманим. Створення спеціальних умов позитивного самоствердження стає одним з актуальних завдань сучасної психології і реальної практики навчання та виховання молоді на різних вікових етапах, особливо в підлітковому віці. Потреба у самоствердженні в підлітковому віці настільки сильна, що задля визнання ровесниками підліток готовий поступитися своїми поглядами та переконаннями, робить певні вчинки всупереч своїм моральним настановам, а це все, в свою чергу, призводить до значного порушення норм і правил поведінки. Наприклад: правопорушення, хуліганство, знущання, грабіжництво, шахрайство та ін.

Різні аспекти даної проблеми досліджують С.Л.Братченко, І.С.Кон, М.Р.Миронов, Е.П.Нікітін, Н.Е.Харламенкова, Н.Мирончук, інші.

Мета статті – визначити сутність та форми самоствердження сучасних підлітків.

Самоствердження є однією з форм саморозвитку. Суб'єктом самоствердження, ініціатором діяльності із самоствердження виступає сама людина. Ствердження відбувається в середині її Я, тобто на початку вона сама стверджує “себе в собі”, а потім стверджує себе в оточенні. Міра

інтенсивності діяльності з самоствердження або рівень самоствердження визначаються рівнем соціальної активності.

Самоствердження – це специфічна діяльність вираження певних якостей, особливостей і характеристик особистості та їх підтвердження в самому собі та оточуючому соціумі. Механізмами самоствердження є: саморозкриття, самоприйняття, самовираження, саморегуляція, само прогнозування [2, с. 224; 3].

Форми самоствердження у підлітковому віці можуть бути різноманітними. Найпростіша з них полягає у зовнішньому наслідуванні дорослих, їхніх шкідливих звичок, особливостей поведінки. Потребою в самоствердженні можна пояснити і трансформації естетичної сторони образу Я. Залежно від історичного часу, покоління підлітків стверджуються по-різному. Так характерним є самоствердження за рахунок зовнішності: підлітки відпускають довге волосся, або стрижуть його фасонно, або бриються наголо. Сьогодні з'явилася нова тенденція: куріння, вживання алкоголю, відрощування (у хлопців) довгих чубчиків, пробивання вух.

Мотив самоствердження часто визначає психологічну залежність підлітка від однолітків. Разом з тим, він ефективно може поєднувати егоцентричну позицію: “Я не такий, як усі”, “Я не типовий представник...”, “Не плутайте мене з іншими” з позицією конформіста: “Я буду діяти, як усі”, “Ми всі так думаємо...”.

Взагалі, сутність самоствердження підлітка пов'язана з відчуттям своєї “самості” й “відокремленості” від інших; з прагненням до рольового самовизначення; “показати” себе, стати предметом уваги інших; відстояти особистісну гідність; досягнути переваг; мати владу над собою та іншими; набутти впевненості у собі. На процес самоствердження підлітка дуже сильно впливає його самооцінка [1].

Гострі емоційні реакції спостерігаються тоді, коли в самооцінці підлітка зіштовхуються дуже високі домагання і сильна невпевненість у собі. Будь-яку ситуацію вони схильні сприймати як погрозливу. Особливо складними для них бувають ситуації перевірок компетентності – тести, екзамени, будь-який контроль знань.

Часто на передній план в самооцінці підлітка виступає фіксація на реальних чи уявних інтелектуальних і вольових недоліках. “Некрасивий”, “нерозумний” та інші оцінки можуть звучати з його вуст. Порівняння підлітком себе з однолітками може також обернутися проти нього. Усе це і дає поштовх для розвитку особистісної рефлексії, яка спрямовує як на переживання з приводу власної недосконалості, так і на мотивацію до самовдосконалення, самопізнання та самоствердження [1].

У рамках даної теми нами було проведено дослідження учнів 9-го класу Броницької ЗОШ І-ІІІ ст. с. Броніця К-Каширського р-ну. У дослідженні взяли участь 15 учнів.

Дослідження полягало у виявленні відмінностей у стратегіях самоствердження сучасних підлітків; у виділенні психологічних умов, за яких відбувається актуалізація конструктивної стратегії; у реалізації виявлених психологічних умов позитивного самоствердження сучасних підлітків і перевірці ефективності навчально-тренінгової програми для розвитку позитивного самоствердження.

У дослідженнях проблеми самоствердження говориться про те, що спосіб самоствердження, яким переважно керується особистість у повсякденному житті, використовується людиною і в інших сферах – професійній, навчальній, у сфері міжособистісних стосунків. Стратегії самоствердження підлітків вивчалися нами за допомогою методики Е.П.Нікітіна і Н.Е.Харламенкової “Стратегії самоствердження особи” [2].

Стратегія самопригнічення відрізняється низькою упевненістю в собі, низькою самооцінкою, низьким самосприйняттям, низьким саморозумінням, низьким рівнем домагань. Це можна пояснити тим, що такі особи вважають за краще бути залежними від когось, вони не приймають і не розуміють себе, пригнічують себе із-за своєї невпевненості в собі, в своїх силах. У нашому дослідженні виявлено 28 % підлітків, які мають саме низьку самооцінку, не впевнені у собі. Ці підлітки залежні від своїх ровесників, друзів.

Для підлітків, у яких переважає вибір конструктивної стратегії самоствердження, характерними рисами є самоповага, самовпевненість. Можна бачити, що такі особи більш схильні до позитивної оцінки, до віри в свої сили, до впевненості у власному інтересі для інших, що пояснюється тим, що такі люди більш відкриті, вірять у себе, приймають себе такими, якими вони є. У конструктивної особи відсутня суперечність між самоповагою і самовпевненістю. З проведеного дослідження виявлено, що підлітків, які вибрали конструктивну стратегію самоствердження, 35 %.

Для підлітків, які вибирають домінуючу стратегію, характерним є незадоволеність собою, демонстративна впевненість, що може поєднуватися з агресивною тенденцією в поведінці. Для них характерна нестійкість “Я – концепції”, що може призвести до агресивної лінії поведінки. Таких підлітків у нашому дослідженні – 37 %. У них завищений рівень самооцінки. Такі підлітки комунікабельні, вони мають високий рівень прагнення до завоювання особливого статусу у міжособистісних відносинах. Такі особи впевнені в своїх силах, можуть самостійно схвалювати рішення та реалізовувати їх. Вони прагнуть до лідерства, мають завищені уявлення про себе, це може негативно вплинути на формування особистості таких дітей.

Підлітки, які схильні до стратегії самопригнічення, самостверджуються, перш за все, через комунікативну функцію, і лише потім через навчання та творчість. У більшості з них самооцінка неадекватна (занижена), рівень домагань – низький, рівень суб’єктивного контролю – переважно середній. У них не актуалізована потреба до саморозвитку, вони в достатній мірі

товариські, але вважають за краще “йти від боротьби” в ситуаціях, що вимагають прояву вольових якостей і твердості характеру.

Більше половини досліджуваних мають середній або завищений рівень самооцінки та рівень домагань. Такі підлітки комунікабельні, у вирішенні питань, що вимагають принципового підходу, проявляють твердість і вважають за краще “не йти від боротьби”. Вони незалежні від думки групи, але визнають загальногрупові засади і цінності, у них є осмислені життєві цілі, вони цілком усвідомлюють себе відповідальними за своє життя та за свою поведінку. Таким чином, адекватні уявлення про себе, прийняття загальнолюдських цінностей та моралі часто приводять підлітків до вибору саме такої стратегії самоствердження, що позитивно впливає на формування особистості сучасного підлітка.

Позитивне самоствердження сучасних підлітків можливе завдяки комплексу психологічних умов, спрямованих на збільшення знань про суть феномену самоствердження; знань про способи самоствердження; на навчання специфічним прийомам творчого самовираження; на виховання відповідальності за вибір поведінки і відповідальності за вибір власної стратегії самоствердження.

Список використаної літератури

1. Маріна О. Групи однолітків та їх вплив на формування особистості // Освітня реальність: реалії та перспективи / Маріна О. // Збірник наукових праць / – К.: ІПТО, 2007. – № 1(1). – С. 116-119.
2. Никитин Е.П. Феномен человеческого самоутверждения / Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. – СПб.: Алетей, 2000. – 265 с.
3. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості в різних умовах соціалізації / Потапчук Л.В. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред С.Д.Максименка – Т. 2, Ч. 6. – К., 2000. – С. 37-41.

***О. І. Метлицький**, студент IV курсу фіз.-мат. ф-ту;
Л. П. Бутузова, канд. психол. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Психологічні основи формування характеру в підлітковому віці

У підлітковому віці відбуваються кардинальні зміни організму дитини на шляху до біологічної зрілості. Перебудова нейрогуморальних співвідношень стає основою загальної невідновленості підлітка, вразливості, роздратованості. Відбувається подальша соціалізація “Я” особистості: усвідомлення своїх прав і обов’язків, прагнення завоювати статус дорослого [1]. Почуття дорослості стає центральним новоутворенням підліткового віку. Воно пов’язане з етичними нормами поведінки. З’являється моральний кодекс, який диктує підліткам стиль поведінки і взаємин з

ровесниками. Моральний розвиток набуває суттєвих змін саме у підлітковому віці. Інтелектуальні зміни дозволяють розвиватися власній ієрархії цінностей, яка починає впливати на поведінку підлітка. Розвиток ціннісних орієнтацій підлітка характеризується їх ускладненням, збільшенням лібералізації, зростанням особистісної незалежності. Ціннісні орієнтації починають складатися в складну та стійку систему, яка визначає становлення активної життєвої позиції. Підлітковий період – сензитивний для розвитку потреб, спрямованості особистості, оформлення ідеалів, формування характеру [2].

Вивчення психологічних детермінант та специфіки формування характеру в підлітковому віці ставало предметом дослідження багатьох науковців (В. М. Бехтерев, П. Б. Ганнушкін, О. В. Кербіков, Е. Кречмер, К. Леонгард, А. Є. Лічко, Р. К. Ушаков). Вивченню специфіки формування рис характеру в підлітковому віці присвячені роботи В.П.Дворщенко, А.Є.Лічко.

Мета статті полягає у висвітленні узагальнень щодо особливостей формування характеру в підлітковому віці, описі результатів досліджень, рис характеру сучасних підлітків та передумов їх формування. Для досягнення поставленої мети нами було поставлено ряд завдань:

1. З'ясувати психологічну сутність характеру та його чинники у підлітковому віці.
2. Підібрати діагностичний комплекс, спрямований на виявлення специфіки прояву характеру в підлітковому віці.
3. Виявити особливості прояву характерологічних особливостей сучасних тінейджерів.
4. Розробити рекомендації щодо врахування та створення психолого-педагогічних умов для конструктивного формування характеру підлітків-респондентів.

Характер – це сукупність стійких властивостей людини, які виявляються в її діяльності та поведінці, у ставленні до інших людей, навколишньої дійсності та до самої себе [3]. У вираженні змісту внутрішнього світу людини основне значення має характер, в якому проявляється її життєва позиція. Саме в ньому сутність особистості знаходить своє яскраве і повне вираження. Характер формується протягом усього життя людини і визначається певним способом мислення, складом певних рис, потреб, інтересів, переконань, дій людини.

Кожній людині, крім динаміки дій, що виявляється в темпераменті, притаманні істотні особливості, які впливають на її діяльність та поведінку. Про одних кажуть, що вони працьовиті, дисципліновані, скромні, чесні, сміливі, колективісти, а про інших — ліниві, хвалькуваті, неорганізовані, честолюбні, самовпевнені, нечесні, егоїсти, боягузи. Ці й подібні риси виявляються настільки яскраво і постійно, що визначають собою типовий різновид особистості, індивідуальний стиль її соціальної поведінки. Такі

психологічні особливості особистості називають рисами характеру. Ці риси характеризують і мету, до якої прагне людина, і способи досягнення мети. Знати це важливо, оскільки особистість характеризується не тільки тим, що вона робить, а й тим, як вона це робить. Сукупність постійних рис становить характер особистості. Таким чином під характером ми розуміємо сукупність постійних індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та до самої себе [2].

Характер найбільш тісно пов'язаний з темпераментом, що, як відомо, визначає зовнішню, динамічну форму вираження сутності людини [1]. У структурі характеру потрібно виокремлювати зміст і форму. Зміст характеру особистості визначають суспільні умови життя та виховання. Вчинки людини завжди чимось мотивуються, на щось або на когось спрямовуються. Але за формою наміри, прагнення реалізуються по-різному. Це залежить і від обставин, ситуацій, у яких перебуває людина, і від властивостей її характеру, особливо від темпераменту.

Людина – носій характеру. Риси її характеру впливають на діяльність, стосунки, способи дій у найширшому їх розумінні – в родині, трудовому колективі, в управлінні виробництвом, державою. Серед рис характеру особливо помітні ті, які визначають ставлення людей до речей, до природи. Ощадливість, дбайливість, акуратність, бережливість, дбайливе ставлення до природи підносять особистість. Основними факторами формування характеру в підлітковому віці є: активна взаємодія людини з оточуючою дійсністю; організація сімейного життя; система постійно ускладнених вимог зі сторони дорослих; наявність позитивного ідеалу; самовиховання та самонавчання; виховання в колективі й через колектив.

Акцентуація – це загострені риси характеру, які при певних умовах мають схильність перейти в патологічний стан.

Для виявлення специфіки прояву характеру в підлітковому віці нами було використано ряд методів та методик, до складу якого увійшли: методика „Дослідження акцентуацій характеру” – для виявлення типів акцентуацій характеру; методика „Визначення типу характеру за К. Юнгом” – спрямована на вивчення типів характеру особистостей; методика „Екстраверт або інтроверт” – для дослідження типів характеру тінейджерів.

Експериментальною базою дослідження стала Бронницькогутаєнська загальноосвітня школа. Вибірку досліджуваних склали 30 учнів 7-8 класів, віком від 12 до 15 років. Серед них 17 хлопчиків та 13 дівчат.

Аналіз первинних даних, отриманих за допомогою методики „Дослідження акцентуацій характеру”, дозволив констатувати широкую представленість акцентуованих рис у характері підлітків. Переважаючими типами акцентуацій характеру в досліджуваних є гіпертимний та циклотимний – 40% і 27% відповідно (див. рис.1).

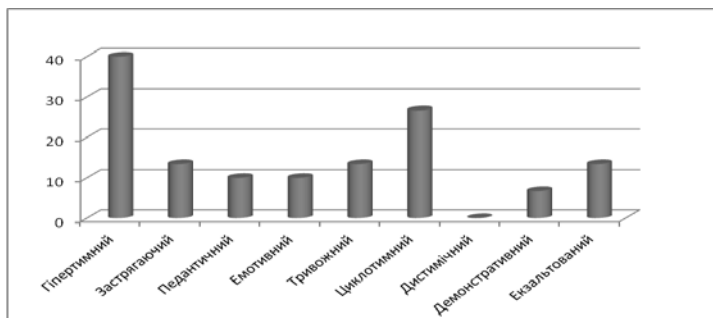

Рис.1. Вираженість акцентуацій характеру в підлітків

За результатами дослідження „Визначення типу характеру за К. Юнгом” ми з’ясували, що переважаючим типом характеру особистостей у досліджуваних є амбіверсія – 80%. Інтроверсія та екстраверсія – по 10% кожний. Для амбівертів характерним є те, що вони володіють обома якостями, домінування якоїсь залежить від того, наскільки сильний вплив іззовні (екстраверсія) або настрій (інтроверсія).

Додатково були отримані результати за допомогою методики, спрямованої на вивчення екстравертів та інтровертів. Так було встановлено, що більшість досліджуваних виявились амбівертами – 90%, екстравертами – 10% а, інтровертів не було виявлено. Для амбівертів характерно те, що вони люблять проводити час з друзями і веселитися, але інколи бувають сором’язливими.

Ефективність виховної роботи вчителя залежатиме від дотримання таких психологічних рекомендацій:

1. Основою виховної роботи повинно бути формування в учнів потрібної мотивації. Існують такі шляхи формування в учнів потрібної мотивації.

Перший шлях („знизу вверх”). Він полягає в створенні таких об’єктивних умов, такої організації діяльності учнів, які ведуть до формування потрібної мотивації. Цей шлях означає, що вчитель, спираючись на потреби, які вже є в учня, так організовує певну діяльність, щоб вона викликала у нього позитивні емоції задоволення і радості.

Другий шлях – засвоєння вихованцем, запропонованих йому в готовій формі, спонукань, цілей, ідеалів. Цей шлях пов’язаний з методами переконання, пояснення, навіювання, інформування, прикладу.

2. Формування в учнів позитивних звичок поведінки і боротьба проти негативних звичок, які у них є. Основний шлях формування звичок – багаторазове повторення дій упродовж тривалого часу. Важливо створити в класі правильну громадську думку і ставлення до звичок учнів. Чинниками, які впливають на формування звичок є: власна діяльність дітей, їх прагнення, бажання виробити в себе корисні звички. Вчителю варто частіше

використовувати позитивне підкріплення: похвалу, заохочення, схвалення. Велику роль відіграє власний приклад учителя.

3. Виховання якостей особистості можливе лише в процесі її власної діяльності.

4. Учитель повинен адресувати виховні впливи не тільки до розуму учнів, але і до їх почуттів.

5. Виховання має відбуватися через колектив, з опорою на потреби дитини.

6. Важливою психологічною вимогою до організації виховного процесу школярів є виховання в учнів адекватної самооцінки особистості.

Підсумовуючи результати дослідження, зазначимо, що під характером ми у сучасному визначенні розуміємо сукупність стійких властивостей людини, які виявляються в її діяльності та поведінці, у ставленні до інших людей, навколишньої дійсності та до самої себе. Основними факторами формування характеру в підлітковому віці є: активна взаємодія людини з оточуючою дійсністю; особливості взаємин у сім'ї; система постійно ускладнених вимог з боку дорослих; наявність позитивного ідеалу; виховання в колективі і через колектив.

У результаті двох досліджень ми отримали такі результати: амбіверсія – тип характеру, притаманний 85% досліджуваних, екстраверсія – 10%, інтроверсія – 5%. Переважаючим типом акцентуації характеру в тінейджерів є гіпертимний – 40% та циклотимний – 27%.

На основі отриманих результатів було сформульовано рекомендації щодо врахування та створення психолого-педагогічних умов для конструктивного формування характеру підлітків-респондентів. До останніх віднесемо: основою виховної роботи повинно бути формування в учнів внутрішньої мотивації; позитивних звичок поведінки і боротьба з негативними; виховання якостей особистості можливе лише в процесі її власної діяльності; виховання має відбуватися через колектив, з опорою на потреби дитини; важливою психологічною вимогою до організації виховного процесу школярів є виховання в учнів адекватної самооцінки особистості.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний опис усіх психологічних аспектів формування характеру в підлітковому віці. Перспективним нам вбачається вивчення різних факторів у становленні характерологічних особливостей учнів середньої ланки школи.

Список використаної літератури

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб./ О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Костюк Г.С. Вікова психологія / Костюк Г.С. – К.: Рад. школа, 1976. – 179 с.
3. Практикум із загальної психології / Т.М. Зелінська, І.В. Михайлова. – К.: „Каравела”, 2009. – 223 с.

*Р. В. Ішук, студент IV курсу фіз.-мат. ф-ту,
Л.П. Бутузова, канд. психол. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Розвиток творчих здібностей у підлітковому віці

Одним із найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування творчої особистості, адже розвиток у людей творчого способу мислення давно перетворилося у соціальну необхідність. Нові умови і перспективи розвитку суспільства, загальні тенденції науково-технічного й економічного прогресу висувають все нові й нові вимоги до підготовки підростаючого покоління, що стане в майбутньому запорукою успішного існування людської спільноти.

Суттєвого значення у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей у підлітковому віці набули праці, що стосуються дослідження продуктів творчої діяльності (Т. Амабайл, Ф. Баррон, Р. Вайсберг, Х. Грубер, Х. Гарднер, В. М. Дружинін, Ф. Джаксон і С. Мессік, Н. Перкінс, К. Сімонтон, К. Тейлор, П. Торранс, Д. Фельдман), та творчість як важлива характеристика самоактуалізації (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сатір).

Але між розумінням проблеми і практичним втіленням у навчальному процесі спеціалізованих програм з розвитку творчих здібностей виникають труднощі, пов'язані насамперед з урахуванням вікових особливостей розвитку, недостатньою визначеністю теоретичних питань, що врешті викликає значну кількість практичних ускладнень у сучасних вікових умовах.

Метою публікації є висвітлення результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження специфіки розвитку творчих здібностей у підлітковому віці.

Для розв'язання поставленого завдання було використано комплекс теоретичних і експериментальних методів. Зокрема застосовувався теоретичний аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення психологічної літератури з проблеми дослідження.

Це дало можливість визначити ступінь розробленості проблеми.

У процесі проведення емпіричного дослідження використовувались такі методи: анкетування й тестування, у тому числі для діагностики рівня творчих здібностей використано тест креативності Джонсона; тест для діагностики рівня невербальних творчих здібностей; тест-самооцінка творчого потенціалу особистості та тест, спрямований на діагностику особистісної креативності (Є.С Тунік).

Дослідження проводилось в три етапи на базі Жиомирської загальноосвітньої школи №27 й охопило 24 осіб, а саме 15 дівчат та 9 хлопців 8-В класу, зазначеної школи. Емпіричне дослідження реалізувалось у 4 етапи. На першому етапі здійснено теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Другий етап спрямований на

вирішення двох основних завдань: визначення базових компонентів прояву творчих здібностей та виявлення їх особистісних аспектів творчих здібностей у підлітків. Третій етап передбачав обробку й інтерпретацію отриманих результатів, формулювалися висновки. Розробка рекомендацій з розвитку творчих здібностей підлітків визначили основний зміст четвертого етапу.

Аналіз спеціальної психологічної літератури дозволив констатувати, що творчі здібності є сукупністю індивідуально-психологічних особливостей особистості, які забезпечують успішність виконання творчої діяльності. Інтелект виступає своєрідною базою, що визначає прояв і розвиток творчих здібностей. Подальший їх розвиток не корелює прямо з розвитком інтелекту, а характеризується зростаючим впливом соціальних факторів, активності самого індивіда, його життєвого досвіду [7, с.84].

Підлітковий вік у певному розумінні є унікальним, адже багато складових психіки підлітка знаходяться в стадії активного формування. Підлітків відрізняє підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою працею.

Але головним є те, що саме в цьому віці відбувається інтенсивний розвиток логічного мислення (стадія формальних операцій, за Ж. Піаже), що визначальним чином впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект в цілому. Суттєві зрушення відбуваються і в розвитку самосвідомості, – відбувається активне становлення особистості. Усе це в комплексі є гарною базою для розвитку творчих здібностей.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури [1], [2], [3], [4], [5] були визначені психологічні чинники, що зумовлюють розвиток творчих здібностей, у тому числі й у підлітковому віці. До зовнішніх віднесено такі чинники, як характер і система сімейного виховання, вплив школи, спілкування з дорослими й однолітками. Серед внутрішніх чинників виокремлено вікові й індивідуально-психологічні особливості особистості (самооцінка, рівень тривожності, агресивність, спрямованість особистості, тощо), чинник самовиховання, стилі (стратегії) організації розумової діяльності. Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний "двигун", який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна "мотиваційна основа".

Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності [6, 10].

Діагностика особистісних творчих здібностей (за методикою Є.Є. Туткіна) показала, що за такими критеріями, як допитливість, уява, складність та схильність до розвитку, досліджувані отримали середній бал – 48,75.

За даними діагностики рівня невербальної креативності (творчих здібностей) було встановлено, що переважаюча кількість досліджуваних, а саме 75 %, мають добре розвинену уяву, 25% досліджуваних – надзвичайно добре розвинену уяву.

Вивчення самооцінки творчого потенціалу досліджуваних дозволило констатувати переважно високі показники.

Так, результати досліджуваних були високими. 96% досліджуваних мають високий, а 4%-дуже високий рівень розвитку творчих здібностей.

Результати даних, отриманих за опитувальником креативності Джонсона дозволяють стверджувати, що 75% досліджуваних мають високий рівень розвитку творчих здібностей, лише 21% – середній і 4% дуже високий.

Це говорить про те, що група досліджуваних підлітків має високі показники розвитку творчих здібностей.

Для ефективного розвитку творчих здібностей школярів підліткового віку важливим є визначення рівня існуючих творчих здібностей у дитини. Тому з названих теоретичних позицій було визначено психодіагностичний комплекс, що дозволив дослідити та проаналізувати рівні творчих здібностей підлітків.

Підсумовуючи результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження, зробимо ряд узагальнень та висновків:

1) Творчі здібності — це здібність приносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези.

2) Основними чинниками розвитку творчих здібностей у підлітковому віці є внутрішні та зовнішні:

– внутрішні, до яких належать: вікові й індивідуально-психологічні особливості особистості (самооцінка, рівень тривожності, агресивність, спрямованість особистості, акцентуації характеру, властивості ВНД тощо), статеві відмінності, стилі (стратегії) організації розумової діяльності;

– зовнішні, що представлені чинниками мікросередовища: характером і системою сімейного виховання, впливом школи і спілкування з однолітками.

3) Встановлено переважно високий рівень розвитку творчої уяви, особистісної творчості та творчого мислення досліджуваних респондентів, що є свідченням їх високого творчого потенціалу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування й розвитку творчих здібностей. Доцільно було б також звернути увагу на розробку цілісної системи розвитку творчих здібностей підлітків, що враховує особливості сучасного навчально-виховного процесу психологічної роботи, спрямована на охоплення усіх учасників навчально-виховного процесу.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / Андреев В.И. — Казань, 1988. — 228 с.

2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: учеб. пособ. / Богоявленская Д.Б. — М.: ИЦ "Академия", 2002 — 320 с.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / Дружинин В.Н. — СПб.: Издательство "Питер", 2000. — 368 с.
4. Дружинин В.Н. Психология творчества / Дружинин В.Н. // Психологический журнал. — 2005. — Т. 26, №5. — С. 101-109.
5. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / Моляко В. О. // Обдарована дитина. — 1998. — №1. — С. 3 – 5.
6. Музика О. Л. Цінності обдарованої особистості / Музика О. Л. // Обдарована дитина. — 1998. — С.6 - 10.
7. Холодная М.А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности / Холодная М.А. // Психологический журнал. — 1993. — № 1. — Т. 13. — С. 84 – 93.

***В. Роговченко**, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М.Мирончук***

Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин

Колективна діяльність передбачає координацію та інтеграцію діяльності окремих членів колективу. Високі моральні та трудові показники, а також взаємини у колективі істотно залежать від особистих якостей керівника. У наш час проблема формування колективу є досить актуальною, і такі вчені як В.І.Лозова, С.С.Кукліна, В.В.Пашинський та інші досліджують різні її аспекти.

Мета статті – з'ясувати ставлення школярів до колективної діяльності, розкрити шляхи формування інтересу до колективної діяльності.

Демократизація й гуманізація суспільства зумовили відповідні зміни в методиці виховної роботи. У ній починає домінувати акцент на взаємодію дорослих і дітей, які, об'єднуючись задля загальної мети, формують стосунки між собою на принципах співробітництва й співтворчості [3]. Найкраще співробітництво і співтворчість учителя та учнів може реалізуватись під час колективної творчої діяльності (КТД). Тому назвемо деякі принципи організації творчої колективної справи. Це, зокрема, принципи змагання, гри, імпровізації.

Існує така класифікація колективних творчих справ:

1.Трудові справи: атака трудова, десант трудовий, подарунок далеким друзям, пост трудовий, рейд, фабрика трудова. У трудових КТД вихованці та їхні старші друзі здійснюють турботу через працю-творчість. У центрі уваги вихователів – освоєння трудової культури, розвиток морального ставлення до праці, власності, матеріальних скарбів нашого суспільства, до таких сторін навколишнього життя, які потребують практичного поліпшення і які можна вдосконалити або своїми силами, або допомагаючи іншим людям.

Мета трудових КТД – збагатити знання дітей про навколишній світ, виробити погляди на працю як основне джерело радісного життя, виховати

прагнення вносити свій внесок у поліпшення дійсності, а також уміння і звичку реально, на ділі піклуватися про близьких і далеких людей, працювати самостійно і творчо. Збагачення вихованців трудовим досвідом відбувається у взаємозв'язку з іншими видами суспільно цінної практики.

2. Пізнавальні справи: вечір веселих завдань, вечір-подорож, вечір розгаданих і нерозгаданих таємниць, місто веселих майстрів, захист фантастичних проєктів, прес-бій, прес-конференція, розповідь-естафета, збори - диспут, турнір-вікторина, турнір знавців, усний журнал.

Суть пізнавальних КТД – відкриття світу на радість і користь один одному, близьким і далеким людям. Тут на перший план виступає розвиток у школярів пізнавального ставлення до таких сторін життя, які недостатньо пізнані, сповнені таємниць, загадок, вимагають свого розкриття в колективному пошуку.

3. Художні справи: концерт – „блискавка”, ляльковий театр, літературно-мистецькі конкурси, турнір знавців поезії, естафета улюблених занять, естафета – „ромашка”.

Художні КТД найрізноманітніших варіантів дозволяють цілеспрямовано розвивати художньо-естетичні смаки дітей і дорослих; зміцнюють прагнення до духовної культури, до мистецтва і потребу відкривати прекрасне іншим людям; пробуджують бажання випробувати себе у творчості; виховують сприйнятливність і чуйність, благородство душі; збагачують внутрішній світ людини.

4. Літературно-мистецькі конкурси: колективні справи, розвивають творчі здібності кожного учасника, засновані на обміні знаннями, враженнями, інтересами.

Літературно-мистецькі конкурси найкраще будувати як спільну діяльність друзів у зірочках, ланках, творчих бригадах, як турботу кожного про своїх товаришів, про свій колектив і його успіх у змаганнях.

5. Спортивні справи: весела спартакіада, спартакіада народних ігор тощо.

Спортивні КТД допомагають виробити швидкість, спритність, витривалість, наполегливість, сміливість і мужність, колективізм і дисциплінованість. Зміцнення цих якостей, залучення до фізичної культури відбувається одночасно з громадським і розумовим (зміст справ), моральним (взаємовідносини учасників) і художньо-естетичним (оформлення, характер дій) розвитком [4].

Слід пам'ятати, що творча колективна діяльність обов'язково передбачає взаємовплив педагога та учнів, а також учнів один на одного [1, с.25].

Отже, формування таких якостей особистості дитини, як мислення, увага, пам'ять, воля та інші, неможливе лише шляхом індивідуальної його діяльності; необхідна і спільна, колективна діяльність дитини зі своїми

однолітками і з дорослим – учителем. Більше того, спільна діяльність повинна передувати індивідуальній [2, с.19].

Для з'ясування ставлення до колективної діяльності було проведено дослідження учнів 7 класу Глезненської загальноосвітньої школи I-III ст. за такою методикою:

1. Як правило, я легко пристосовуюсь до людей, ідей чи умов.
2. Мені легше виконувати справу разом з однолітками ніж на самоті.
3. Полюблю працювати на одинці.
4. Коли я працюю, інші мені лише заважають.
5. Разом працювати швидше і цікавіше.
6. Гуртом і батька добре бити.
7. Ми часто пояснюємо один одному незрозумілий навчальний матеріал.
8. Якщо щось не зрозуміло звертаюсь до підручника.
9. У мене не має друзів серед учнів нашого класу.
10. У нас дружній клас, ми завжди допомагаємо один одному.

За кожну відповідь „так” на запитання: 1,2,5,6,7,10 і відповідь „ні” на запитання: 3,4,8,9 ставимо 1 бал.

Якщо набрано 8-10 балів – високий рівень колективної згуртованості, 4-7 балів – середній, 1-3 – низький. Дані наведені в табл. 1

Таблиця 1

Результат вивчення колективної згуртованості школярів

Прізвище, ім'я учня	Бал
1. Багаєва Каріна	3
2. Воронова Марія	3
3. Кучер Руслан	10
4. Лех Ярослав	9
5. Рикун Олег	9
6. Садовець Вікторія	4
7. Стецик Анна	6
8. Сопран Любомир	7
Середній бал класу	6,4

Більшість учнів усвідомлюють значення колективної діяльності, її важливість для майбутнього, виявляють інтерес до групової діяльності, проте двоє учнів класу перебувають поза колективом, на що слід звернути увагу класному керівникові. Враховуючи вік учнів, можна припустити, що ці діти мають проблеми у спілкуванні з однокласниками і тому не виявляють бажання до колективної діяльності.

Результати дослідження свідчать, що гуманні стосунки в учнів продовжують формуватися, формуються особистісні взаємовідносини, моральні якості, позитивні якості особистості, а також вини здобувають досвід людських взаємовідносин.

Все це дозволяє зробити висновок, що гуманна позиція педагога повинна полягати в тому, щоб прийняти дитину такою, якою вона є, і включитися в її життя у всіх його проявах. Педагог повинен цікавитися особистістю кожного учня, його проблемами та переживаннями і допомагати справитися з ними, виявляти спільні інтереси учнів та допомогти їм стати великою дружньою сім'єю.

Список використаної літератури

1. Дементьєва Н. Як навчити колективної роботи / Дементьєва Н. // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – № 2. – С. 25-30.
2. Черкашина Н.І. Колективні творчі справи як засіб розвитку особистості та творчих здібностей молодших школярів / Черкашина Н.І. // Початкове навчання та виховання. – 2004. – №14. – С.19-21.
3. <http://www.refmaniya.org.ua/pedagog-ka/metodika-organ-zats-kolektivno-tvorcho-d-yalnost>
4. http://teacher.at.ua/publ/innovacijni_tekhnologiji_navchannja/tekhnologija_kolektivn-oji_tvorchoji_dijalnosti_ktd/63-1-0-5898

Ю. Хоменко, магістрант ННІ педагогіки;

Н.М. МIRONЧУК, канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

Формування естетичної вихованості молодших школярів засобами українського народного мистецтва

Освіта XXI століття має спрямовуватися на задоволення потреб вищого рівня, потреб людського духу. Вона повинна розвивати і виховувати почуття цінностей, які мають загальнолюдський характер. І це, в першу чергу, стосується етичного та естетичного виховання особистості, основи якого закладаються саме в початковій школі. У Державному стандарті загальної середньої освіти в Україні (освітня галузь „Художня культура”) зазначено необхідність формування в учнів естетичних ідеалів і художньо-культурних цінностей, естетизації всіх ланок навчально-виховного процесу, забезпечення формування естетичного фактора світогляду, а головною метою визначено розвиток естетичної та загальної культури учнів.

На всіх етапах свого розвитку дитина досягає навколишній світ і з погляду його краси, естетики. Винятково важливим і необхідним, як у сфері освіти, так і у вихованні, є завдання навчити маленьку людину правильно оцінювати предмети мистецтва з погляду їх естетичної й культурної цінності. Ось чому на сучасному етапі розвитку надзвичайно актуальним є комплексне використання мистецтв у навчально-виховному процесі.

Метою дослідження є виявлення, дослідження, обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності використання засобів українського

народного мистецтва у процесі естетичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності.

Естетичне виховання – це формування естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприйняття явищ дійсності, творів мистецтва, потреби вносити прекрасне в оточуючий світ, зберігати прекрасне; одна з важливих і складних сторін системи всебічного і гармонійного розвитку особистості. Воно залучає людину до світу прекрасного, допомагає повніше відчувати, розуміти прекрасне в оточуючому світі, цінувати твори мистецтва, формує негативне ставлення до бридкого; це сукупність дій вихователя і вихованців у ході їх діяльності, які забезпечують формування естетичної культури особистості.

Отже, задачею естетичного виховання в його сучасному тлумаченні можна вважати пробудження і розвиток потреби в контакті з мистецтвом, формування і поглиблення естетичної сприйнятливості, спостережливості, вміння „переживати” і розуміти витвори мистецтва; розширення знань про мистецтво, формування художнього смаку і вміння давати правильні естетичні оцінки; розвиток творчих здібностей і задоволення емоційних прагнень людини; розвиток індивідуальних здібностей і художніх нахилів шляхом активних занять мистецтвом. Мистецтво, розвиваючи сфери почуття і уяви, впливає на моральні настанови, погляди і переживання, формує ставлення людини до себе, до інших людей, до навколишнього світу загалом.

Дослідження наукової літератури з естетичного виховання дає можливість дійти висновку про те, що існують різні підходи щодо визначення поняття „естетичне виховання”. Численні тлумачення цих понять зумовлені багатогранністю цього процесу.

У „Короткому словнику з естетики” поняття „естетичне виховання” розкривається як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне у житті, природі, мистецтві, жити і перетворювати світ, творити за законами краси.

На думку Г. Ріда, естетичне виховання – це виховання почуттів, на яких ґрунтується свідомість, а отже, інтелект, і все те, що відрізняє людину від інших істот. І лише тоді, коли ці почуття перебувають у гармонії з навколишнім світом, формується особистість у всій її повноті [4, с.2].

За В. Разумним, суть естетичного виховання полягає в активному цілеспрямованому формуванні й удосконаленні системи естетичних потреб особистості у тій сфері її духовного життя, яку узагальнено прийнято називати естетичною культурою [3, с.94].

О. Радугін дійшов висновку, що естетичне виховання – це цілеспрямоване формування у людини естетичного ставлення до дійсності. Він вважає, що виховання красою та через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до

створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, побуті, у вчинках, поведінці й, звичайно, у мистецтві [2,с.229].

Різноманітні аспекти процесу естетичного виховання відображені в працях філософів, педагогів, психологів, мистецтвознавців. Методологічні питання естетичного виховання розроблені у працях І. Зязюна, А. Зіся, М. Кагана, М. Киященко, Л. Когана, Л. Левчук, В. Скатерщикова, Л. Столовича та ін. Ці вчені акцентують увагу на тому, що особистість завжди виховується цілісно, і цей процес обов'язково повинен бути спрямований на вирішення єдиного завдання: гармонійного розвитку підростаючого покоління.

На нашу думку, найбільш повним є визначення естетичного виховання С. Анічкіна, який вважає, що естетичне виховання – це: по-перше, цілеспрямований процес, мета, завдання, зміст, засоби і методи якого визначаються, плануються та творчо реалізуються спеціально підготовленими педагогами для здійснення навчально-виховної діяльності, відповідно до завдань суспільства щодо формування підростаючого покоління; по-друге, процес формування естетичних якостей особистостей, а саме: здібностей сприймати, оцінювати та створювати прекрасне, умінь та навичок естетичної діяльності, художнього смаку та ін.; по-третє, естетичне виховання необхідно розглядати, з одного боку, як головну складову процесу естетичного розвитку, а з іншого – як складову процесу загального розвитку особистості; по-четверте, у процесі естетичного виховання поряд з формуванням таких соціальних якостей особистості, як естетичні здібності, смак, уміння, відбувається удосконалення зору, слуху, рухів людини [5, с. 13-14].

Водночас із формуванням естетичних здібностей здійснюється розвиток сутнісних якостей особистості, які впливають на її становлення.

Результатом естетичного виховання є естетична вихованість. **Вихованість** – комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку.

Естетична вихованість молодших школярів – це особистісне інтегральне новоутворення молодшого школяра, яке характеризує рівень його знань, розуміння моральних якостей, норм, естетичних понять, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до загальнолюдських цінностей та орієнтування на них у своїй повсякденній діяльності.

Естетичне виховання в позаурочній роботі спрямоване на розвиток і формування естетичних поглядів, смаків, розвиток мистецьких нахилів, здібностей. Позаурочна виховна робота допомагає розкрити перед дітьми красу природи, показати естетичну картину людських відносин, вводить дітей у чарівний світ мистецтва. Основний напрямок цієї роботи зводиться до практичного ознайомлення школярів з різними видами мистецтва, привчання їх до естетичного сприйняття і простих естетичних думок. Отже, кінцева мета

естетичного виховання – сформувати готовність людини до естетичної діяльності, без якої не можна уявити всебічний гармонійний розвиток особистості.

Серед форм естетичної діяльності особливе місце посідає *українське народне мистецтво*, яке являє собою цілий пласт української культури, пов'язаний з відтворенням світосприйняття народу, його психології, етичних настанов і естетичних прагнень. Народне мистецтво є складним багатогранним явищем культури, воно охоплює всі види народної творчості: музику, танці, пісні, фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво, що розвиваються, як єдиний комплекс, і органічно входять у життя народу протягом усієї історії людства [7].

Через красу навколишньої дійсності й мистецтва дитина пізнає і зміцнює у своїй свідомості суспільні ідеали, свої стосунки з людьми.

З усього вище сказаного, можна припустити, що, залучаючи молодшого школяра до досвіду людства, накопиченого в мистецтві, можна виховати високоморальну, різнобічно розвинену особистість.

Отже, суть естетичного виховання полягає у формуванні творчої активної особистості, здатної сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, бридке в житті та мистецтві, жити і творити за законами краси.

Теоретичний аналіз концепцій естетичного виховання провідних педагогів, винахідливість мислення учнів, сформовані знання, емоції та почуття виступають важливими показниками рівня їхньої естетичної вихованості. З огляду на це нами виділено компоненти естетичного виховання: емоційно-ціннісний, когнітивний, поведінковий.

Зміст когнітивного компонента визначається наявністю знань та уявлень про норми та правила поведінки, зафіксовані у суспільній моралі, а також про способи та форми поведінки, схвалені громадською думкою; емоційно-ціннісний компонент передбачає вплив на емоційну сферу дитини з метою формування позитивних мотивів поведінки, що потребує мобілізації активного прагнення учня засвоїти та оволодіти зразками культурної поведінки; поведінковий компонент естетичної вихованості молодших школярів формується під впливом поведінки й діяльності близьких людей, суспільного життя та мистецтва.

Експериментальна робота здійснювалася з учнями третього та четвертого класів Городської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Коростишівського району Житомирської області. Нами було розроблено модель формування естетичної вихованості молодших школярів. В основу моделі було покладено систему заходів з використання українського народного мистецтва, розробленої з урахуванням змісту матеріалу та вікових особливостей учнів.

Система заходів будувалась таким чином, щоб донести учням молодшого шкільного віку значення понять „красиве” і „потворне”, сформувати стійку позитивну мотивацію щодо дотримання естетичних норм, дій, поведінки у житті й побуті. Основою формувальної роботи став розроблений нами гурток, у змісті якого ми використали казки, прислів'я, пісні тощо. Крім того, проводилися з дітьми години естетичної спрямованості: уроки мистецтва „Культура людства”, година мистецтва „Шедеври українського мистецтва”, година естетики „Писанковий всесвіт” (щороку напередодні Великодня), музичні, історико-мистецькі години „Класична музика в нашому житті” (за допомогою вчителя музики), відвідування художньої виставки Заслуженого художника України Юрія Камишного „Під стріхою” та ін.

Ми узагальнили результати вивчення за кожним показником і визначили загальні показники рівнів сформованості естетичної вихованості учнів третього та четвертого класів після формувального експерименту (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості естетичної вихованості молодших школярів на початку і після формувального експерименту

Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	38,6	36,3	48,7	37	+ 10,1 %	+0,7 %
середній	43,7	39,7	38,5	39,5	- 5,2 %	-0,2 %
низький	17,7	24	12,8	23,5	- 4,9 %	- 0,5 %

Застосування засобів українського народного мистецтва мало позитивний вплив на сферу знань, мотивів, поведінки учнів і сприяло підвищенню результатів експериментальної роботи.

За результатами повторного вивчення можемо констатувати позитивну динаміку показників сформованості естетичної вихованості молодших школярів у експериментальній групі (збільшення високого рівня на 10,1%, зниження середнього рівня на 5,2% та низького – на 4,9%). У контрольній групі динаміка показників є неістотною: зростання високого рівня на 0,7 % та зниження середнього рівня на 0,2 % і низького рівня на 0,5%.

Отримані результати свідчать на користь нашої експериментальної групи, а, отже, підтверджують ефективність обраних форм роботи.

Список використаної літератури

1. Бариш-Тищенко І. А. Народне мистецтво як частина української національної культури / Бариш-Тищенко І. А. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_30.php.
2. Эстетика / под. ред. А.А.Радугина. – М.: Просвещение, 1998. – 400 с.
3. Разумный В. А. Система образования на рубеже третьего тысячелетия. Опыт философии и педагогики / . Разумный В. А. – М.: Педагогика, 1996. – 280 с.

4. Рід Г. Проект концепції єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України / Рід Г. // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 1. – с.2.
5. Эстетическое воспитание детей. – Свердловск, 1975. – 150 с.
6. Эстетическое воспитание в начальной школе / под ред. В. Н. Шацкой. – М., 1959. – 246 с.
7. Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_30.php

*В. Кобилинська, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості

Останніми роками зросла увага до проблем теорії і практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, засобу етичного і розумового виховання, тобто як засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості.

Вказана проблема розроблена достатньо повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів. Серед них Д.Джоза, Д.Кабальовський, Н.Киященко, Б.Ліхачов, А.Макаренко, Б.Неменський, В.Сухомлинський, М.Таборідзе, В.Шацька, А.Щербо та інші.

Мета статті – виявлення можливостей засобів естетичного виховання у формуванні зростаючої особистості.

Ідеї естетичного виховання зародилися в глибокій старовині. Уявлення про сутність естетичного виховання, його завдання, цілі змінювалися, починаючи з часів Платона й Аристотеля аж до наших днів. Ці зміни в поглядах були обумовлені розвитком естетики як науки і розумінням сутності її предмету. Термін “естета” походить від грецького “aisteticos” (сприйнятий відчуттям). Філософи-матеріалісти (Д.Дідро і М.Чернишевський) вважали, що об’єктом естетики як науки є прекрасне. Ця категорія і лягла в основу системи естетичного виховання [1, с. 130].

Формувати особистість і естетичну культуру, як відзначають педагоги, письменники, діячі культури (Д.Кабальовський, А.Макаренко, Б.Неменський, В.Сухомлинський, Л.Толстой, К.Ушинський), особливо важливо в найсприятливішому для цього шкільному віці. Відчуття краси природи, оточуючих людей, речей створює в дитині особливі емоційно психічні стани, порушує безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, розвиває мислення, пам’ять, волю й інші психічні процеси [5, с. 143].

У короткому словнику з естетики естетичне виховання визначається як “система заходів, направлених на вироблення і вдосконалення в людині здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати і створювати прекрасне і піднесене в житті й мистецтві”. Таким чином, естетичне виховання повинне виробляти й удосконалювати в людині здатність сприймати прекрасне в мистецтві і в житті, правильно розуміти й оцінювати його [4, с.230].

Визначимо сутність поняття “естетичне виховання”.

По-перше, це процес цілеспрямованої дії. По-друге, це формування здатності сприймати і бачити красу в мистецтві і житті, оцінювати її. По-третє, завдання естетичного виховання – формування естетичних смаків та ідеалів особи. І, нарешті, по-четверте, – розвиток здібності до самостійної творчості й створення прекрасного [4, с.234-236].

Своєрідне розуміння сутності естетичного виховання обумовлює і різні підходи до його цілей. Найважливішим завданням естетичного виховання є формування і розвиток естетичного сприйняття, яке складає основу естетичного почуття [2, с. 67].

Зміст естетичного виховання конкретизується у програмах з літератури, музики, образотворчого мистецтва, основ наук, у різних самодіяльних об'єднаннях учнів (хори, оркестри, ансамблі, літературні, драматичні, хореографічні гуртки, кіно- і фотогуртки), у роботі студій (художніх, спортивних тощо), під час факультативних занять з етики, естетики, різних видів художньої творчості, історії мистецтва тощо.

Джерелами естетичного виховання є художня література, музика, образотворче, театральне мистецтво, кіно, природа, естетика шкільних приміщень, зовнішній вигляд учителів та учнів, взаємини між учнями і вчителями та ін.

В естетичному вихованні учнів величезне значення має особистість педагога. Його поведінка, одяг, осанка, рухи, міміка, голос, тон — все це має бути взірцем для учнів. Показники естетичної вихованості учнів — це і їх зовнішній вигляд, манера поводитися, розмовляти, вигляд їхніх підручників, зошитів тощо [3, с. 123].

Для визначення ролі естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості нами було проведено дослідження серед учнів 10 класу загальноосвітньої школи за методикою, яку ми розробили. Аналіз результатів дає змогу визначити схильність учнів до того чи іншого джерела естетичного виховання. Дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

№	Запитання	А	Б	В
1.	Скільки разів у цьому навчальному році Ви були в театрі, музеї, на виставці, на концерті?	обов'язково раз у місяць, обрали 30%	3 рази; обрали 40%	жодного разу, обрали 30%
2.	Подобаються Вам книжки, програми про мистецтво?	я у захваті від них, обрали 5%	подобаються, але не всі, обрали 78%	ні, не подобаються, обрали 17%
3.	Хотіли би Ви, щоб у школі ввели новий урок, де б розповідали про мистецтво?	так, обрали 17%	можливо, обрали 61%	ні, обрали 22%

Продовж. табл. 1

4.	Чи любите Ви малювати, ліпити, робити аплікації з різноманітних матеріалів?	так, обожнюю, обрали 26%	люблю, але не всі види роботи, обрали 57%	ні, обрали 17%
5.	Які види мистецтва Вам найбільше всього подобаються?	музика, образотворче мистецтво, обрали 39%	художня література, театр, обрали 5%	кіно, хореографія, обрали 56%
6.	Чим Ви любите займатися у вільний час?	дивитися фільми по телебаченню, обрали 48%	читати художню літературу, обрали 15%	грати в спортивні ігри, обрали 39%
7.	Якими видами художньо-творчої діяльності Вам подобається займатися?	танцями та співом, обрали 57%	грати на музичних інструментах, обрали 39%	займатися живописом, обрали 4%
8.	Подобається Вам відвідувати театри, музеї, виставки, концерти?	люблю відвідувати такі місця, обрали 35%	не завжди подобається, обрали 48%	зовсім не подобається, обрали 17%
9.	Які телепередачі Ви часто дивитесь?	про живу природу, обрали 48%	телевізійні новини, обрали 30%	художньо спрямовані передачі, обрали 22%

Більшість опитуваних усвідомлюють значення естетичного виховання, його важливість для майбутнього, виявляючи інтерес до різноманітних способів розвитку естетичної культури, прагнуть до постійного “духовного” відпочинку, розвивають та поглиблюють свій інтерес до різноманітних мистецтв та художньої культури.

На всіх етапах свого розвитку дитина досягає навколишній світ і з погляду його краси, естетики. Багато що залежить від того, наскільки на цьому шляху подадуть їй підтримку дорослі.

Навчально-виховні програми дошкільних і шкільних загальноосвітніх установ відводять значне місце предметам, у складі яких дітям пропонується зануритися в світ мистецтва, як споглядаючи, вслухаючись у твори майстрів, так і створюючи самостійно свої творіння.

Винятково важливою і необхідною, як у сфері освіти, так і в сімейному вихованні, є задача навчити школярів вірно оцінювати предмети мистецтва з погляду їх естетичної й культурної цінності.

Усе це дозволяє зробити висновок, що сучасна педагогічна наука, засоби масової інформації та культурні установи сприяють навчально-пізнавальній діяльності учнів, підвищують їх вихованість та культурний розвиток.

Список використаної літератури

1. Загальні питання естетичного виховання в школі / під ред. В.Н. Шацької. – К. // Просвіта. – 2000. – №4.
2. Артеменко Н.М. Природа и эстетическое воспитание школьников: из опыта работы сельских школ / Артеменко Н.М. – М., 1978.
3. Естетичне виховання школярів. Питання теорії і методики / [М.Д. Таборідзе, Д. До. Бусурамовілі, О.Г. Алавідзе і др.]; під ред. М.Д. Таборідзе. – М. : Педагогіка, 1988.
4. Радянський енциклопедичний словник / гол. ред. А.М. Прохоров. – М.: Рад. енцикл., 1990.
5. Ушинський К.Д. Матеріали до 3 тому „Педагогічної антропології”: збір. тв. в 11 т. – М., 1950. – Т. 10.

*А. Вербило, студентка III курсу природничого ф-ту;
Н. М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Роль естетичного виховання у гармонійному розвитку особистості

Останніми роками зросла увага до проблем теорії та практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, засобу етичного і розумового виховання, тобто як засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості. А формувати особистість і естетичну культуру, як відзначають багато письменників, педагогів, діячів культури (А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський), особливо важливо в найсприятливішому для цього шкільному віці.

Відчуття краси природи, оточуючих людей, речей створює в дитині особливі емоційно психічні стани, викликає безпосередній інтерес до життя. Розвиває мислення, пам'ять, волю та інші психічні процеси.

Навчити бачити прекрасне навкруги себе, в навколишній дійсності покликана система естетичного виховання. Але у всякої системи є стрижень, основа, на яку вона спирається. Такою основою в системі естетичного виховання молодших школярів можна вважати мистецтво: музику, архітектуру, скульптуру, живопис, кіно, театр та інші види художньої творчості.

Мета статті – охарактеризувати сутність та завдання естетичного виховання школярів.

Дорослі і діти постійно стикаються з естетичними явищами. У сфері духовного життя, повсякденної праці, спілкування з мистецтвом і природою, в побуті, в міжособистісному спілкуванні – скрізь прекрасне і потворне, трагічне і комічне виконують істотну роль. Краса приносить насолоду і задоволення, стимулює трудову активність, робить приємними зустрічі з

людьми. Потворне відштовхує. Трагічне навчає співчуттю. Комічне допомагає боротися з недоліками.

Естетичне виховання формує людину всіма естетично значущими предметами і явищами, у тому числі й мистецтвом як його наймогутнішим засобом. Естетичне виховання, використовуючи для своїх цілей художнє виховання, розвиває людину в основному не для мистецтва, а для його активної естетичної життєдіяльності.

В “активізації здатності творчо трудитися, досягати високого ступеня досконалості своїх результатів праці, як духовної, так і фізичної”, бачить мету естетичного виховання А. С. Волкова [2, с.16]. Але найбільш вдало відобразив мету естетичного виховання В. Ф. Василенко, який вважає: “Кінцева мета естетичного виховання – гармонійна особистість, всесторонньо розвинена людина ..., прогресивна, високоморальна, яка володіє умінням трудитися, бажанням творити, розуміє красу життя і красу мистецтва”.

Будь-яка мета не може розглядатися без завдань. Більшість педагогів виділяють три провідних завдання естетичного виховання [3; 4].

По-перше, це створення певного запасу певних елементарних естетичних знань і вражень, без яких не може виникнути інтерес до естетично значущих предметів та явищ.

Друге завдання естетичного виховання полягає в формуванні на основі одержаних знань і розвитку здібностей художнього і естетичного сприйняття таких соціально-психологічних якостей людини, які забезпечують їй можливість емоційно переживати й оцінювати естетично значущі предмети і явища, насолоджуватися ними.

Третє завдання полягає в тому, щоб виховати, розвинути такі якості, потреби і здібності особистості, які перетворюють індивіда на активного творця, творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, але і перетворювати його “за законами краси”.

Виховне значення в житті дитини має практично все: вигляд класного приміщення, охайність учителя, форма особистих відносин і спілкування, умови праці і розваг – все це або привертає дітей, або відштовхує. Передові педагоги розуміють, як важливо поєднувати в процесі естетичного виховання всю сукупність різноманітних засобів і форм, що пробуджують і розвивають у школярів естетичне ставлення до життя, літератури і мистецтва, історії та культури.

Особливе значення естетики побуту, в естетичному вихованні молодших школярів відзначає Н. М. Артеменко в своїй роботі про етично-естетичне виховання школярів. “Естетика шкільного побуту – це обстановка класів, кабінетів, залів, коридорів і т. д. Убрання вестибюля, оформлення загонового кута, стендів – все це або мовчазні помічники педагога в естетичному, а, отже, і в етичному вихованні школярів, або його вороги” [1, с.14].

Найважливішим джерелом емоційного досвіду школярів є сімейні відносини. Формуюче і розвиваюче значення сім'ї очевидне. Проте не всі сучасні сім'ї звертають увагу на естетичний розвиток своєї дитини. У таких сім'ях досить рідко відбуваються розмови про красу навколишніх предметів природи, й зовсім не йдеться про походи в театр, музей. Вчитель повинен допомогти таким дітям, постаратися заповнити недолік емоційного досвіду особливою увагою в класному колективі.

Для того, щоб виявити рівень сформованості естетичної культури в молодших підлітків та ролі батьків і вчителів у його формуванні, було проведено опитування семикласників у вигляді анкетування. У дослідженні взяли участь 20 учнів. Школярі із задоволенням погодилися взяти участь у даному експерименті й серйозно поставилися до запропонованого їм завдання, уважно вивчали зміст анкети, ретельно відповідали на кожне запитання.

Виходячи із отриманих даних, можна зробити висновок про те, що 90% учнів розуміють поняття “естетичне виховання”, мають достатній рівень сформованості естетичної культури і постійно використовують поняття “естетика” у власному побуті. Більшості учнів подобається брати участь у культурно-масових заходах школи (а саме 95%, з них 28% постійно, решта 67% – рідше, але все одно бере участь), що позитивно впливає на їх естетичне виховання. Про рівень естетичного виховання свідчить також любов школярів до літератури, оскільки у кожного з них є улюблений письменник (100% опитуваних) та улюблена книга (100% відповідей учнів). Це свідчить про те, що як батьки цих учнів, так і вчителі, зокрема класний керівник, беруть активну участь у розвитку їхнього естетичного виховання, значною мірою сприяють гармонійному розвитку всебічно розвиненої особистості.

Отже, естетичне виховання – важлива частина становлення особистості, розвитку дитини. Розуміння прекрасного, насолода мистецтвом – без цього неможливо уявити собі всебічно розвинену особистість, виховання якої – мета педагогічного процесу. Тому перед педагогами, вихователями стоять актуальні завдання вдосконалення форм навчальної та позанавчальної діяльності школярів, спрямовані на формування естетичної культури школяра.

Список використаної літератури

1. Артеменко Н. М. Природа и эстетическое воспитание школьников: из опыта работы сельских школ / Артеменко Н. М. – М., 1978. – 205 с.
2. Волкова А. С. Эстетическое воспитание в процессе изучения географии / Волкова А. С. – М., 1976. – С. 16.
3. Волкова Н. П. Педагогіка / Волкова Н. П. – К., Академія, 2001. – 340 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка / Фіцула М. М. – К.: Академвидав, 2003. – 320 с.

Вивчення рівня екологічної свідомості сучасних підлітків

Свідоме й бережливе ставлення до природи має формуватися з дитинства у сім'ї, дитячому садочку та в школі й продовжуватися все життя. Формування екологічної культури підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення, у зв'язку з тим, що погіршилась екологічна ситуація у світі.

У розвиток теорії екологічного виховання великий внесок зробили відомі діячі педагогічної науки і освіти К.Д.Ушинський, В.Г.Огородников, В.О.Сухомлинський та ін. Теоретичні засади екологічного виховання (принципи, джерела) розглядаються у дослідженнях В.С. Крисоченко, Д.І. Струннікової, Л.М. Гош, А.Н. Захлебного та ін. Проблема екологічної освіти висвітлювалась у працях Н.О. Пустовіт, А.М. Кмець, Н.В. Жук, типологія ставлень до природи в системі екологічної освіти – С.Д.Дерябо, В.І.Ясвіна [1, с. 37-39].

Мета статті полягає у визначенні рівня активності учнів у вирішенні екологічних проблем сучасності.

Мета екологічної освіти і виховання – формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та дієвого ставлення до навколишнього середовища. Саме тому одним із проявів культури особистості має бути екологічна вихованість, яку можна визначити як відповідальне ставлення людини до свого здоров'я та навколишнього середовища.

Було проведено дослідження у Лугинській загальноосвітній школі №2 Житомирської області з учнями 8 класу, в ньому взяли участь 15 дітей, з них – 6 хлопців та 9 дівчат.

Дані дослідження свідчать що, 60% дітей хочуть брати участь в екологічних акціях, для них це є цікавим, вони розуміють сутність та серйозність екологічних проблем, 40% – сумніваються. 94% знають про глобальні проблеми людства і розуміють їх вплив на сьогодення, але все-таки 6% школярів не знають, тому необхідно постійно проводити виховні заходи, різні акції, зацікавлювати дітей. 27% можуть кинути папірець, йдучи по вулиці, тобто мають недостатній рівень сформованості екологічної вихованості, бо коли їх не контролюють – не виконують того, що зробили б у присутності старших, 53% інколи це роблять та 40% не мають такої звички, завжди піднімають кинутий папірець. 73% завжди прибирають за собою після того, як побували на природі, 20% не завжди це роблять, та 7% ніколи не прибирають за собою після таких візитів у природу. 20% учнів можуть зірвати рослину, занесену до червоної книги, 46% – інколи на це здатні, 34% ніколи не роблять цього. Звичайно, добре було б, якби діти знали рослини з Червоної

книги, тому вчителі, особливо біології, мають забезпечити учнів такими знаннями. 20% розділяють сміття у різні баки, 40% не завжди це роблять, та 40 ніколи не дотримуються цього правила. Зрозуміло, що вагому роль у екологічному вихованні відіграє сім'я, саме там закладаються основи екологічної культури дітей.

Виховувати у дітей відповідальне ставлення до природи – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями і вміннями, а й розвиток уміння та бажання активно захищати, покращувати природне середовище. Планету може врятувати лише діяльність людей, що виконується на основі глибокого розуміння законів природи, облік численних взаємодій у природних угрупованнях, усвідомлення того, що людина – це всього лише частина природи. Тому дослідження екологічної культури у підлітків є дуже актуальною темою, адже підростаюче покоління незабаром вступить у самостійне життя, де буде діяти за власними принципами та правилами, які були сформовані ще в школі, зокрема в підлітковому віці [2].

Список використаної літератури

1. Плахотип О. Як ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів / Плахотип О. // Світло. – 2000. – №3. – С. 37–39.
2. Русак Т.М. Форми і методи екологічного виховання в школі / Русак Т.М. // Хімія. Біологія. – 2003, травень. – №28.
3. Степанюк А. Формування у школярів емоційно-ціннісного ставлення до живої природи / Степанюк А. // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 12–14.
4. Ткачук Г.П. Формування екологічної культури учнів / Ткачук Г.П. – К.: Т-во „Знання” УРСР, 1988. – 32 с.
5. Формування екологічної культури учнів // Рідна школа. – 2003. – №8. – С. 50–51.

***Н. Жвалюк**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Розвиток екологічної культури в учнів

Екологічна культура – це частина загальнолюдської культури, система соціальних відносин, громадських та індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, установок і цінностей, що стосуються взаємин людини і природи.

Екологічна культура включає в себе процес формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційного і ціннісного ставлення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії, заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі “людина – природа”.

Завдання школи з формування екологічної культури полягає не тільки в тому, щоб сформувати певні знання з екології, а й сприяти осмисленню

взаємодії суспільства і природи, усвідомленню значення своєї допомоги навколишньому середовищі. Екологічна освіта та виховання школярів у школі повинна охоплювати всі вікові періоди.

Деякі аспекти даної проблеми досліджували Т. П. Дементьєва, “Екологічна стежина як форма і метод екологічної освіти”; Я. Гаць, “Проблеми екологічного виховання молоді”; Л. Курняк, “Екологічна культура: поняття і реальність”; Г. Половинко, “Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів”; П. Бундзяк, “Проблеми екологічного виховання через призму формування юних науковців” та інші.

Мета статті – з’ясування поглядів відомих педагогів на проблему екологічного виховання дітей та визначити рівень включеності школярів до діяльності екологічного характеру.

Вагомий внесок у розвиток “матеріалістичного” виховання, тобто виховання на лоні природи, зробив видатний педагог Я. А. Коменський. У всіх його педагогічних творах, особливо в праці “Велика дидактика”, утверджується думка про те, що “правильне виховання у всьому повинне узгоджуватися з природою” [1, с.324].

На Україні стала відомою і важливою діяльність Феофана Прокоповича. Його буквар “Первое учение отрокам” витримав 12 перевидань і був пронизаний філософією природознавства. У викладанні курсів Феофан Прокопович застосовував перші елементи екскурсії в природу, дослідництва, збереження довкілля. “Науки природи, – писав він, – юнаків живлять, старих задовольняють, у щасті прикрашають, у нещасті дають притулок і втішають, вдома дають пораду, не шкодять поза домом, ночують з нами, мандрують, господарюють” [2, с.6].

На думку Григорія Сковороди, людина може прийти до щастя тільки через самопізнання. Педагог обстоював ідею, що виховання необхідно здійснювати згідно з природними особливостями дітей, людей наставляти до тієї чи іншої діяльності, залежно від їхніх здібностей і інтересу, а не соціальної належності й становища у суспільстві.

Одним із перших документів та науковим орієнтиром у позакласній натуралістичній роботі є написане Песталоцці у 1776 році “Прохання до людства про підтримку закладу, який має завдання дати дітям виховання в сільській місцевості”. Песталоцці писав: “Я обіцяю дати всім хлопчикам знання і вміння, необхідні у сільському господарстві. Я берусь дати навички з посадки й обробітку з плодкових дерев...” [2, с.6].

К. Д. Ушинський закликав розширити спілкування дитини з природою і дивувався тому, що “... виховний вплив природи ... так мало оцінений у педагогіці” [3, с.145]. Видатний педагог рахував, що природний ландшафт має таке велике виховне значення і вплив на розвиток молодої душі, з яким важко сперечатися навіть таланту хорошого вчителя.

Школу, яка була чудовою лабораторією, де велась велика практична робота, організував В.О. Сухомлинський. Велику увагу приділив педагог у своїй школі системі виховання дітей на природі (школа під голубим небом). Він вважав, що "... дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ" [4, с.133]. Два рази на тиждень "... ми йшли в природу – вчилися думати" [4, с.133], – пише у своїй роботі "Серце віддаю дітям" педагог.

Отже, виховання дитини природою, формування в неї екологічної культури було і є актуальною темою.

Для визначення рівня сформованості екологічної культури учнів було проведено дослідження учнів 8-го класу Грицівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Шепетівського району Хмельницької області за розробленою нами методикою. У дослідженні взяло участь 15 чоловік. Аналіз результатів дає змогу визначити рівень їх причетності до природи, включеності в екологічні проблеми.

На запитання "Як часто ви буваєте на природі?" 10 учнів відповіли "щодня", зв'язок із природою у 8 учнів найчастіше відтворюється в формах озеленення території та її прибирання, в 5 – через екскурсії. 12 дітей із 15 люблять піклуватися про кімнатні рослини. Лише троє школярів із опитаних не беруть участі в діяльності екологічного характеру.

Як бачимо, переважна більшість опитуваних мають усвідомлюють значення екологічної діяльності й виконують основні правила не лише за проханнями, але в більшості випадків за власною ініціативою. У сімох учнів можна відзначати середній та низький рівень включеності до екологічної діяльності, тому і надалі необхідно сприяти розвитку екологічної культури.

Вважаємо, що у школярів потрібно виховувати усвідомлення ними масштабів екологічної кризи, виробляти знання й розуміння причин і наслідків негативного впливу людства на природне середовище, формувати новий тип мислення, вироблення нових ідей зі збереження довкілля. Важливу роль відіграє практична діяльність, вона повинна бути цілеспрямованою, учні мають розуміти, для чого вони виконують певне завдання та яким має бути результат. Важливість і потрібність виконуваної роботи дає учням відчуття потреби діяти, задоволення кінцевим результатом. Важливою умовою екологічного виховання є, на наш погляд, не лише перебування учнів у ролі виконавців певної діяльності, а й її організації. Тому треба давати більше творчих завдань, які вирішуються колективно, у співпраці, спонукають до пошуку нових корисних і потрібних ідей та розв'язання проблем.

Список використаної літератури

1. Коменский Я. А. Большая дидактика / Я. Коменский // Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. – 656 с.
2. Вербицкий В.В. Нам – 70. А насправді...// Рідна школа. – 1995. – №10. –11. – С.6.

3. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. / сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1989. – Т.5. – 512 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-и т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.1. – 657 с.

*Т.Колесник, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Роль екологічної освіти школярів на сучасному етапі

Екологічна освіта третього тисячоліття є необхідною складовою гармонійного екологічно безпечного розвитку. Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури повинна стати одним із головних важелів надзвичайно гострих економічних і соціально-екологічних проблем нашої держави. Лише за умови безперервності екологічних освіти, виховання і просвітництва ми зможемо підвищити екологічну свідомість людей. Тоді більшість екологічних проблем і катастроф можна буде передбачити і ліквідувати ще до їх виникнення [3].

Різні аспекти даної проблеми розкривають такі дисципліни: "Екологія", "Біоекологія", "Геоєкологія", "Агроєкологія", "Природокористування", "Меліорація та охорона земель", "Соціоекологія", "Екологічне право", "Екологічний аудит", "Екологічний маркетинг", "Екологічний менеджмент" та інші [6].

Мета статті— показати, що екологічна криза заключається не в тому, що в результаті непередбачених дій людини гинуть біологічні природні ресурси, а в тому, що підривається здатність природних комплексів до саморегуляції або системи саморегуляції починають працювати проти людини і людства.

Одним із шляхів виходу з екологічної кризи є регульована коеволюція в системі "суспільство-довкілля" [5].

В.Вернадський передбачав, що людству доведеться подолати надзвичайно важкий рубіж — навчитися такого способу поведінки, який зупинить катастрофу. Очевидною є необхідність нової "екологічної моралі", прийняття Екологічної Конституції Землі як глобального кодексу етичної поведінки людини, народів, держав. Реальна ситуація дає змогу вважати, що екологічна криза на Землі є насамперед кризою світоглядною, кризою конкретного історичного типу людської культури [4]. Отже, природа і людина повинні бути партнерами, а проблеми, катаклізми, кризи, негаразди одного з них компенсуються реабілітаційними рішеннями іншого. Як зазначив М.Реріх, „там, де природа міцна, там і народ твердий” [1].

Для проведення дослідження було розроблено анкету, яка містила 8 запитань і 3 варіанти відповідей. Дослідження проводилося у смт.Довбиш Баранівського району. У дослідженні брали участь 10 осіб різних вікових категорій, зокрема це були вчителі, бібліотекар і декілька учнів. Результати опитування виявилися такими.

70 % опитуваних вважають, що людина повинна знаходитися в гармонії з природою, 30% школярів хвилюють глобальні екологічні проблеми, вони уважні до природи.

Для 50 % учнів є важливим рівень екологічної освіти оточуючих, не має значення – для 20 %, і не можуть відповісти на це питання 30 % школярів. Екологічно культурною людиною вважають себе 60 % школярів, не вважають себе такими і не можуть відповісти відповідно по 20 % опитуваних.

Із вищевказаних результатів ми можемо побачити, що не всі опитувані цінують і оберігають природу, не всі розуміють тісний взаємозв'язок людини і природи та далеко не всі живуть у гармонії з природою. Разом з тим, є частина молоді, небайдужої до процесів, які відбуваються в суспільстві й пов'язані з природою.

Усе це дозволяє зробити висновок, що учнівська молодь потребує безперервної екологічної освіти і виховання впродовж усього життя, але надзвичайно важливо, щоб екологізація душі відбувалася на ранніх виховних стадіях, коли, за відомим висловом, дитина лежить не вздовж, а впоперек лавки [1].

Пропонуємо такі форми і методи роботи педагога з екологічної освіти та виховання:

- ❖ практична діяльність школярів повинна бути орієнтована на вирішення реальних місцевих екологічних проблем. Реальна проблема завжди захоплює школярів;

- ❖ рольові ігри, які розвивають екологічне мислення, емоційність, творчість школярів. У рольовій грі присутня імітаційна модель реальної дійсності (заповідник, експедиція). Особливість рольових ігор — їх міжпредметна і краща за наглядність;

- ❖ уроки-дискусії, коли на проблему дивляться з різних позицій;

- ❖ відвідування парку, лісу;

- ❖ словесні ігри екологічного змісту;

- ❖ перегляд презентацій літературно-екологічного змісту [2].

Список використаної літератури

1. Білоус С. Уроки екологічного виховання / Білоус С. // Рідна школа. — 1997. — №6. — С.70-72.
2. Горелов А.А. Екологія / Горелов А.А. — М.: Центр, 2000. — С. 192-208.
3. Екологічне виховання учнів: навч.-метод. посіб. для вчит. — Ніжин, 2003.
4. Іванченко А.В. Екологічна освіта — важливий чинник формування особистості старшокласника / Іванченко А.В. // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. — 2003. — №13.
5. Крисоченко В.С. Екологічна культура / Крисоченко В.С. — К.: Заповіт, 1996. — С. 13-23, 216-251.
6. www.info-library.com.ua.

*Г. Федорчук, студентка III курсу ННІ педагогіки.
Н.А. Басюк, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Виховання екологічної культури в учнів молодшого шкільного віку

*“Коли висохне останнє дерево, коли буде виловлено
останню рибу, коли буде отруєно останню ріку, -
тоді люди зрозуміють, що гроші вони їсти не можуть ...”*
(Українська народна мудрість)

Вплив науково-технічної революції, яка виступала панівною силою над людством упродовж XX сторіччя, спричинив екологічну кризу, яка сьогодні набула загальнопланетарного масштабу та створює реальну загрозу виживання людства. Позитивним є те, що науково-технічна революція поглибила наші уявлення про оточуючий світ. Негативним наслідком є той факт, що в результаті НТР сучасна людина стала головною причиною порушення світового балансу. Це призвело до серйозного порушення функціонування всього живого на землі. Технократичний напрям у діяльності людини призвів до порушення законів розвитку Всесвіту та загрозової небезпеки екології планети і здоров'я людини.

За останні десятиріччя людство накопичило великий масив негативних явищ, катастрофічний стан навколишнього середовища нині вже істотно визначає здоров'я людей, тривалість їх життя. Забрудненість продуктів харчування, води, якість повітря, зовнішні слабкі техногенні електромагнітні поля та інші фактори суттєво впливають на здоров'я дітей. Криза охоплює всі сторони життя людини і насамперед проблему самого існування людини на Землі як частинки Всесвіту. Звідси – актуальність проблеми екологічної освіти та екологічного виховання зростаючого покоління.

Метою даної роботи є довести важливість і необхідність екологічного виховання сучасних учнів молодшого шкільного віку, а також уточнення сутності поняття “екологічне виховання”.

Протягом багатьох десятиліть наша свідомість формувалася під впливом таких лозунгів, як “Широка страна моя родная, много в ней лесов, полей и рек...”, “Не ждате милости от природы...” та інших. Саме тому ми звикли більш користуватися дарами природи, ніж думати про її відновлення, піклування про неї. Культивування нової свідомості по відношенню до природи – процес тривалий, він пов'язаний з екологічними, соціальними й іншими умовами життя суспільства. В обстановці погіршення екологічної ситуації в країні, зниження життєвого рівня, відсутності стійких етичних орієнтирів, домінування споживацької психології основний обов'язок у вирішенні цієї проблеми покладається на загальноосвітню школу, що має проявити наполегливість у вихованні нового покоління.

Можна впевнено стверджувати, що недостатньо ефективна система екологічного виховання населення – одна з основних причин незрілості

екологічної свідомості людей. Далеко не кожна людина має нагоду залучитися до розуміння екологічних проблем на рівні великої науки, уявлення про ці проблеми складається часом вельми випадковим чином: під впливом буденних вражень або з повідомлень засобів масової інформації. Розрізнені відомості не дають можливості людині виробити струнку систему екологічних знань, яка необхідна їй, щоб розумно ставитися до природи, не наносити їй шкоди. Задача суспільства тут – забезпечити системний характер екологічного виховання і виховання населення.

Можливість корінної зміни ситуації, що склалася, пов'язана з науковою розробкою проблем екологічного виховання на основі перспектив переходу людства, що виявляються сучасними філософами і культурологами, до ноосферної цивілізації через затвердження в суспільстві екокультурних цінностей.

Проблема екологічного виховання в теорії та практиці шкільного навчання не нова. Однак особливий інтерес до цієї проблеми виник у 80-ті роки ХХ ст. Екологічна освіта стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку кожної держави. Зважаючи на цю необхідність, в Україні була створена „Концепція екологічної освіти України”, яка, як елемент концепції розвитку держави, набуває сьогодні ваги актуального і важливого державного документа. В ній зазначено, що „загальноосвітньому навчальному закладу відводиться провідна і найважливіша роль в екологічній освіті й вихованні учнів” [6, с.11].

Екологічне виховання учнів відіграє сьогодні важливу роль в Україні. Від успішності здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення великою мірою залежить стан природного середовища в майбутньому.

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів та студентів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності [1, с.32].

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання в школі, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості учнів.

Загальна мета екологічного виховання учнів може бути реалізована через систему завдань:

- формування в учнів розуміння необхідної гармонії людини з природою;
- оволодіння знаннями про природу (зокрема свого краю);
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на Землі;

- формування готовності до активної екологічної діяльності та основ глобального екологічного мислення [5, с.9].

Екологічна культура – це такий напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать нормальне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток у майбутньому.

Проблемою підвищення екологічної культури в учнів молодшого шкільного віку займаються такі вчені, як Абалкіна І.Л., Моткін І.О., Куркуленко С.С., Курняк Л.Д., Науменко Н.В., Процюк В.А. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури в учнів пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя. Тобто збереження життя на землі залежить тепер безпосередньо від рівня і темпів виховання екологічної культури в молоді, суспільства в цілому [1, с.33].

Накопичувати і вдосконалювати свої знання необхідно в початковій школі, де треба довести молодшим школярам, що в природі все взаємопов'язане; допомогти зрозуміти, для чого людина повинна знати природні зв'язки; навчити дітей будувати власну поведінку в природі на основі знань про взаємозв'язки в ній та відповідної оцінки можливих наслідків своїх учинків.

Велика роль у формуванні знань і навичок з екології досягається позашкільними навчальними закладами безпосередньо через залучення дітей до гурткової роботи еколого-натуралістичного спрямування та участі в різноманітних заходах як форми організації позашкільної освіти. Мережа гуртків екологічного спрямування має важливе значення для формування екологічного світогляду підростаючого покоління. Однією з форм екологічної освіти школярів є створення статутів юних екологів, які, як правило, очолюють викладачі кафедр екології вищих навчальних закладів. Це сприяло вивченню молодим поколінням об'єктів і явищ у самій природі, отриманню навичок щодо визначення видів рослин і тварин, з'ясування на практиці шляхів впливу людини на довкілля, видів природокористування, а головне – розширити кругозір молоді щодо сучасних дійсних природоохоронних проблем і шляхів їх розв'язання [3, с.4].

З метою екологічного виховання школярів і студентів, поряд з традиційними заняттями, ефективними формами є: проведення екологічних фестивалів до Всесвітнього Дня Землі, конкурсів екологічного плаката, літературного твору. Власна праця над доглядом рослин і тварин, охорона природних об'єктів, водойм, парків, квітників, скверів, проведення Днів лісу, Днів птахів, відзначення професійних свят підвищують дієвість екологічного виховання школярів, сприяють перетворенню знань в екологічні переконання.

Природа – суспільна цінність, оскільки є джерелом пізнавальних, естетичних, комунікативних потреб. Людина є частиною природи – без неї

життя неможливе. То й берегти її треба як зіницю ока, всіляко охороняти, любити і шанувати. Формувати переконаність і готовність, втілювати її в життя змалку. Тим більше, що проблема екології нині набрала планетарного характеру. Бездушне і безвідповідальне використання природних ресурсів загрожує людству до призведення світової екологічної катастрофи. Тому головне завдання екологічного виховання – виховати таку особистість, щоб природа набула для неї життєво важливого значення. Знання з екології сприяють формуванню в молоді дбайливого ставлення до природи, розвитку екологічної культури. Екологічні проблеми сучасності вимагають від системи освіти приділяти більше уваги формуванню екологічної свідомості, розуміння навколишнього світу і місця людини в ньому. Виховання екологічної культури молодого покоління допоможе відновити втрачену рівновагу і гармонію у відносинах "людина - природа".

Отже, можна зробити висновок, що необхідність посилення впливу на духовну сферу особистості, формування етичного компонента екологічної культури є необхідною умовою екологічного виховання молоді. Подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо ставитися до природи, вони знищать себе. А для цього треба виховувати екологічну культуру і відповідальність.

Список використаної літератури

1. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність / Курняк Л.Д. // Вища освіта України. – 2006. – №3. – С. 32-37.
2. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості / Морозова Л. // Вища освіта України. – 2001. – №2. – С. 88-92.
3. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів / Г.Половинко //Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – № 16. – С. 4-5.
4. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Пустовіт Г.П. // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С.7-11.
5. Христофор А. Сутність і дидактичні можливості екологічного виховання / Христофор А. // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 9-12.
6. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 11.

***Н. Собко**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук***

Екологічне виховання школярів у позаурочній діяльності

Потреба в екологічній освіті пов'язана з необхідністю забезпечувати сприятливе середовище для життя людини, тому що якість навколишнього середовища визначає здоров'я – основне право людини й головну мету

розвитку цивілізації. Без необхідних для існування й розвитку людини природних передумов всі соціальні питання втрачають сенс, тому екологічна освіта має не тільки проникнути в структуру системи освіти, а стати однією з її підвалин [2, с.5].

Різні аспекти даної проблеми досліджували Г. Білявський, О. Гавриленко, М. Дробноход, А. Захлебний, І. Зверев, К. Корсак, М. Падун, А. Палій, О. Плахотнік, Н. Пустовіт, Р. Фурдуй, К. Ягодівський та інші.

Мета статті – з’ясувати завдання екологічного виховання та освіти, виявити рівень сформованості екологічної свідомості та активності школярів.

Екологічне виховання — систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.

Завдання екологічного виховання — сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі [1; 4].

Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи — середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності.

Екологічна освіта школярів – одне з найважливіших завдань суспільства у справі охорони природи. Особливу відповідальність за глибоке, ґрунтовне та повноцінне екологічне навчання і виховання державою покладено на загальноосвітні школи [3]. Вирішенню таких завдань частково сприяють предмети “Загальна екологія”, або “Основи загальної екології”, факультативні заняття, на яких в учнів формуються екологічні уявлення та поняття, широкий кругозір, професійна орієнтація, узагальнюються і систематизуються екологічні знання і вміння, розвиваються основи екологічної культури. Успіх вирішення таких завдань екологічного навчання і виховання школярів залежить від професійної майстерності, ерудиції та екологічної культури вчителя.

Вона здійснюється всіма позашкільними навчально-виховними закладами, творчими молодіжними об’єднаннями за місцем проживання, на підприємствах – недержавними молодіжними та дитячими осередками в позаурочний час.

Нами проведено анкетування учнів 7 класу міського колегіуму міста Житомира. Анкета містила у собі 6 запитань і 4 варіанти відповідей. Результати опитування свідчать про таке: 87% школярів стверджують, що люблять природу і усвідомлюють свою відповідальність за стан довкілля; 7% школярів байдуже ставляться до природи; 5% учнів відмовились відповідати

на дане запитання, що свідчить про відсутність ціннісного взаємозв'язку їх із природою.

Учні вказують такі екологічні проблеми, які існують у середовищі їхнього проживання: забруднення вулиць, відсутність смітників поза жилою зоною (у 40%); забруднення водойм (прання в річці, миття автомобілів, викиди нечистот) – у 30%; винищення зелених насаджень (вирубування лісів, винищення квітів) – у 15%; забруднення повітря (шкідливе виробництво, транспорт, спалювання листя) – у 15%.

60% школярів для покращення стану довкілля садять дерева і квіти; 20% учнів збирають макулатуру; 13% проводять акції з охорони природи; 7% учнів для покращення довкілля нічого не роблять. Щодо тих, хто забруднює довкілля, 50% школярів запропонували проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу; 25% школярів – примусити прибирати після себе; 20% школярів – накласти грошове стягнення; 5% учнів запропонували не чіпати їх, бо однаково не буде результату.

На запитання „До чого призведе миття автомобіля в річці?” 65% учнів відповіли, що це погано для водойми; 10% учнів відповіли, що це нешкідливо; 15% відповіли: завжди так роблю; 10% учнів не відповіли на запитання.

Усе це дозволяє зробити загальний висновок, що більшість школярів люблять природу. Вони знають, які методи потрібно застосовувати для її збереження, які екологічні проблеми існують на території їхнього проживання і що потрібно робити для того, щоб покращити ситуацію. Чимало опитуваних мають знання з екології й усвідомлюють свою відповідальність перед навколишнім середовищем. Не вся опитувана молодь позбавлена екологічної культури, не всім байдуже, що відбувається в природі і в якому оточенні вони перебувають. Але є школярі, які недостатньо відповідально ставляться до довкілля. Тому доречними, вважаємо, такі форми роботи, як проведення роз'яснювальної роботи, організація діяльності школярів зі збереження й покращення довкілля, розробку екологічних проектів за участю таких дітей тощо.

Список використаної літератури

1. Білявський. Основи екології / Білявський. – К., 1998.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
3. Екологічне виховання учнів: навч.-метод. посіб. для вчит. — Ніжин, 2003.
4. Іванченко А.В. Екологічна освіта — важливий чинник формування особистості старшокласника / Іванченко А.В. // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка.—2003.—№13.
5. www.info-library.com.ua.

А. Нестерчук, студентка III курсу природничого ф-ту.

*І.В. Новіцька, асистент кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в підлітків

Природне середовище – найкращий вихователю. Природа українського краю відрізняється своєю чарівністю, багатогранним впливом на емоції й почуття людини. Вона виховує ніжність, щедрість, духовну величність людини, формує уміння бачити, відчувати, творити прекрасне, бережливо ставитися до природних надбань. Виховання емоційно – ціннісного ставлення до природи в молодших підлітків завжди залишається актуальним і є однією з головних проблем як психології, так і педагогіки. Вивчаються форми, методи, які сприяють екологічному вихованню школярів, та вплив даного виховання як чинник розвитку особистості.

Різні аспекти даної проблеми досліджували: Ж. Ж. Руссо, Й.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський, М.О. Колесник, Т.М. Русак, С.Ф.Русова, В. О. Сухомлинський та інші [2; 3].

Мета статті полягає у визначенні, обґрунтуванні методики – формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи.

Створення оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності й суспільних відносин у громаді, усвідомлення своєї приналежності до батьківщини, відповідальності за її майбутнє, розвиток краєзнавчої ціннісно-сислової сфери діяльності молодших школярів, яка проявляється в їхньому ставленні до матеріального, духовного і соціального середовища своєї місцевості – важливе завдання екологічного виховання.

Свідоме й бережливе ставлення до природи маємо формувати з дитинства у сім'ї та школі, за умови активного формування екологічної культури та накопичення систематичних знань у цій галузі. Екологічне навчання і виховання — це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів [3].

Для визначення ставлення школярів до природи було проведено дослідження в учнів 8 класу Андріївської ЗОШ І – ІІІ ст. Червоноармійського району Житомирської області. Дослідження проводилося у вигляді анкетування, яке складалося з 7 питань (5 – закритої форми та 2 – відкритої). Брало участь 19 школярів. У результаті опитування були отримані такі дані:

— 36,84% учнів із задоволенням відвідуватимуть гуртки екологічного спрямування, 31,57% — лише за проханням учителя, 15,79% — таким не цікавляться, 15,79% — мають іншу відповідь;

— щодо того, чи учням подобається виготовляти будиночки для птахів та встановлювати їх у парках, лісах — більшість (42,1%) відповіли, що їм подобається допомагати птахам, 31,58% — так, але за дорученням учителя, 21,1% — ні, не вистачає часу; 5,26% мають іншу відповідь;

— 31,58% учнів брали активну участь у тижні біології, 52,63% — частково, для 5,26% учнів не цікавим є даний предмет;

— учні ставляться до природи таким чином: 15,79% — бережливо, прикладають максимум зусиль для її збереження та нормального функціонування, 78,95% намагаються допомагати та цінувати все те, що їх оточує, але їм часто бракує часу на це;

— щодо спілкування учнів з батьками на теми пов'язані з природою, то 15,76% опитуваних досить часто приділяють увагу даній темі, 63,18% — дуже рідко, 21,05% — не спілкуються з батьками на теми, пов'язані з природою;

— щодо запитань, пов'язаних з тим, у яких справах екологічного спрямування у школі учні брали участь і які дії зі збереження природи вони хотіли б і могли б виконати, то більшість опитуваних усвідомлюють значення природи та всіх її складових у своєму житті, виявляють бажання долучитися до збереження та поліпшення екологічної ситуації. Лише 13,7 % школярів вважають не доцільним виявляти інтерес до даної проблеми. Щодо того, які дії зі збереження природи підлітки могли б і хотіли б виконати, отримано такі відповіді: покращити озеленення краю і зменшити вирубування лісів, відвести спеціальні місця для відходів, частіше та активніше проводити суботники.

Багаторічний досвід відомих педагогів, психологів і філософів дає змогу стверджувати, що взаємозв'язок освіти, культури, економічного становища і екологічної ситуації сьогодні визначає самопочуття людства, його роль у нашому житті зростає з року в рік, а екологічний компонент набуває все більшого значення. Тому суспільству потрібні виховані, грамотні та культурні в екологічному відношенні люди.

Треба здійснювати пошук нових шляхів, технологій виробництва, за яких припиниться необдуманий та безвідповідальний тиск на навколишнє середовище, будуть враховуватись вимоги екологічних законів.

Вчитель у школі має прилучати школярів до вирішення екологічних проблем шляхом застосування різних форм діяльності: екологічні ігри, екскурсії, екологічні стежки, варти тощо.

Список використаної літератури

1. Екологічні ігри на природі // Хімія. Біологія. — 2004. — №68, 72.
2. Колесник М.О. Екологічне виховання учнів на засадах „глибинної екології”: метод. рекомендації / Колесник М.О., Грубінко В.В. — Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2002. — 52 с.
3. Русак Т.М. Форми і методи екологічного виховання в школі / Русак Т.М. // Хімія. Біологія. — 2003. — №28.
4. Ткаченко О. Виховання естетичної чуйності до природи у процесі гри / Ткаченко О. // Початкова школа. — 1998. — № 4. — С. 53 — 54.

*О. Панасюк, студентка III курсу природничого ф-ту.
Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Зміст та напрями розвитку екологічної вихованості школярів

*Людина була і завжди залишається сином природи,
і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися
для її прилучення до багатств духовної культури.*

В.О. Сухомлинський

Однією з головних причин екологічної кризи є особливості ціннісних установок, що склалися історично. Саме вони стимулюють зростаюче споживання ресурсів і деградацію природи. Екологічні проблеми, що загострюються, не можуть бути вирішені лише технологічними методами. Необхідно змінити ціннісні орієнтири, виховні ідеали, ті риси світогляду, що визначають ставлення людини до природи, і, врешті-решт, виявляються у її поведінці стосовно довкілля. Тож в умовах екологічної кризи слід усвідомити необхідність змінити світоглядних орієнтирів, цінностей та ідеалів [3, с. 8].

Різні аспекти даної проблеми досліджували К. Ушинський, І.Зверев, І.Суравегіна, А.Урсул, В. Медведєв, В. Сухомлинський, А. Алдашева та інші.

Мета статті – з'ясувати ступінь розуміння учнями екологічних проблем та причетності до їх вирішення, окреслити напрями роботи вчителя з формування екологічної вихованості школярів.

Свого часу К. Ушинський писав про те, що логіка природи найдоступніша і найкорисніша для дітей. Цю ідею К. Ушинського застосовував В. Сухомлинський. "Природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу", – відзначає В. Сухомлинський. Він разом з учителем домагався того, щоб перші наслідки своєї розумової праці дитина відчула під час активної взаємодії з природою.

Незважаючи на те, що екологічна освіта є складовою вітчизняної системи освіти упродовж тривалого часу, гострота екологічної ситуації у світі, нашій державі й місті зростає. У новітніх фундаментальних філософських та психолого-педагогічних дослідженнях причина цього визначається через глибинні протиріччя і кризу свідомості особистості, які знаходять відображення у споживацькому характері взаємодії людини з природою, що зазвичай виявляється у поведінці стосовно довкілля [3, с. 4].

Головною метою екологічного виховання є формування екологічної свідомості та культури, усвідомлення себе часткою природи, гармонізація відносин у системі "людина-суспільство-довкілля". Формування екологічної культури передбачає: розуміння екологічних проблем сучасної епохи в державі та світі; засвоєння наукових знань, як основи для прийняття відповідних рішень; розвиток потреби у спілкуванні з природою; набуття навичок активної діяльності з охорони та покращення довкілля; виховання постійної турботи про власне здоров'я та здоров'я довкілля.

Відомо, що старшокласники загалом виявляють достатньо чітке світосприйняття, світорозуміння й прагнуть віднайти свій шлях у житті для подальшої самореалізації у майбутній професійній діяльності [4].

Для визначення особливостей екологічної поведінки школярів нами проведено дослідження учнів 9 – А класу Романівської гімназії Романівського району Житомирської області за методикою визначення особливостей екологічної поведінки. Тест “Наскільки Ви екологічні?” дає змогу вчителю виявити ступінь відповідальності учнів до навколишнього світу, до оточення, рівень їх моральної свідомості.

Число респондентів опитування склав 31 учень. Більшість опитуваних (58%) сліdkують за екологічними рухами і час від часу замислюються над тим, чи це – данина моді. Ці учні усвідомлюють, що з планетою відбувається щось недобре, і це їх хвилює, але не так сильно, як економічна криза. Але жахливою є цифра в 26% опитаних – „Еколог? Не зараз!”. Цих старшокласників абсолютно не цікавить екологія. Вони не розуміють, яким чином дрібні екологічні дії у повсякденному житті можуть покращити бодай щось на цій планеті. Навпаки, ці діти зовсім не проти колективних акцій, тому що вони їм здаються ефективнішими, ніж індивідуальні дії. Однак учні абсолютно впевнені в тому, що природа має підкоритися людині. 16% опитуваних є екологами на практиці. Вони усвідомлюють, що екологічні проблеми й охорона довкілля стосується їх напряду.

Існують десятки можливостей виявити турботу про довкілля у повсякденній діяльності. Однак 13 % їх не використовують, бо вважають, що глобально це нічого змінити не може; 42 % ніколи не міркували над цим; ще 42 % роблять те, до чого їх закликають, за умови, що це не дуже ускладнює їхнє життя; і лише для 3,1 % учнів екологічна поведінка стала способом життя.

Природні катастрофи спонукають усе частіше замислюватись над майбутнім нашої планети. „Екологічна” поведінка у побуті стала способом життя й учні готові до перегляду своїх споживацьких звичок.

Щодо зв'язку між особистісним розвитком та екологією, то 55 % опитуваних заперечують про такий зв'язок, натомість близько 45 % вважають, що методики особистісного розвитку дозволяють покращити стосунки з собою та іншими, а значить, і з довкіллям.

Педагогічною наукою визначені основні принципи екологічного виховання учнів і формування їх екологічної культури. До них належать:

- принцип *міждисциплінарного підходу*, що вимагає точного визначення місця і ролі кожного предмета в загальній системі екологічної освіти; взаємне погодження змісту, форм і методів роботи; логіку розвитку провідних ідей і понять, їх постійне вивчення і поглиблення;

- принцип *систематичності і безперервності* вивчення екологічного матеріалу, що реалізується за умови урахування ступенів навчання

(початкової, базової, повної загальної середньої освіти), вікових та індивідуальних особливостей учнів;

- принцип *єдності інтелектуального і емоційно-вольового компонентів* у вивченні й поліпшенні учнями навколишнього середовища;

- принцип *взаємозв'язку глобального, національного і регіонального* розкриття екологічних проблем у навчальному процесі.

Обмеженість знань про природні об'єкти і явища, потреби живої істоти в певних умовах існування призводить до протиріччя між декларованою та реальною поведінкою у природному довкіллі. Механізми перцептивного та когнітивного компонентів активізуються у процесі практичної взаємодії школярами з об'єктами природи, тому це потрібно враховувати у процесі організації їх діяльності.

Екологічне виховання школярів у позакласній роботі здійснюється за напрямками: озеленення населених пунктів, внутрішнє озеленення школи; лісорозведення і охорона лісів; боротьба з ерозією ґрунтів; охорона водойм і рибних запасів; охорона птахів; відновлення ареалів лікарських рослин; турбота про збереження великих та малих річок, очищення джерел.

Природоохоронна діяльність здійснюється у таких формах: шкільні лісництва, садівництва, мисливські господарства, зелені й голубі патрулі, санітарні загони захисту довкілля, групи "швидкої допомоги" звірам і птахам, натуралістичні гуртки, клуби, наукові товариства, екологічні експедиції та екскурсії, екологічні стежки та інших.

Список використаної літератури

1. Эколого-психологические факторы современного образа жизни: монография / под ред. Ю.М. Швалба. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Житомир, 2009. – 458 с.
2. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / Дерябо С.Д., Ясвин В. А. – Ростов-на-Дону, 1996. – 480 с.
3. Колонькова О.О. Виховання і самовиховання екологічно доцільної поведінки школярів: метод. рекомендації / Колонькова О.О., Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л. – К., 2010. – 36 с.
4. <http://archive.nbuv.gov.ua>
5. <http://bukvar.su/pedagogika/1>

***В. Калинюк, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.***

Екологічна освіта як чинник морально-духовного розвитку особистості

Актуальність питання морально-екологічного виховання як складової частини духовності особистості обумовлюється як потребою часу, так і екологічною кризою, що виникла не лише через непередбачене господарювання людини, а й у зв'язку із знеціненням моральної культури в межах сучасного суспільства.

Протягом століть видатні вітчизняні й зарубіжні науковці-педагоги наголошували на необхідності всебічного гармонійного виховання особистості з урахуванням морального аспекту та принципу природовідповідності. Останній з часом, відповідаючи реаліям сучасного життя, трансформувався в окрему галузь екологічного виховання [1, с. 2].

Великий внесок у розвиток теорії морального виховання в процесі спілкування з природою зробили відомі діячі педагогічної науки та освіти К.Д. Ушинський, В.Г. Городників, В.О. Сухомлинський [2, с. 49].

Англієць Дж. Локк у своїй системі виховання джентльмена приділяє увагу питанню природовідповідності у його зв'язку з моральним вихованням. Тільки ретельне вивчення природи й характеру людини сприятиме більш ефективному використанню її потреб, інтересів та схильностей.

У Ж.-Ж. Руссо зустрічаємо ще глибше трактування природовідповідного виховання. Він вважає за необхідне дотримуватися природного перебігу розвитку природи самої людини, вивчивши її всебічно, з огляду на вікові й індивідуальні особливості. І.Г. Песталоцці має протилежну, на відміну від Ж.-Ж. Руссо, думку з питання, чи варто сліпо дотримуватись природи людини, або природу необхідно лише враховувати. Він трактував природовідповідне виховання як розвиток усього позитивного у людині, нейтралізацію негативного.

Основою процесу формування духовності особистості науковці вважають прагнення до найвищих загальнолюдських цінностей: гуманістичних ідеалів милосердя, правди, справедливості; переважання альтруїстичних мотивів, готовності поступитися особистими інтересами заради інтересів інших; потреби безкорисно робити добро.

Мета статті – з'ясувати роль екологічної освіти у процесі виховання, визначити місце природи у житті учнів.

Насамперед дамо визначення поняття „духовність”. Духовність – це те, що відрізняє людину, що властиве лише їй одній. Це також творча спрямованість, насага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе. Виходити з розуміння людини як духовної істоти означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення.

Духовною є діяльність людини, завдяки якій стан людства, оточуючого середовища її власними зусиллями підноситься на більш високий ступінь проявів, поліпшується і вдосконалюється. Саме тому ми вважаємо поняття морально-екологічного виховання як складову становлення духовності особистості.

Морально-екологічна освіта визнається одним із основних факторів виховання всебічно розвинутої високо духовної особистості. Вона розглядається як самостійна й нагальна проблема, як важливий інструмент

управління, головний важіль для вдосконалення моделі виробництва і споживання з урахуванням можливостей біосфери [1, с. 53].

Вагому роль у вихованні такої особистості відіграє насамперед сім'я, оточення, школа, бо саме у ці роки сформована громадянська позиція визначатиме долю майбутнього суспільства.

Щоб з'ясувати значення цінності природи та її місце у житті школярів було проведено дослідження. Дослідження проводилося з учнями 8 класу (усього разом 18 чоловік) Шепетівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Хмельницької області за модифікованою нами анкетною Колонькової О.О., Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л. „Місце природи в моєму житті”. Результати дослідження вказали, що найбільший інтерес в учнів до природи викликає отримання натхнення, насолоди, позитивних емоцій (15,2 %), а найменшу зацікавленість викликає дослідницька діяльність у природі (6,7 %). Також у ході дослідження було визначено значущі справи у природі для кожного учня. Найбільш значущими для школярів виявилися туристичні походи (15,2 %), та найменш вони зацікавлені у прибиранні сміття у найближчому сквері (8,2%).

Усе це дозволяє зробити висновок, що потрібно багато уваги приділяти духовному, моральному вихованню у процесі вивчення природничих дисциплін, прищеплювати школярам позитивне ставлення до природи, організовувати корисні справи у довкіллі, як-от: прибирання території, очищення природних зон, насаджування рослин і т.ін.

Список використаної літератури

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанти самоактивності особистості у вихованні й самовихованні / Боришевський М.Й. // Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: навч.-метод. посібн. / за ред. М.Й. Боришевського. — К.: ЗМН, 1998. — 325 с.
2. Духовне виховання як чинник становлення особистості молодшого школяра [Електронний ресурс] / Ю. Табачук // Освіта регіону. — 2011. — №3. — С. 177.
3. http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/25518/

***І. Мошківський**, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Стан екологічної вихованості сучасних підлітків

Негативні результати і наслідки непродуманих, неузгоджених антиекологічних дій держав, народів, фінансово-промислових груп, політиків, окремих людей продовжують нагромаджуватися в глобальних масштабах і стають могутнім деструктивним фактором національного і світового економічного й соціального розвитку та мають неабиякий вплив на формування морально-духовного розвитку особистості. Одним із стратегічних напрямків розвитку сучасної системи освіти у нашій країні є формування екологічної культури особистості, виховання у кожного школяра позитивного

ставлення до навколишнього світу. Ось чому таким важливим є формування емоційно-естетичного, духовного світу людини, де переважає почуття співпереживання до всього живого.

Вивчення літературних джерел виявило, що на роль та місце природи в процесі виховання підростаючих поколінь вказували такі педагоги минулого, як Я. А. Коменський, Ж. Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Ф. Гумбольд. Серед вітчизняних просвітителів вплив знань про природу на формування моральних якостей особистості та ставлення її до довкілля відзначали В. Г. Белінський, К. Д. Ушинський, А. П. Павлов, Б. С. Райков, К. К. Сент-Ілер та ін.

Мета статті – з'ясування стану сформованості екологічної освіти, поведінки сучасних підлітків.

Мета екологічної освіти і виховання – формування системи наукових знань, поглядів і переконань, які закладають основи відповідального та дієвого ставлення до навколишнього природного середовища [4]. Екологічна освіта і виховання підростаючих поколінь у сучасних умовах мають бути спрямовані, в першу чергу, на зміну ставлення самої людини до свого здоров'я, а потім і до навколишнього середовища як необхідної умови його збереження і зміцнення [5]. Тому одним із проявів культури особистості має бути екологічна вихованість, яку можна визначити як відповідальне ставлення людини до свого здоров'я та навколишнього середовища. Екологічно відповідальна людина в умовах будь-якої виробничої діяльності буде приймати рішення відповідно до наукових принципів цілісності природи. Екологічна відповідальність пов'язана з усіма сторонами екологічних взаємин людини та проявляється як інтегральна характеристика особистості [1].

Серед її компонентів важливу роль відіграє розуміння залежностей здоров'я окремої людини, всього людства від стану навколишнього середовища та розвинута потреба здорового способу життя. Здоровий спосіб життя розглядається нами як складова частина екологічної культури особистості – це форма прояву її відповідальності за ставлення до власного організму як високоорганізованої біологічної системи, здатної до саморегуляції та адаптації. Серед сфер, з якими людина стикається упродовж свого життя, є сфера насамперед стосунків Людини і Природи: ставлення людини до своєї власної природи (до свого тіла) й ставлення людини до природи довкілля [2].

Велику роль у нормалізації стосунків людини з Природою відіграє розвиток її здатності до самоподолання, саморегуляції й самореєгументації. У кінцевому рахунку в сфері свого самозбереження і збереження навколишнього природного середовища людина може досягнути лише внаслідок цілеспрямованого духовно-естетичного спілкування з природою [3]. Певна річ, у формуванні екологічної культури учнівської молоді важливу роль відіграє насамперед робота з формування здорового способу життя. Цей процес ми розглядаємо насамперед як валеологічний компонент екологічної освіти і виховання. Бо саме активне засвоєння валеологічних знань у системі

неперервної освіти дає можливість кожному суб'єкту всіх її ланок досягнути свою роль та завдання у справі формування, збереження, зміцнення, відтворення, передачі особистого здоров'я [6].

Для визначення екологічної освіти як чинника морально-духовного розвитку особистості було проведено дослідження учнів 7 класу Ємільчинської загальноосвітньої школи №1 І-ІІІ ст. за методикою, яку ми розробили. Було опитано 16 чоловік. Аналіз результатів дає змогу визначити вплив екологічного виховання та освіти на морально-духовний розвиток особистості школярів. Більшість опитуваних усвідомлюють значення природи як для суспільства, так і для свого власного здоров'я. Дані наведені в табл.1.

Таблиця 1

№	Запитання	Результати
1.	Як часто Ви буваєте на природі?	А. Раз на місяць – обрало 37% Б. Раз на тиждень – обрало 25% В. Майже щодня – обрало 31% Г. (свій варіант відповіді) – обрало 7%
2.	Які цілі Вашого перебування на природі?	А. Прогулянка, спілкування і спостереження (37,5%) Б. Фотографування (12,5%) В. Проектно-дослідницька діяльність (0%) Г. Вигул собаки – 12,5% Д. Заняття спортом – 18,75% Є. Збір грибів, ягід – 0% Ж. Шашлики та пікніки – 18,75% З. Рухливі ігри – 0% И. Екскурсії – 0% К. Робота в саду чи на городі – 0% Л. Інше – обрало 0%
3.	Чи вмієте Ви правильно поводитися в природному середовищі (не шуміти, не залишати сміття, не розводити багать, не шкодити природним об'єктам ...)?	А. Так – обрало 62,5% Б. Ні – обрало 12,5% В. Важко відповісти – обрало 25%
4.	Чи спостерігаєте Ви які-небудь зміни, які відбуваються з Вами після перебування на природі?	А. Так – обрало 56,25% Б. Ні – обрало 25% В. Важко відповісти – обрало 18,75%
5.	Якщо спостерігаєте, то в чому вони проявляються?	А. Став дбайливіше ставитися до природи (31,25%) Б. Став (а) доброзичливим, спокійнішим, терпимішим (25%) Г. Розумію значущість води, повітря, природи в цілому для людини – обрало 6,25% Д. На вулиці став (а) викидати сміття в урни (25%) Є. Став (а) вести здоровий спосіб життя, дотримуватися правил особистої гігієни – обрало 0% Ж. Став (а) здоровіше, міцніше, веселіше – 12,5%

Продовж. табл. 1

6.	Чи прагнете Ви більше дізнатися про світ природи?	А. Так, читаю книги про природу – обрало 56,25% Б. Так, дивлюся спеціальні передачі про природу по телевізору – обрало 37,5% В. Так, намагаюся знайти інформацію, що зацікавила мене в природних об'єктах і явищах – обрало 6,25% Г. Щось інше – обрало 0% Д. Ні, не прагну - обрало 0%
7.	Чи є у Вас вдома кімнатні рослини?	А. Так – обрало 87,5% Б. Ні – обрало 6,25% В. Так, у нас створюється домашній (сімейний) аерофітомодуль – обрало 6,25%
8.	Якщо у Вашої сім'ї є ділянка землі (сад, город), чи допомагаєте Ви батькам у догляді за садовими і городніми рослинами?	А. Так, завжди й охоче – обрало 50% Б. Так, іноді – обрало 37,5% В. Ні – обрало 12,5%
9.	Чи ведеєте Ви здоровий спосіб життя?	А. Так – обрало 50% Б. Ні – обрало 6,25% В. Важко відповісти – обрало 12,5% Г. Дотримуюся правил особистої гігієни – 18,75% Д. Дотримуюсь режиму дня – обрало 0% Е. Не маю шкідливих звичок - обрало 6,25% Є. Займаюся фізичною культурою - обрало 6,25%
10.	У яких видах екологічної діяльності Ви берете участь?	А. Екологічні акції - обрало 12,5% Б. Календарні свята (День Ліси, День Землі, День Здоров'я і т.п.) – обрало 18,75% В. Проектна діяльність – обрало 25% Г. Науково-дослідна діяльність – обрало 12,5% Д. Екологічні руху та екологічні громадські організації – обрало 0% Є. Екологічний туризм – обрало 12,5% Ж. Екологічна журналістика – обрало 0% З. Створення аерофітомодулів і догляд за ними –0% І. Догляд за рослинами, за тваринами у живому куточку (будинку) – 12,5% К. Участь в екологічних виставах, виступі агітбригади –0% Л. Інші відповіді – обрало 6,25%

Усе це дозволяє зробити висновок, що сучасна педагогічна наука, вчителі, засоби масової інформації та телебачення, сама природа здійснюють безпосередній вплив на морально-духовний розвиток особистості учнів незалежно від віку та засобів.

Список використаної літератури

1. Бенека А. Екологічна освіта: стан і завдання / Бенека А. // Рідна школа. – 1995. – №6. – С. 33-35.

2. Екологічне виховання учнів як основа для забезпечення екологічного майбутнього людини // Основи екологічних знань. — Тернопіль, 1994. — С.143-148.
3. Андрущенко В. Л. Про деякі аспекти екологічної освіти школярів: Соціальна-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови / В.Л.Андрущенко, Г. Ф. Івончик, О. І. Пенькова. — К., 1997. — С. 121-122.
4. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні // Інформаційний збірник міністерства освіти України. — 1995. — №14. — С.4-5.
5. Тарасенко Г.С. Художнє пізнання природи як засіб екологічного виховання // Початкова школа. — 1996. — №5. — С.16.
6. Шамова Т.И. Управление развитием здоровьесберегающей среды в школе / Т.И. Шамова. — М., 2008. — С. 44-45.

*Юлія Біб, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Виховання в молодших підлітків цінності природи

Природа рідного краю – це не тільки джерело здоров'я, радості, краси. Це наш вірний друг і неоціненне багатство. Природа вимагає від людини любові й поваги, турботи і бережного ставлення [1; 2]. Сьогодні особливо очевидний і прикрий той факт, що здоров'я наших дітей – безпосередньо залежить від екологічного та економічного стану держави. І сьогодні переважна частина людства розуміє – треба негайно рятувати навколишнє середовище, відновлювати або, як кажуть діти, лікувати його. Допомогти в цьому покликана наука – екологія. Це наука про наш дім, а наш дім – це все, що нас оточує, де ми живемо – природа рідного краю.

Проблема формування у підростаючого покоління ціннісного ставлення до природи розроблялася як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, зокрема В. Андрущенко, І. Зязюном, І. Бехом, О. Вишневським, В. Киричок, В. Кузем, О. Колоньковою, О. Савченко, О. Сухомлинською та іншими.

Мета статті – дослідити цінність природи для молодших підлітків та оцінити їх активність у протидії антиекологічним учинкам.

Показниками екологічно вихованої особи служать: екологічні знання, уміння, практичні результати, які виражаються у виконанні діяльності з охорони природи. Наше дослідження передбачало виявлення ставлення молодших підлітків до природи. З цією метою ми обрали групу учнів 7 класу (14 учнів). Отримані результати виявилися такими. На запитання „Чи завжди ти бережеш красу навколо себе?” 50% учнів відповіли завжди і стільки ж – час від часу. Помічають навколишню природу по дорозі до школи завжди 21,4% учнів, не замислюються про це 42,8% й вважають, що не помічають довколишнього, бо заклопотані думками про навчання 35,7% учнів.

Приблизно 57% дітей зроблять зауваження своєму однолітку, якщо той ламатиме гілку чи зриватиме квіти з клумби, 35,7% дітей засудять вчинок, але

зауваження не зроблять, і 7,1 % ці дії проігнорують. Близько 42,8% дітей поливають кімнатні рослини, роблять це час від часу 21,4% дітей, часто забувають про це 7,1 % і поливає квіти мама у 28,5% дітей.

Ми спробували також з'ясувати рівень їхньої естетичної обізнаності. Результати виявилися такими: понад 50 % дітей при читанні книги або пропускають, або швидко перечитують описи природи, не люблять роздивлятися в музеях пейзажний живопис 28,5% школярів, не бували на таких виставках 2 % учнів.

Дане дослідження дає підстави для висновку про недостатню сформованість ціннісного ставлення до природи. Процес виховання у молодших підлітків ціннісного ставлення до природи потребує відповідного теоретичного та експериментального обґрунтування.

Для того щоб підвищити у молодших підлітків ціннісне ставлення до природи, треба дотримуватися таких педагогічних умов: гармонізація виховного впливу природного та соціального середовища; врахування специфіки сільського та міського виховуючого середовища; особистісна орієнтація виховного процесу, яка передбачає послідовний вплив на емоції, мотиви, систему особистісних цінностей дітей.

Ефективною формою роботи з виховання у школярів ціннісного ставлення до природи вважаємо екскурсії [2; 3]. Вони дозволяють виявити природні зв'язки середовища, основні об'єкти вивчення й охорони природи.

Список використаної літератури

1. Бондаренко В. Д. Культура общения с природой / Бондаренко В. Д. – М., 1987.
2. Боровская Л. А. Экологическая направленность экскурсии в условиях города / Боровская Л. А. – М.: Просвещение, 1991.
3. Яришева Н.В. Методика ознайомлення дітей з природою / Яришева Н.В. – К.: Вища школа, 1993. – 255 с.

***О. Корнійчук**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Природа як цінність у життєдіяльності молодших підлітків

Основна діяльність молодших підлітків – це навчання у школі, під час якого вони набувають нові знання, уміння і навички, формують уявлення про оточуючий світ. Невід'ємним етапом під час навчання є надання знань про природу, саме її цінності. Розвиток таких цінностей – це одна із складних проблем педагогіки та біології, бо в XXI столітті – віці комп'ютерних технологій – підлітки сильно відділені від природи. Тому ведеться активна робота з пошуку нових методів та форм роботи у цьому напрямку, які сприяють розвитку екологічного мислення у підлітків.

У напрямку виховання у молодших підлітків цінності природи працювали вітчизняні педагоги Т. Ф. Юркова, З.Ф. Анісімов, О.С Арсенєва, Є.В.Бондаревська, В.А. Гусейнов, І.М. Дуранов, М.С.Каган, В.Т.Лісовський, Н.Д.Никандров, В.А.Сластьонін, В.О.Сухомлинський, Г.І.Чижакова, Г.І.Філонов, І.Я. Яковлев і зарубіжні педагоги-дослідники Р.Мюнстерберг, Р.Олпорт, Ф. Вернон, Р.Ліндзі, М.Рокич, У.Франкл та інші [3].

Мета даної статті – з’ясувати у підлітків рівень сформованості цінності природи.

У нашій країні в перші роки ХХ століття були створені природні заповідники, заборонене полювання на цінні породи звірів і птахів – цим було доведено те, що багатство природи – це всенародне добро, яким потрібно користуватися розумно і бережно [1, с. 9]. Це сприяло розвитку пізнання природи і загалом оточуючої дійсності, виховання у людини цінності природних дарів, природи як компоненти життя.

У педагогіці оточуюче середовище визначають як засіб виховання, екскурсії – форми навчання [2, с. 309]. Тому варто вчителям-предметникам, вихователям зосереджувати свої знання про навколишній світ для виховання в учнів дбайливого ставлення до природи, тобто виховувати цінність природи.

Від початку навчання у школі учні повинні отримувати від учителя знання про природу. Вчитель, у свою чергу, повинен виховувати в учнів цінність оточуючого середовища. Для визначення у школярів цінності природи було проведено дослідження серед учнів 7 і 9 класів загальноосвітніх шкіл міської й сільської місцевості. Аналіз результатів дає змогу визначити, чи достатньо сформовані в учнів цінності природи.

Більшість опитуваних підлітків мають сформоване поняття цінності природи, яке має невід’ємне значення у здійсненні естетичного, морального самовиховання.

Проте при порівнянні відповідей учнів 7 класу міської школи та учнів 9 класу сільської школи було виявлено, що половина з опитуваних міських дітей пішли б до лісу прибирати сміття, половина подумала б над цим, а один учень відмовився піти. Міські підлітки хотіли б відпочивати на природі, але більшість свого часу проводять у місті, посадили хоча б одне дерево у своєму житті, оберігають природу, але вони не беруть участь у волонтерських загонах, тому що не знають, що це таке. Для цього вчителям, вихователям потрібно донести, що це за таке, і спрямувати їхню діяльність на участь у цих гуртках. Також міські семикласники розуміють поняття „природа”, хоча один з усіх опитуваних не дав відповіді на питання.

Серед опитуваних дев’ятикласників сільської місцевості були виявлені інші результати. Вони показують те, що підлітки сільської місцевості (більшість) із задоволенням пішли б до лісу на прибирання, негативно ставляться до вирубки лісу, проводять більшу частину свого вільного часу на природі. Але порівняно з міськими школярами, учні сільської школи мають

сформоване поняття про гуртки та загони з охорони природи, і кожен з них посадив дерево у своєму житті, тобто зробив внесок у розвиток природи. Також частина школярів не дала відповіді на відкрите питання щодо розуміння терміну „природа”.

На нашу думку, для подальшого виховання у молодших підлітків цінності природи потрібно вести інтенсивну роботу, суть якої буде полягати у донесенні до учнів розуміння того, що природа є важливим середовищем нашого життя, і результатом цього буде виховання у підлітків цінності природи.

Усе це дозволяє зробити висновок, що вчителі, вихователі, класні керівники повинні мати певний багаж знань з даної сфери та використовувати певні методи, прийоми і форми навчання, які б сприяли ефективності розвитку даних понять у молодших підлітків. Серед таких форм і методів роботи пропонуємо: конференції, бесіди, розповіді, диспут, дискусія, тематичні вечори.

Список використаної літератури

1. Артеменко М. М. Природа і естетичне виховання учнів / Артеменко Микола Миколайович. – К.: Радянська школа, 1984. – 79 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка / Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. – К.: Знання-експрес, 2004. – 447 с.
3. Електронний ресурс [http://bukvar.su/pedagogika/102812]

О. Литвін, студентка III курсу природничого ф-ту.

Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

Зміст та принципи трудового виховання школярів

Серед різних видів діяльності людини праця набуває вирішального значення. Вона сприяє всебічному вихованню і розвитку особистості. Людина розвивається духовно і фізично тільки в праці. Без праці вона деградує.

Різні аспекти даної проблеми досліджують: О.М.Коберник, М.В.Левківський, Т. В.Кудрявцева, Е.А.Ферапонова, В.О.Сухомлинський, ін.

Мета статті – з'ясування сутності поняття „трудове виховання”, виявити рівень залучення учнів до трудової діяльності та визначити виховні вимоги до праці.

Трудове виховання – це процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

А.С. Макаренко вважав працю генеруючим засобом соціального становлення особистості: "Правильне... виховання неможливо собі уявити як виховання нетрудове" [3].

Багато уваги психологи приділяють вивченню психологічного змісту трудової діяльності, і виділяють загальні закономірності розвитку особистості, такі як:

1. Особистість формується під впливом виховання, соціалізації і самовиховання.

2. Особистість – результат взаємодії зовнішніх впливів з внутрішніми умовами індивіда, такими як здібності, характер, спрямованість й інші особистісні властивості [1].

Розрізняють такі види праці: проста й складна, творча та репродуктивна, фізична та розумова тощо. Завдання кожного виду праці — сприяти фізичному, розумовому і моральному вихованню школярів.

В.О. Сухомлинський писав: „Праця і тільки праця — основа всебічного розвитку особистості. Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці”. Зaslугою вченого є обґрунтування в роботі „*Павлівська середня школа*” принципів трудового виховання таких, як: єдність трудового виховання і загального розвитку (морального, інтелектуального, естетичного, фізичного ...); розкриття і виявлення індивідуальності в праці; раннє залучення до продуктивної праці; різноманітність видів праці; творчий характер праці, поєднання зусиль, розуму і рук; посиленість трудової діяльності [4].

У роботі „*Праця в її психічному і виховному значенні*” К. Д. Ушинський підкреслював, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця, по-перше, є основою і засобом людського існування і, по-друге, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення людини. Ось чому, на його думку, виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці.

К.Ушинський надавав великого значення фізичній праці, вважаючи дуже корисним, щоб людина у своїй діяльності поєднувала фізичну і розумову працю, підкреслюючи велике виховне значення сільськогосподарської праці (особливо в сільських школах) [5].

У визначенні праці як засобу виховання школярів доцільно враховувати, що при цьому характерним є розвиток всіх структурних принципів виховання в трудовій діяльності: стійке виявлення внутрішніх мотиваційних спонукань, усвідомлення суспільної значущості трудової діяльності, наявність достатніх знань, умінь для її виконання, вміння працювати.

В основу виміру трудової вихованості школярів покладено аналіз та узагальнення результатів власних досліджень. Дослідження було проведено у формі анонімного анкетування учнів 7 класу загальноосвітньої школи № 23 м. Житомира. Школярам були поставлені питання стосовно того, чому вони

відвідують уроки трудового навчання, які обов'язки школярі виконують вдома і в класі.

Так більшість учнів відвідують уроки трудового навчання, щоб навчитися робити те, що принесе користь у майбутньому, працюють заради досягнення результату і почуття радості від отриманого результату і близько 30 % зазначають, що відвідують такі заняття з обов'язку („ці уроки є в розкладі”).

Щодо питання „Які обов'язки ти виконуєш вдома?” близько 90% учнів вказали свої обов'язки і лише 10 % учнів зазначили, що допомагають батькам, коли вони попросять –це свідчить про те, що в нього відсутня любов до праці, і не сформовано в певній мірі трудових умінь та навичок.

Ті школярі, які тримають вдома тварин, доглядають за ними самостійно або ж разом із батьками, що може свідчити або про їхнє бажання до спільної праці, або ж приховується несистематичне виконання обов'язків у догляді за твариною.

Загалом більшість опитуваних усвідомлюють значення трудової діяльності, її важливість для майбутнього. Однак для того, щоб і далі праця виховувала, вона має бути належним чином організована, тобто відповідати певним вимогам:

1. Працю учнів необхідно пов'язувати з навчальною роботою школярів.
2. Має бути наявною самоорганізація праці.
3. Виховання любові до праці, формування трудових умінь та навичок.
4. Праця має бути доступною.
5. Праця в колективі.

Усе це дозволяє зробити висновок, що трудова діяльність є одним із важливих чинників виховання особистості. Різноманітність видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх задатки, нахили, інтереси, створює умови для вибору майбутньої професії. В організації трудового навчання вагома роль належить особистому прикладу вчителя праці, його майстерності та культури.

Список використаної літератури

1. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. посібник / Власова О.І. – К.: „Либідь”, 2005. – 400 с.
2. Левківський Л.В. Історія педагогіки: навч. посібн. / Левківський Л.В. – Житомир, 2010. – 188 с.
3. Макаренко А.С. Виховання в праці / Макаренко А.С. // Антологія педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988.
4. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / Сухомлинський В.О. // Антологія педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988.
5. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні /

Ушинський К.Д. // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін. – К.: Науковий світ, 2003. – 418 с.

О.Кравцова, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**

Економічне виховання учнів старшої школи

Виховання – велика справа: воно вирішує долю людини.
В. Бєлінський

У сучасних ринкових відносинах важливим завданням є формування економічної культури у членів суспільства. Актуальність економічного виховання полягає в тому, що економічна освіта стала нагальною потребою сьогодення. Кожна молода людина, яка вступає в життя, повинна вміти ефективно працювати та планувати свою діяльність, аналізувати ситуацію та приймати рішення і бути підготовленою до участі в економічному та господарському житті країни.

Питання підготовки підростаючого покоління до економічного життя суспільства розглядалося багатьма вченими. Цю проблему досліджували К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, С.Шацький, М.Болдирєв. Різні аспекти даного питання відображені у роботах О. Аменда, Д. Закатнова, В. Мадзігона, А. Нісімчука, Л. Новікова, В. Оржеховської, Н. Побірченко, А. Сиротенка, О. Шпака, О. Плахотник, І. Смолока, Л. Чеботарьової та інших.

Мета статті – з'ясування сутності та завдань економічного виховання, визначення рівня економічної культури учнів старшої школи.

Економічне виховання – педагогічний вплив і діяльність, спрямовані на формування економічної свідомості учнів. Кожна людина повинна розуміти економічне життя суспільства, бути активним творчим учасником виробничого процесу, тому економічне виховання є загальним і обов'язковим.

Завдання економічного виховання:

а) ознайомлення учнів із законами ринкової економіки, перебудовою структури виробництва, підвищенням його ефективності, системою виробничих відносин і управління;

б) формування здатності до економічного мислення, підвищення продуктивності праці, уміння швидко оволодівати новими формами і методами праці; виховання почуття і рис господаря, який бережливо ставиться до результатів праці, працює з повною віддачею; виховання розумних матеріальних потреб, уміння розпоряджатися зарплатою. Економічне виховання здійснюється у процесі вивчення основ наук, особливо основ економічних знань, трудового навчання. На уроках математики, фізики, хімії, біології учні вивчають наукові основи виробничих процесів, розв'язують

задачі економічного змісту, дізнаються про використання на виробництві досягнень науки і техніки, і це сприяє економічному вихованню [3, с. 319].

Важливим компонентом економічної культури є *економічна свідомість* - знання основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання. Економічна свідомість забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворення кожного працівника на активного, творчого учасника виробничого процесу [2].

Складником економічної свідомості є *економічне мислення* – здатність до осмислення явищ економічного життя з урахуванням досягнень науки і техніки. Воно сприяє творчому розв'язанню особистістю економічних проблем, конкретних трудових завдань [2].

Економічному життю людини властиві такі соціальні почуття, як колективізм, господарність, відповідальність, обов'язок та дисципліна. Економічна культура передбачає і формування у школярів певних моральних та ділових якостей, необхідних для їх майбутньої трудової діяльності: суспільної активності, підприємливості, ініціативності, господарського, бережливого ставлення до суспільного добра, раціоналізаторських здібностей, відповідальності, прагнення до рентабельності, оновлення технологічних процесів і обладнання, продуктивності праці, високої якості продукції, особистого успіху й добробуту [2].

Особлива актуальність економічного виховання зумовлена тим, що кожна людина стикається з проблемами економіки у професійній діяльності і в особистому житті. Школяр як майбутній працівник має оволодіти такими економічними навичками: планування й організації своєї праці; виконання професійних обов'язків, трудових завдань згідно зі встановленими економічними та іншими нормативами; оцінки результатів своєї праці за відповідними критеріями; пошуку шляхів підвищення ефективності своєї праці; вдосконалення виробництва в галузі своєї професійної діяльності [2].

Економічна діяльність у сфері особистого життя передбачає: планування та організацію особистого бюджету, доходів і витрат сім'ї; економічно обґрунтовану оцінку товарів, які купують для особистого користування, їх раціональне використання; розумне ставлення до свого здоров'я, режиму і способу життя, використання вільного часу та ін. Кожен громадянин як морально вихована людина повинен бережливо і по-господарському ставитися до природи, народного надбання, активно вивчати й осмислювати економічну політику держави [2].

Економічне виховання здійснюється передусім у процесі вивчення основ наук, зокрема, основ економічних знань, економічної географії, трудового навчання. На уроках математики учні розв'язують задачі економічного змісту.

Уроки фізики, біології, хімії демонструють використання у виробництві досягнень науки і техніки [2].

Зміст економічної освіти та виховання учнів загальноосвітньої школи визначений навчальним предметом "Основи економічних знань", що вивчається в 11 класі.

Економічна освіта та виховання в 10-12 класах повинні забезпечити поглиблене засвоєння універсальних економічних категорій і законів, набуття досвіду роботи зі спеціальною економічною літературою, навичок робити економічно обґрунтовані висновки, досвіду планування свого подальшого життя: освіти, праці, кар'єри, наукової діяльності тощо.

Класний керівник здійснює економічне виховання, залучаючи дітей до праці із самообслуговування, ремонту обладнання і приміщень, розподілу шкільного бюджету, обговорення газетних та журнальних статей на економічні теми, виробничих екскурсій, зустрічей з працівниками підприємств, до економічних відносин у школі та вдома [2].

Економічна освіта й виховання спрямовані насамперед на розвиток у кожної дитини дбайливого ставлення до власності, вироблення вміння раціонально використовувати наявні ресурси для задоволення різноманітних потреб. Економічне виховання покликане відіграти важливу роль у формуванні в учнів таких якостей, які б відповідали суспільним інтересам і сприяли всебічному розвитку особистості. Свого часу А. С. Макаренко вказував на те, що кожна людина є учасником суспільного виробництва, і чим краще вона підготовлена для цього, тим більше користі принесе державі й собі. Господарське виховання наших дітей повинно полягати в підготовці не тільки повноправного члена сім'ї, а й господаря—громадянина.

В економічній освіті й вихованні учнів беруть участь різні соціальні ланки: школа, сім'я, позашкільні освітньовиховні заклади, громадські організації, трудові колективи, засоби масової інформації. Головну роль у здійсненні економічної підготовки підростаючого покоління відіграє загальноосвітня школа, а в економічному і загальному вихованні — сім'я. Тому надзвичайно важливою є гармонійна взаємодія цих ланок економічної освіти, особливо в початкових та середніх класах.

Сім'я — соціальний організм, який має свої органи управління й координації. Саме тут маленька людина досягає розуміння нормативних вимог, набуває досвіду виконання розпоряджень, переживає осуд, радість схвалення, досвід відповідальності й узгодженості. Завдяки прийнятим у сім'ї нормативно-практичним установкам у дітей із часом виробляються поняття про цілі, засоби, очікувані результати діяльності, про взаємні права та обов'язки, про заходи, які застосовуються за відхилень від прийнятих у сім'ї норм. Сім'я — перший колектив, з яким стикається дитина. Саме в колі близьких їй дорослих вона оволодіває досвідом спільних цілей і праці,

діяльного співчуття, спільності інтересів, згуртованості, усвідомленої дисципліни й організованості [1].

Нами було проведено дослідження учнів 11 класу ЗОШ №30 м. Житомира з метою визначення рівня їх економічної вихованості. Результати дослідження є такими. На питання “Що Вам більше подобається: володіти грошима чи витратити їх?” 48% відповіли “витратити”, 44% – “володіти грошима” і 8% – “у мене немає вибору”.

40 % опитаних не обговорюють з батьками розмір кишенькових грошей, 36% – обговорюють і 24% роблять це інколи. Важливо, щоб дитина мала гроші на власні потреби та правильно їх витратила. 60% кладуть кишенькові гроші, які залишилися, до скарбнички, 32% витрачають на щось інше (іграшки, розваги), у 8% опитаних цих грошей не залишається, бо батьки все розраховують. Тобто більшість дітей намагаються накопичувати заощадження і не витрачають на дрібниці.

На питання “Чи рахуєте Ви свої витрати, записуючи їх у блокнот?” 44% учнів відповіли “ні” і 44% – “інколи”, хоча це повинно бути звичкою у кожного і робити це потрібно, щоб знати звідки і скільки до нас грошей приходить, і куди і скільки йде.

Більшість учнів (88%) вважають, що батьки не зобов’язані давати їм гроші за хороші оцінки. І це свідчить, що вони чітко усвідомлюють те, що лише вони самі керують своїм життям. 12% дітей приймають винагороду за успішне навчання лише подарунками. І жоден з учнів не вважає своє навчання працею, за яку потрібно платити.

Не можливо навчити дитину правильно витратити гроші, якщо не надавали їй можливість самостійно ходити до магазину та робити покупки. Батьки повинні залучати дитину до спільних справ і більше довіряти їй. 28% дітей ходить за покупками, коли про це попросять батьки, 24% самостійно купують речі для своєї родини і для себе, 24% ходять до магазину лише за особистими покупками, 20% ходять до магазину з батьками, 8% – взагалі не ходять до магазину, бо за них це роблять батьки.

На питання щодо майбутніх планів фінансової незалежності 68% учнів відповіли, що підуть працювати, 28% хочуть започаткувати власну справу, але 4% про це ще не замислювались.

На питання “Що б Ви зробили, маючи 1 000 000 грн?” 52% опитаних відповіли, що відкрили б власну справу, 20% – купили б нерухомість, 16% – поклали б на депозит, а ось 8% віддали б батькам і 4% витратили б на будь-що. Можна зробити висновок, що більшість старшокласників розуміють, що гроші потрібно в щось вкладати, щоб мати прибуток.

Таким чином, економічне виховання учнів є одним з найважливіших аспектів виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості, патріота України, що нерозривно пов’язані з розумовим, моральним, естетичним, фізичним, трудовим, правовим, екологічним вихованням. Нині необхідні

люди, здатні працювати активно, зацікавлено, з високою професійною майстерністю та новаторським підходом. Важливим у цьому плані є формування в молоді нового наукового економічного мислення, прагнення до аналізу результатів власної та колективної праці.

Список використаної літератури

1. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті: навч. посіб. / Ковальчук Г. О. – [2-ге вид., доп.]. — К.: КНЕУ, 2003. – 298 с.
2. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібн. / Фіцула М.М. – К., 2002. – 528 с. – Режим доступу: (http://pidruchniki.ws/1832032635032/pedagogika/ekonomichne_vihovannya)
3. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посібник / Максимюк С.П. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.

*Н. Іванченко, студентка III курсу природничого ф-ту;
І.В. Новіцька, асистент кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Особливості професійного самовизначення школярів

Проблема профорієнтації молоді в сучасних умовах є однією з гостро актуальних не тільки з точки зору розв'язання власне виробничих завдань, але передусім якнайповнішого розкриття творчого потенціалу кожної людини. Гуманізація цілей навчання і виховання підростаючого покоління передбачає всебічний розвиток особистості вихованців, вияв ними творчості, ініціативи і самостійності, зокрема при виборі майбутньої професії. На цьому ґрунті загострюється потреба у вивченні обдарувань учнів, їх інтересів та схильностей, а також дослідження умов, за яких ці інтереси та схильності перетворюються на дієві мотиви професійного самовизначення.

Старший школяр знаходиться на порозі вступу в самостійне життя. Перед учнями старшого шкільного віку виникає необхідність самовизначення, вибору свого життєвого шляху, як завдання першорядної життєвої важливості. Вибір професії стає психологічним центром ситуації розвитку старших школярів, створюючи в них своєрідну внутрішню позицію. Для того, щоб успішно проводити роботу з профорієнтації, важливо знати, які установки й особистісні особливості того або іншого учня.

Мета дослідження – охарактеризувати типи професій та напрямки професійного самовизначення старшокласників.

Традиційно загальна схема опису професії має чотири аспекти:

-соціально-економічний (коротка історія професії, психологія професійної освіти, роль у системі народного господарства, зведення про підготовку кадрів, перспективах просування, заробітній платі, престижності професії);

- виробничо-технічний (дані про технологічний процес, об'єкт, знаряддя праці, робітнику місці, формах організації праці);

-санітарно-гігієнічний (інформація про кліматичні умови, санітарні фактори, режим і ритм праці, медичні протипоказання);

-психофізичний (вимоги професії до особливостей психічних процесів і властивостям особистості).

Е.А. Климовим [1, с. 57] запропонована оглядова класифікація професій за ознаками предмета, цілями, засобами й умовами праці, яка складається з чотирьох ярусів. До першого ярусу можна віднести такі типи професій. Усі професії поділяються на біономічні (природа), технічні (техніка), сигномічні (знаки), артономічні (художні образи) і соціономічні (взаємодія людей).

Відповідно до цього Е.А. Климов визначає п'ять схем професійної діяльності: "Людина-природа", "Людина-техніка", "Людина-знак", "Людина-образ", "Людина-людина".

"Людина – жива природа" (П). Представники цього типу професій мають справу з рослинними і тваринними організмами, мікроорганізмами й умовами їхнього існування (майстер-плодоовочівник, агроном, зоотехнік, ветеринар, мікробіолог).

"Людина – людина" (Л). Предметом інтересу, обслуговування, розпізнавання, перетворення тут є соціальні системи, співтовариства, групи населення, люди різного віку (продавець, перукар, організатор виробництва, лікар, учитель, соціальний працівник).

"Людина – техніка" (Т) і не жива природа. Працівники мають справу з неживими, технічними об'єктами праці (слюсар-збирач, технік-механік, електрослюсар, інженер-електрик, технік-технолог).

"Людина – знакова система" (З). Природні й штучні мови, умовні знаки, символи, цифри, формули – це предметні світи, якими займаються представники цього типу професій (оператор фотоскладального автомата, програміст, кресляр-картограф, математик, редактор видавництва, мовознавець).

"Людина – художній образ" (Х). Явища, факти художнього відображення дійсності – це сфера інтересів представників професій цього типу (художник-декоратор, художник-реставратор, настроювач музичних інструментів, концертний виконавець, артист балету, актор драматичного театру).

Аналізуючи результати середніх значень методики Клімова для всієї вибірки учнів 11 класів, можна відзначити переважання гуманітарної спрямованості у виборі сфери діяльності.

Спрямованість на сферу діяльності „людина-людина” переважає над спрямованістю на сферу діяльності „людина-техніка”. При цьому ведучий тип особистості соціальний, а найменш значущим є реалістичний і підприємницький типи особистості. Можливо, це пов'язано з віковими

особливостями: провідна діяльність у даному віці – це розвиток взаємин з людьми, суспільством і засвоєння норм цих взаємин.

Під час порівняльного аналізу середніх значень показників у вибірці хлопчиків і дівчаток було виявлено ряд статистично достовірних відмінностей між середніми значеннями вимірюваних показників.

Так підтвердилися відмінності, отримані нами при якісному аналізі. Спрямованість на сферу діяльності „людина-техніка” у хлопчиків вища, ніж у дівчаток. А спрямованість на сферу діяльності „людина-людина” у дівчаток вища, ніж у хлопчиків.

Таким чином, хлопчики більше за все спрямовані на такі сфери діяльності, як техніка і знакова система, а дівчатка – на людей і художній образ. Це пов'язано з тим, що підлітки типізують багато професій за статтю як жіночі, й рідше – як чоловічі. Такі уявлення підлітків про професії як жіночі чи чоловічі впливає на їх ціннісні орієнтації та професійне самовизначення.

Основними мотивами вибору професії є інтерес до даного виду діяльності та престиж професії. Але важливу роль відіграє вибір батьків.

З усього всього цього можна зробити висновок, що роль профорієнтаційної роботи зі школярами недооцінюється в свідомості педагогів загальноосвітніх шкіл. Поверхнева робота з учнями починається лише на останній сходинці шкільної освіти. В даний час випускники шкіл відчують величезні труднощі у професійному самовизначенні. У них практично відсутні уявлення про ринок праці, вони погано поінформовані про світ професій, про вимоги до особистісних якостей та професійної підготовки фахівців, про умови роботи і роботодавців.

Професійна орієнтація – процес складний. Щоб підліток зробив правильний вибір, недостатньо його продіагностувати і розповісти про ту чи іншої професії. Він повинен бути переконаний в тому, що це для нього найкращий вибір з усіх можливих, що відповідає його можливостям, здібностям і прагненням.

Список використаної літератури

- 1.Климов Е.А. Шлях до професії / Климов Е.А. – Л., 1974. – 190 с.
- 2.Мартіна М. Формування готовності до професійного самовизначення / Мартіна М. // Директор школи. – 2006. – № 3. – С.65-71.

*Л. Ванат, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Основи профілактики в школі шкідливих звичок

Попередження шкідливих звичок в учнів – важливий напрям профілактичної роботи загальноосвітніх шкіл, що здійснюється в нерозривному зв'язку з розумовим, трудовим, фізичним і моральним

вихованням. У процесі цієї роботи формується гармонійно розвинена особистість, виховуються у школярів моральні норми, прищеплюються загальнолюдські цінності, уміння вести здоровий спосіб життя. Проте, у зв'язку з об'єктивними обставинами, частина учнів часто самоусувається від різних профілактичних заходів і, отже, потрапляє в педагогічно неорганізоване середовище, яке призводить до різноманітних неконтрольованих учинків та, зрештою, до формування шкідливих звичок. Тому дослідження впливу шкідливих звичок на організм людини, можливості профілактики є дуже актуальною темою для сучасного суспільства.

Аналіз літературних джерел свідчить, що профілактика таких шкідливих явищ у молоді, як пияцтво й алкоголізм завжди викликала підвищений інтерес учених і дослідників, психологів і педагогів, медиків і юристів. Цій проблемі присвячені публікації І.П. Павлова, В.М. Бехтерева, Н.Е. Веденського, П.Ф. Лесгафта, С.Т. Шацького, Л.С.Виготського та ін., у них міститься багато істотних висновків, які всебічно висвітлюють цю проблему.

Мета статті – з'ясувати шляхи попередження шкідливих звичок у школярів.

Сучасна молодь, вступаючи в доросле життя і маючи доступ до вживання алкогольних напоїв, наркотиків та цигарок, не думає про таку важливу складову свого майбутнього життя як здоров'я. Тому профілактика шкідливих звичок у школі повинна бути побудована на сучасних підходах до профілактичної роботи. Залякування школярів страшними кадрами про наркоманів чи розповідями про чорних легких курців уже багато років не приносять позитивних результатів. Іноді педагогічна профілактика лише провокує інтерес до тютюну або алкоголю. Заходи з профілактики шкідливих звичок ефективніше будувати з урахуванням факторів ризику та захисту [3, с.93].

Будь-яка профілактична програма, як зазначає В.А. Татенко, повинна містити в собі певні види діяльності за такими напрямками: 1) поширення інформації про причини, форми і наслідки шкідливих звичок; 2) формування в учнів навичок аналізу і критичної оцінки інформації про наркотики й уміння приймати правильні рішення; 3) надання альтернатив. Унікальні можливості для її успішної реалізації має школа. Вона повинна в процесі навчання прищеплювати дітям навички здорового способу життя і контролювати їх засвоєння; впливати на рівень домагань і самооцінку; мати вільний доступ до сім'ї для аналізу і контролю ситуації; залучати фахівців із профілактики; формулювати правила побудови профілактичних програм у школі [6, с.118].

З.М. Болотова та С.М. Лифшиц вважають, що патологічний потяг до спиртного може розвинути у будь-якої, зокрема, абсолютно здорової особистості, якщо алкоголь вживається тривало і у великій кількості [2, с.111-112; 4, с.113]. На величезну роль фізичного виховання у викорінюванні шкідливої звички вказує А.Бальсевич: "Систематична активність, високий

рівень фізичної і духовної культури створюють такий моральний настрій, при якому вживання спиртного стає справді протиприродним, “фізично” неприйнятним [1, с.55]. Розкриваючи проблему профілактики пияцтва і алкоголізму, Д.Н. Лоранський і В.С.Лук’янов пропонують боротьбу з уживанням спиртних напоїв проводити в трьох напрямках: постійна виховна робота, що переконує молодь у небезпечних наслідках вживання алкоголю; проведення адміністративних заходів, мета яких – обмежити споживання шкідливих речовин у суспільних місцях, особливо серед дітей і підлітків; переконати в шкідливості пияцтва й інших зловживань; вказати на тих, хто позбавився шкідливої звички, ставлячи їх у приклад іншим [5, с.139].

Перехід до підліткового віку характеризується важливими змінами умов, які впливають особистісний розвиток дитини. Вони стосуються фізіології організму, відносин, які виникають у підлітків з дорослими людьми і однолітками, рівня розвитку пізнавальних процесів, інтелекту і здібностей. В усьому цьому намічається перехід від дитинства до дорослості.

Для визначення ставлення до таких шкідливих звичок, як куріння, наркотики, алкоголь, було проведено дослідження з учнями 9 класу Кузьминської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. Красилівського р-ну Хмельницької обл. У дослідженні брало 28 учнів. У дослідженні ми використали власний варіант анкети. Аналіз результатів дає змогу нам визначити причини початку куріння; рівень їх знань про вплив шкідливих звичок на здоров’я учнів. Опитування засвідчили, що знайомляться з цигаркою, алкоголем учні у молодших класах, але, зрозумівши, що куріння залишає неприємні відчуття, більшість залишають вживання шкідливих речовин. Причинами куріння та вживання спиртних напоїв серед підлітків частіше стає наслідування дорослих, особливо тих, на яких хотілося бути схожими, бажання здаватися дорослими. Раннє звернення до паління викликано інтересами учнів спробувати незвідане, те, що роблять чимало дорослих людей.

Провівши дослідження, ми з’ясували, що 83% учнів володіють знаннями про вплив шкідливих звичок на здоров’я; 69% учнів вказали, що причиною їхнього першого зловживання шкідливою звичкою було бажання показати себе дорослим; 58% учнів вказали, що вперше спробували спиртні напої ще в молодших класах; 76% учнів вказали, що не отримують у школі інформацію про шкідливість вживання наркотиків.

Такі дані є свідченням недостатньої профілактичної роботи щодо протидії шкідливим звичкам. Усе це покладає особливо відповідальну роль на школу щодо формування в учнів позитивного ставлення до здорового способу життя, набуття необхідних знань та вироблення навичок здорового життя. Пропаганда здорового життя, формування валеологічної грамотності може здійснюватися у школі через батьківські лекторії, радіопередачі, випуск бюлетенів, стінгазет, проведення Декади здоров’я, вшановування спортсменів,

через участь у акціях "Світовий день боротьби із наркоманією", "Світовий день здоров'я" тощо.

Список використаної літератури

1. Бальсевич В. Спортивный вектор здорового образа жизни / В.Бальсевич. – 1985. – С. 55–67.
2. Болотова З.М. О распространении алкоголизма среди населения / Болотова З.М., Толстая Н.С. // Поражение медиальных и базальных отделов головного мозга. Организация специальных видов психоневрологической помощи, 1971. – С. 111–112.
3. Вохмянин И.Г. Не подлежит оправданию / И.Г. Вохмянин. – М., 1986. – С. 93.
4. Лифшиц С.М. Социальные и клинические проблемы алкоголизма / С.М. Лифшиц, В.А. Яворский. – Киев: Здоровье, 1975. – С. 113.
5. Лоранский Д.Н. Азбука здоровья: Кн. для молодежи / Д.Н. Лоранский, В.С. Лукьянов. – М.: Профиздат, 1990. – С.139.
6. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся (Психолого педагогический аспект): пособ. для учит. / [под ред. В.А. Татенко, Т.М. Титаренко]. – К.: Рад. школа, 1989. – 128 с.

***О. Шклярук**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Профілактика шкідливих звичок у школярів як соціальна проблема

Більш ніж півстоліття ми є очевидцями того, як тютюн убиває населення. Щодня з'являються все нові й нові факти негативного впливу тютюну на здоров'я. Проте щодня тисячі молодих людей у всьому світі запалюють свою першу цигарку, що укорочує життя і наближає смерть. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, в країні число курців збільшується щорічно на 10% за рахунок підлітків. Палить близько 70% чоловіків і 40% жінок. Курці взагалі хворіють у 3,5 рази частіше за тих, хто не курить. Люди, що викурюють пачку сигарет за день, у 20 разів частіше хворіють на рак легенів порівняно з тими, хто не курить. У разі будь-якого захворювання ймовірність смерті в курця вища на 70%, ніж у тих, хто не курить. І не дивлячись на очевидну небезпеку куріння, ми продовжуємо дозволяти палити нашим дітям, або вдаємо, що не помічаємо [1].

Існує безліч причин зростання числа курців саме серед дітей. Це вплив дорослих, що палять, від членів сім'ї до героїв фільмів, спортсменів. Поза сумнівом, на зростання вживання тютюну впливають і соціально-економічні умови. Проте згубний вплив тютюну на здоров'я настільки очевидний, що не може бути ніяких причин, які виправдали б його застосування.

Мета статті – встановити ступінь поширення шкідливих звичок серед учнів середнього шкільного віку та дати аналіз цим даним.

У загальноосвітніх навчальних закладах, у середніх і вищих професійних навчальних закладах впроваджуються курси "Здоров'я", "Валеологія",

"Екологія", "Основи безпеки життєдіяльності", "Безпека життєдіяльності". У процесі навчання на уроках фізичної культури, біології, географії, фізики, хімії та інших навчальних предметів досягаються певні результати. Проте ефективність виховання культури здорового способу життя школярів залишається недостатньо високою [3].

До найпоширеніших шкідливих звичок школярів належать тютюнопаління й уживання алкоголю. Паління тютюну є багатогранною проблемою, яка має медичний, соціальний, психологічний та економічний аспекти. Доведено, що паління тютюну є найбільш вагомою причиною розвитку хронічних захворювань легень.

Паління у підлітків набуло масового характеру і є одним з найнегативніших нав'язливих станів. Внаслідок взаємодії його шкідливих впливів на організм, що розвивається, слід очікувати розвитку ряду патологічних змін (Mihailescu S., 2000, Thun M., 2000). У розробці антисмокінгових програм для підлітків в Україні важливо знати розповсюдженість паління серед даного контингенту та мотиваційні аспекти, що, з одного боку, спонукають до куріння, з іншого, можуть стати важелем для відмови від нього [2].

З метою дослідження ступеня поширення шкідливих звичок в учнів середнього шкільного віку, було проведено дослідження учнів восьмого класу ЗОШ №14 м. Житомира. Опитування здійснювалося за анкетною, розміщеною на сайті Марганецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 [4]. Усього в анкетуванні взяло участь 27 чоловік різних статей, а саме 13 – чоловічої, 14 – жіночої статі. У результаті опитування було встановлено, що наркогенного ризику для даного класу не існує, оскільки на запитання: „Як ти гадаєш, скільки твоїх однокласників курять?“, „Скільки твоїх однокласників уживає спиртне?“ та „Скільки твоїх однокласників хоча б раз спробували наркотики?“ учні відповіли: „1-2 особи“. Також було виявлено, що основну інформацію про шкідливий та небезпечний вплив наркотиків учні одержують у школі та з теле- і радіопередач. Отже, можна зробити висновок, що в даній школі проводиться робота з профілактики шкідливих звичок. Однак учні даного класу не цікаво проводять свій вільний час, так як з'ясувалось, що більшість учнів після уроків нічим не займаються. Тому вчителі мають більше уваги приділяти позакласній роботі з учнями.

З метою профілактики шкідливих звичок в учнів слід проводити бесіди з учнями та з батьками, залучити до виховної години лікаря-нарколога та інших спеціалістів, використовувати технічні засоби навчання, наприклад, демонстрування навчального кінофільму, перегляд фотографій легенів курця і некурця тощо.

Список використаної літератури

1. Здоров'я та фізична культура. – 2007. – №14.
2. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=medicine&id=622&start=1

3. <http://stud24.ru/psychology/proflaktika-shkdliivih-zvichok-v-uchnv/9241-21718-page5.html>
4. http://marganets-school5.edukit.dp.ua/vihovna_robota/diagnostuvannya/anketa_problema_shkidliivih_zvichok_dlya_uchnya/

***В.Тимченко**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. Мирончук***

Профілактика в учнів шкідливих звичок

Проблеми підліткової залежності сьогодні є дуже важливими та дуже гостро потребують негайного вирішення, а також залучення до профілактичних робіт не тільки батьків та вчителів, а й громадськості та всіх представників влади. Дана тема на сьогоднішній день є дуже актуальною, тому що більше половини старшокласників палять та вживають алкоголь.

Провівши дослідження у загальноосвітній школі в 10 класі, ми виявили таке: 58% учнів палять та приховують це від батьків; 82% учнів хоча б раз спробували алкогольні напої; 34% учнів відмітили, що батьки на сімейних святах пропонують алкоголь; 45% учнів палять на території навчального закладу; 38% учнів почали палити в компанії з однолітками, і 0% учнів ніколи не пробували наркотичних засобів. Ця статистика є свідченням того, що профілактика шкідливих звичок здійснюється недостатньо.

Профілактичні заходи найкраще проводити в молодших та середніх класах. Первинна профілактика шкідливих звичок найбільш ефективна, саме на етапі, коли діти лише дізнаються про можливості вживання психоактивних речовин, або роблять перші спроби. Профілактика шкідливих звичок у школі повинна бути побудована на сучасних підходах до профілактичної роботи. Залякування школярів страшними кадрами чи розповідями про наркоманів та чорні легені курців уже багато років не приносять позитивних результатів. Іноді педагогічна профілактика лише провокує інтерес підлітків до тютюну або алкоголю. Тому заходи профілактики шкідливих звичок ефективніше будувати з урахуванням факторів ризику та захисту.

Школа є ідеальним місцем, де тривалий час можна давати необхідні знання і виробляти навички здорового способу життя. Школа повинна допомогти навчитися протистояти шкідливим звичкам. Зупинимось на спроможності профілактики паління в школі. Насамперед, цьому допоможе наступна програма, запропонована Александровим А.А., що складається з кількох етапів [2].

У першому етапі навчання важливо виробити звичку використання інформації, яку свідомо чи несвідомо отримує кожна людина у суспільстві. Треба вчитися говорити учням про ризик тютюнопаління, важливо, щоб учень усвідомив цінність свого здоров'я. Учитель може проводити різні дискусії на цю тему. Але лише одних знань не достатньо, аби змінити поведінку та

відмовитись від куріння. Відомо, що аж 90% школярів 9-10 років не лише знають, але й палко засуджують куріння. Проте, ставши підлітками, чимало з них починають палити. Під час проведення розмов важливо брати до уваги вікові та психологічні особливості дитини.

Важливо підготувати дитину до правильного вибору. Дитина повинна вирішити: чи є звичка палити серйозним ризиком для неї та її здоров'я; чи може паління зашкодити її здоров'ю; що вона отримає, вирішивши не палити; що вона втратить, якщо не буде палити.

Важливою частиною навчання навичкам здорового способу життя є вироблення навичок спілкування, які допомагають налагоджувати відносини, вирішувати конфлікти, відстоювати свої права, відмовитись від небажаних чи небезпечних форм поведінки. Важливо на цьому етапі використовувати позитивні соціальні рольові моделі, оскільки для підлітка властиво знайти приклад для наслідування.

На етапі навчання вагомим є привчити дитину вільно приймати рішення. Дитина має зробити вибір на користь здорового способу життя самостійно, а вчитель у цьому повинен їй допомогти.

На четвертому етапі, коли школяр вже прийняв рішення не палити, велику роль має підтримка близьких родичів та батьків.

Відомо, що ризик паління школярів зростає, якщо палять батьки. І коли школа активно підтримує антитютюнові заходи, включаючи відмову від паління серед учителів, частота паління серед школярів знижується.

Є й широко використовувані програми й із профілактики підліткової наркоманії. Наприклад: "Профілактика підліткової наркоманії. Навички протистояння і опору поширенню наркоманії" Белогурова С.Б. і Климович В.Ю [1].

Формування навичок здорового життя слід робити інтегровано через різні предмети (біологія, ОБЖ, екологія, географія, хімія, література, музика, фізична культура, образотворче мистецтво, історія тощо). Упродовж навчального року з допомогою різних форм уроку (рольові гри, дискусії, кооперативне навчання), які значно підвищують ефект роботи з формування ціннісних установок щодо здоров'я. Крім наведеної вище програми, існують для підлітків профілактичні програми: „Корисні навички – корисний вибір”, спрямовані на оволодіння учнями об'єктивними, відповідними віку, знаннями, формування здорових установок, навичок відповідального поведінки, соціальної й мистецької компетентності. Це програми універсальної (первинної) профілактики вживання психоактивних речовин, метою яких у довгостроковій перспективі є попередження їх споживання. У програмах тісно переплелися сучасна педагогіка, практична психологія та ідеї медичної профілактики.

Невід’ємною частиною системи формування ціннісного ставлення до здорового життя є позакласна робота та додаткова освіта, оскільки дана профілактика мусить бути частиною всієї профілактики.

Потрібно проводити заходи з допомогою різних форм: класна година, бібліотечна виставка, конкурс плакатів, різні змагання, “круглі столи”, ділова гра-конференція, брейн-ринг, заходи з участю різних фахівців. Позитивну роль грає фізкультурно-оздоровча робота, реалізована через уроки і позакласні заходи (спортивні секції, змагання). Усе це повинно призвести до зниження числа зловживань шкідливими звичками. Також необхідно проводити моніторинги з виявлення учнів у „групі ризику” і методи виборчої профілактики (тренінги, індивідуальна робота) з різними групами учнів, що дає позитивний результат.

Список використаної літератури

1. Профілактика підліткової наркоманії. Навики протистояння і опору поширенню наркотиків. – М.: Центр: "Планетариум", 2004. – 96 с.
2. Александров А.А. Куріння та її профілактика у шкільництві / Александров А.А. – М.: Медіа Сфера, 1996. – 96 с.
3. Грушецька Т. Ні – алкоголізму, курінню і наркотикам / Грушецька Т. // Виховання школярів. – 2000. – №4.

***Н. Ляшенко**, студентка III курсу природничого ф-ту;
Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Профілактика шкідливих звичок в учнів середніх класів

“Здоров’я – це безцінний дар природи, воно дається, на жаль, не навіки, його треба берегти. Але здоров’я людини багато в чому залежить від неї самої, від її способу життя, умов праці, харчування, її звичок”.

І.П. Павлов

Головна цінність суспільства – життя і здоров’я людини. В умовах ускладнення життя, міжособистісних відносин державний курс освітньої політики в Україні передбачає пропаганду здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління, якому жити і працювати в новій державі.

Різні аспекти даної проблеми досліджують О. Яременко, Ф. Углов, І. Озерський, О. Коваленко, В. Закревський та інші.

Мета статті – окреслити негативний вплив шкідливих звичок на здоров’я людини та з’ясувати ставлення до них школярів.

Традиційно до шкідливих звичок відносять: непомірне споживання алкоголю (пияцтво) і куріння. В останні десятиліття в число цих “тріхів” потрапила наркоманія. Крім власне носія шкідливих звичок, вони завдають

шкоди і суспільству в цілому. Тому останнім часом особлива увага приділяється профілактиці шкідливих звичок [1, с. 87-89].

Паління є найпоширенішою шкідливою для організму людини звичкою. Мільйони людей на планеті палять цигарки, хоча знають, що паління спричиняє багато захворювань, скорочує життя, призводить до передчасної смерті. Паління вражає не лише курців. Учені стверджують, що кожна людина вражається пасивним палінням.

Звичка є важливим аспектом життя людини: щодо здоров'я людини, її способу життя звички можуть бути корисними і шкідливими. Корисні звички підвищують працездатність, сприяють фізичному і психічному розвитку особи, зумовлюють її активне довголіття. Чим раніше вони сформувалися, тим міцніше її здоров'я, тим легше їй уникнути шкідливих звичок.

Шкідливі звички, навпаки, руйнують її волю і здоров'я, знижують працездатність, скорочують тривалість життя. Шкідливі звички з'являються у різному віці. Чим раніше вони утворюються, тим згубніше діють, і тим складніше їх позбутися [2, с. 29].

Вживання і зловживання алкогольними напоями особливо небезпечно в дитячому і підлітковому віці, коли вже завершилося формування організму. У цей період у печінці відсутній спеціальний фермент – алкоголь дегідрогеназа, який розщеплює етиловий спирт на прості токсичні сполуки.

Основна небезпека вживання і зловживання спиртними напоями, особливо в підлітковому і юнацькому віці, полягає у виникненні алкогольної залежності, яка поступово переходить у тяжкі захворювання – алкоголізм – і проявляється у необоротному ураженні центральної нервової системи та всіх органів і систем. Розвиваються і психічні зміни, які супроводжуються пригніченістю, злісною дратівливістю [3, с. 11].

У наш час цигарки, алкоголь і наркотичні засоби більш ніж доступні. Тому ніяких перешкод на утворення шкідливих звичок не має. Нами було проведено анкетування, яке дало певне уявлення про наявність у підлітків шкідливих звичок. Це анкетування було проведене в колективі учнів 7 класу Малинської ЗОШ №3 в місті Малині Житомирської області. В анкетуванні взяли участь 17 учнів.

Як показали результати анкетування, більшість учнів класу вважають, що палити і вживати алкогольні напої людина може з 18 років, а от приймати наркотичні речовини, як більшість вважає, взагалі не можна. Це пов'язано з тим, що діти отримують дуже негативну інформацію про наркотичні засоби із виховних годин та засобів масової інформації.

Наступне питання було ‘Чи робив ти спробу..?’. З цього питання ми можемо побачити, що більшість дітей не робили спробу ні палити, ні вживати спиртні напої. А от наркотичні речовини не вживав на даний момент ще ніхто з учнів. Також дізналися, що діти здебільшого вперше спробували палити і алкоголь заради інтересу, їх приваблює відчуття того “а що воно таке?”.

Однією з причин появи в дітей шкідливих звичок є те, що в більшості сімей один член сім'ї має якусь шкідливу звичку, і жодне свято не проходить без вживання спиртного. Так з анкет видно, що здебільшого в сім'ях шкідливі звички має батько.

Але ж все ж таки, хоч у наш час дуже розповсюджені шкідливі звички, діти розуміють негативність цих явищ і осуджують однолітків, а особливо дівчат, які мають шкідливі звички.

Аналізуючи проведену роботу, можна сказати, що діти дещо обізнані зі шкодою паління, вживання спиртних та наркотичних речовин, однак учитель, батьки і громадськість повинні здійснювати систематичну профілактичну роботу в цьому напрямку. Серед профілактичних форм роботи дієвими вважаємо такі: перегляд кінофільмів, які показують наслідки шкідливих звичок; зустріч із психологом, лікарем; виховні години, лекції щодо даної проблеми; зустрічі з людьми, які потерпіли від шкідливих звичок; організація профілактичних акцій.

Список використаної літератури

1. Закревський В. Алкоголізм – руйнівник підрастаючого покоління / В. Закревський // Позакласний час. – 2005. – №17. – С. 87-89.
2. Яременко О.О. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика / О.О. Яременко. – К., 2005. – 193 с.
3. Коваленко О. Діти і алкоголізм... Чи такі вони вже не сумісні? / О. Коваленко // Освіта України. – 2001. – 20 червня. – С.11.

***Р.Деревицький**, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Розповсюдженість шкідливих звичок в учнівському колективі та шляхи їх корекції

У сучасній школі велика кількість учнів мають негативні шкідливі звички, такі як вживання алкоголю, паління, наркоманія та багато інших. З кожним роком учні все раніше починають палити, вживати алкоголь, наркотики, не задумуючись над тим, які це матиме наслідки для їхнього здоров'я та як це відобразиться на їхньому майбутньому житті.

Проблема вживання алкоголю дуже актуальна в наші дні. Зараз споживання спиртних напоїв у світі характеризується величезними цифрами. Від цього страждає усе суспільство, та в першу чергу під загрозу ставиться підстаюче покоління: діти, підлітки, молодь. Адже алкоголь особливо активно впливає на несформований організм, поступово руйнуючи його. При систематичному вживанні алкоголю розвивається небезпечна хвороба – алкоголізм [2].

Куріння є соціальною проблемою суспільства. Що ж до куріння серед учнів, то вирішальним чинником часто є бажання виглядати дорослим. У цій

ситуації має місце наслідування, потім звичка вкорінюється, і з'являється залежність.

Дослідження про систематичне зростання споживання тютюнових виробів, збільшення чисельності курців, і навіть про початок паління молодших вікових груп, відображено у роботах С.А.Бабанова, Є.С.Скворцової, Т.А.Журавльової [1].

Мета роботи – вивчити, як впливають різні негативні шкідливі звички на здоров'я учнів.

Пізнання підростаючого покоління, на жаль, не виходять за стандартні рамки знань, які вони отримують у шкільних підручниках. А для дійсно ефективної профілактики шкідливих звичок потрібно залучати вузькоспеціалізованих фахівців, а також професійних лекторів. Вони краще за інших знають проблеми, живі приклади, володіють статистикою і вміють переконливо доносити інформацію до великих мас людей [3; 4].

Дослідницько-експериментальна робота проводилась у Тютюнниківській ЗОШ І-ІІІ ст. серед учнів 8-го класу. У класі навчаються учні з різним рівнем знань. У дослідженні взяло участь 15 учнів.

Проведення анкетування дало змогу визначити рівень інтересу учнів до шкідливих звичок. Так на запитання „Як ти гадаєш, скільки твоїх однокласників курять?” 60% відповіли, що курять біля третини учнів, 40% – біля половини. 50% учнів відповіли, що алкоголь уживають біля третини їхніх однокласників, 50% – біля половини.

50% учнів вважають, що хоча б раз спробували наркотики 1-2 однокласники, 50% вважають, що таких немає.

Про шкідливий та небезпечний вплив наркотиків інформацію отримують 80% учнів – із теле- і радіопередач, 20% – від батьків. Найцікавішою та правдивою учні вважають ту інформацію, яку отримують від батьків (40%), з газет і журналів (30%), з теле- і радіопередач (10%), від друзів (10%), у школі (10%).

Найчастіше у школі мають місце такі явища: 40% – бійки, 40% – ображення особистості, 20% – паління у будівлі школи.

Також ми з'ясовували зайнятість учнів у позаурочний час. Результати свідчать, що 50% учнів відвідують спортивну секцію, 10% – курси, 10% – гуртки, 10% – факультативи у школі, 20% – нічим не займається.

На основі проведених досліджень можна зробити висновки, що у сучасній школі досить велика частина учнів палить та вживає спиртні напої, наркоманія поки що не достатньо поширена серед учнів, зустрічаються лише поодинокі випадки. Також виявлено, що у школі майже відсутня пропаганда проти шкідливих звичок. Для того, щоб учні мали якнайменше шкідливих звичок, у школі має проводитися виховна робота щодо шкідливості впливу алкоголю, куріння, наркотиків на організм дитини. У свою чергу, батьки

мають стежити за тим, аби їхні діти вели правильний спосіб життя і не псували своє здоров'я шкідливими звичками.

Список використаної літератури

1. Александров А.А. Куріння і його профілактика в школі / Александров А.А. – М.: Медіа Сфера, 1996. – 96 с.
2. Примаченко А.А. Алкоголь і неповнолітні / Примаченко А.А. – Мінськ: Наука і техніка, 1987. – 72 с.
3. Школа без наркотиків: Книга для педагогів і батьків / під наук. ред. Л.М. Шіпіцін і Є.І. Казакової. – СПб.: „Освіта-Культура”, 2002. – 160 с.
4. <http://www.allbest.ru>.

***В. Стефаненко**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. МIRONЧУК**.*

Згубний вплив на здоров'я шкідливих звичок

За останнє десятиріччя поширення наркоманії та алкоголізму в Україні набуло катастрофічних розмірів і рис соціального лиха, що загрожує національній безпеці країни. Це призводить до найтяжчих психічних, особистісних і поведінкових розладів, адміністративних порушень і карних злочинів, небажання відвідувати освітні установи, бродяжництва, до венеричних захворювань та СНІДу.

Дослідження, присвячені даній темі, були проведені групою вчених під керівництвом А.В.Царенка. Нікотин — одна з найсильніших рослинних отрут, основна складова частина тютюнового диму. Вона добре розчиняється у воді, спирті, ефірі й легко проникає крізь слизові оболонки порожнини рота, носа, бронхів, шлунку.

Отруйність нікотину відчув кожний, хто взяв у рот першу в житті сигарету. Ніхто не може докурити першої сигарети до кінця. Цьому заважають запаморочення й нудота, а часом ще й неприємніші відчуття, такі, як інтенсивне слиновиділення, шум у голові, головний біль, серцебиття, загальна слабкість, тремтіння рук, блювання, пронос. У тяжких випадках людина непритомніє. Поступово організм пристосовується до нікотину, і куріння не викликає таких неприємних відчуттів. Хоча отруєння організму триває, воно довго ніяк не виявляється [1, с. 68].

Шкідлива дія тютюну не обмежується нікотинном. До складу тютюнового диму входить близько 30 отруйних речовин: аміак, синильна кислота, чадний газ та ін.

Паління серед дітей і молоді здебільшого зумовлене намаганням стати схожим на дорослих чи кіно героїв, що палять. А тим часом на Заході паління стає немодним [1, с. 35].

Як зазначають Н. Бірун, Н. Іванова, в організмі людини, яка вживає алкоголь змалку, набагато швидше формується алкогольна залежність. Учені, вивчивши біографії декількох сотень хворих, які перебували на лікуванні з приводу алкоголізму, виявили, що більшість із них почали вживати спиртні напої у віці 12-18 років. Таким чином, основна небезпека вживання і зловживання спиртними напоями, особливо у підлітковому та юнацькому віці, полягає у виникненні алкогольної залежності, яка поступово переходить у тяжкі захворювання – алкоголізм – і проявляється у необоротному ураженні центральної нервової системи та всіх органів і систем. Алкоголіки стають байдужими до роботи, сім'ї, дітей [2, с. 53].

Нами було проведено дослідження учнів 8-го класу Хотинської ЗОШ І-ІІІ ступенів Олевського району Житомирської області на предмет розповсюдженості шкідливих звичок в учнів. Результати вивчення подано у табл. 1.

Таблиця 1

Варіанти відповідей	Скільки твоїх однокласників палять	Скільки твоїх однокласників вживають алкоголь	Ставлення до куріння	Наскільки важко утримуватись від шкідливих звичок	Чому курять підлітки
1-2 особи	70%	50%			
Половина	30%	10%			
Більшість	30%	40%			
Ніколи не курив(ла)			80%		
Час від часу			10%		
Покинув (ла)			10%		
Не складно				40%	
Складно, але можна				50%	
Дуже складно				10%	
Щоб здаватися дорослим					80%
Щоб підтримати компанію					20%

За результатами досліджень було виявлено, що в більшості учнів 8-го класу відсутня така шкідлива звичка, як куріння, натомість також було виявлено, що показник вживання алкоголю вищий за показник куріння.

З даним класом варто проводити виховні години на тему „Здоровий спосіб життя”, а також можна провести зустріч із фахівцем, наприклад, досвідченим лікарем, який розкрив би учням усю глибину шкідливості куріння та вживання алкоголю; можливий також варіант зустрічі учнів класу зі спортсменами, які поділилися б із учнями секретами свого успіху і неодмінно згадали б про те, що в них відсутні шкідливі звички.

Список використаної літератури

1. Байер К. Здоровый образ жизни / Байер К., Шейнбер Л.; пер. с англ. – М.: Мир, 1997. – 368 с.
2. Бирун Н. Наркотики: выход есть! / Бирун Н., Иванова Н. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с.

*В. Назарчук, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. МIRONЧУК.*

Сутність та основи організації здорового способу життя учнів

Соціально-економічні перетворення в Україні, глобальна екологічна криза актуалізували проблему збереження фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я підростаючого покоління. Це поставило перед загальноосвітньою школою завдання створення таких умов розвитку учнів, які б сприяли утвердженню здорового способу життя, гармонізації їх взаємин із довкіллям.

Незадовільний стан здоров'я молоді обумовлений падінням суспільної моралі, значним соціальним розшаруванням населення, складною криміногенною ситуацією, комерціалізацією статевих стосунків, раннім початком статевого життя, негативним впливом засобів масової інформації.

Проблеми здоров'я і здорового способу життя учнівської молоді та умов їх оптимізації стали предметом дослідження філософів, медиків, психологів, педагогів, зокрема: А.Г. Здравомислова, І.Н.Смирнова, Л.П. Сущенко, М.М. Амосова, Н.В.Артамонова, А.П. Леонтьєва, Т.Є. Бойченко, Г.П. Голобородько, М.Є. Бобринського, О.М. Вацеби та інших.

Метою даного дослідження є процес організації здорового способу життя учнів та його сутність.

Як свідчать результати та досліджень, у тому числі й результати національного опитування молоді 10-22 років, показники поведінки учнів та молоді, що вже вийшли зі шкільного віку, вказують на відсутність навичок збереження здоров'я. Регулярне заняття фізичною культурою не стає звичною нормою для більшості молодих людей, стрімко поширюється вживання алкогольних напоїв, типовою є часта зміна сексуальних партнерів.

В Україні відзначається щорічне погіршення психічного здоров'я підлітків насамперед, внаслідок вживання алкогольних напоїв, наркотичних та інших психотропних речовин. Кількість випускників шкіл, які є практично здоровими становить 5% - 15%. За таких умов здоров'я школярів має стійку тенденцію до погіршення [1; 3].

Запорукою досягнення високих показників ефективності формування здорового способу життя є правильна організація просвітницької діяльності і врахування психолого-педагогічних і фізичних особливостей учнів.

Організм підлітка знаходиться в незбалансованому і негармонійному стані. Це сприяє швидкому звиканню до алкоголю та інших шкідливих чинників для організму. Залежності у підлітків виникають на багато швидше, ніж у дорослих і призводять до різних порушень в усьому організмі.

Часто зустрічаються випадки отруєнь серед підлітків, які є наслідком їх необізнаності й браку коштів. Трапляються випадки, коли до небажаних наслідків приводять дози, кількість спиртного – підліткам властиве переоцінення своїх можливостей, сліпе копіювання героїв із фільмів, прагнення виділитись з групи однолітків, показати свою дорослість. У таких випадках, коли організм не здатний переробити таку кількість шкідливих речовин, частіше всього не витримують серце і печінка [2;3].

Щоб глибше з'ясувати дану проблему в сучасній школі, нами проведено власне дослідження учнів 11 класу Новоселицької школи Полонського району Хмельницької області. Участь у дослідженні взяло 16 учнів класу. Результати досліджень занесені до таблиці у процентному співвідношенні.

1.Ви ведете здоровий спосіб життя?		2.Чи маєте ви шкідливі звички?		3.Ви легко піддаєтесь впливу своїх друзів, які мають шкідливі звички і заохочують вас до них?				4. Як часто ви харчуєтесь їжею з фастфудів (хот-доги, чіпси, сухарики, картопля фрі, і т.д.)?		5.Чи багато часу ви проводите за комп'ютером?		6.Як ви думаєте, чи впливає здоровий спосіб життя на кількість прожитих років?		
так	ні	так	ні	так	ні	інколи	постійно	інколи	увесь вільний час	кілька годин	тільки при потребі	впливає	не впливає	впливає, але не сильно
40	60	33,3	66,6	13,3	33,3	53,3	0	100	6,6	53,3	40	53,3	0	46,6

Виходячи з результатів дослідження, зазначимо, що лише 60% учнів написали, що ведуть здоровий спосіб життя. Приємно відмітити, що тільки третина із них мають шкідливі звички, але впливу своїх друзів піддаються не дуже, більшість – інколи (53,3%), а 33,3% не піддаються впливу своїх друзів. Учні постійно не харчуються їжею з фастфудів, а вживають їх лише інколи. За комп'ютером учні проводять не багато часу, а лише кілька годин на день або при потребі. Позитивним є те, що учні вважають, що здоровий спосіб життя впливає повністю, або хоча б частково, на кількість прожитих років. Під час дослідження також учнів запитували, чи займаються вони спортом і скільки часу вони приділяють цьому. Тільки 30% не займаються ніякими видами спорту, а всі інші займаються баскетболом, волейболом, футболом, легкою

атлетикою, приділяючи спорту кілька днів на тиждень або ж займаються ним щоденно.

Система освіти в галузі здоров'я має враховувати всі вікові особливості учнів. Основним видом діяльності в підлітковому віці залишається учіння. Тому учителям, які працюють з такими учнями, потрібно докладати чимало зусиль, щоб переконати їх, змусити прислухатись до шокуєчих фактів статистики, звернути увагу кожного з них на своє здоров'я, на його збереження, цінність і чинники, які руйнують повноцінне життя молоді.

Виховну роботу з учнями потрібно проводити відповідно до їхнього віку, постійно збагачуючи новими відомостями. Зі старшими учнями можна проводити досліди з рослинами і тваринами, діючи на них певними речовинами (алкоголь, тютюновий дим та ін.), після чого вони самі зможуть зробити висновки про шкідливість даних речовин. Також учителі повинні цікавитись, чим учні займаються у вільний час, адже багато з підлітків від безділля часто потрапляють у вуличні компанії ровесників, які пропагують далеко не здоровий спосіб життя. Щоб цьому запобігти, школа повинна створювати різні секції та гуртки, тому що багато підлітків, які без ентузіазму навчаються, залюбки взяли б участь у різних змаганнях, походах чи діяльності іншого роду.

На засадах поступового формування позитивного ставлення до здорового способу життя складається негативне ставлення до алкоголю, тютюну, наркотичних речовин, обачливості до венеричних захворювань. Саме тому перед педагогами стоїть завдання подавати інформацію і сприяти формуванню ряду навичок, які в подальшому стануть підґрунтям для формування здорового способу життя.

Список використаної літератури

1. Жабокрицька О.В. Гуманізація освіти і виховання основ здорового способу життя підлітків / Жабокрицька О.В. // Збірник "Наукові записки". – Випуск 38. – Серія: Педагогічні науки. Засоби реалізації сучасних технологій навчання – Кіровоград, РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001.
2. Копельчук Я.В. Виховання в учнівської молоді здорового способу життя / Копельчук Я.В. // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2002. – № 3.
3. Кузьменко В.Ю. Виховання у підлітків позитивного ставлення до здорового способу життя / Кузьменко В.Ю. // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2002. – № 4.

*О. Павлушкіна, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.*

Пропагування здорового способу життя в роботі класного керівника

Здоров'я — дарунок молодості. У зрілому віці, а тим більше у старшому і похилому, воно залежить від того, як ставилися до нього в молодості, чи вживали заходів для його своєчасного збереження.

Кожній людині приємно відчувати себе здоровою, коли виконання будь — якої роботи, навантаження зовсім не є обтяжливим і дарує тільки радість. Кожний із нас може і повинен підтримувати своє здоров'я протягом усього життя. Це досягається дотриманням певного режиму праці й відпочинку, раціонального харчування, відмовою від шкідливих звичок, але перш за все — регулярною фізичною активністю.

Педагог повинен навчити здорових людей берегти своє здоров'я з дитинства — це перший крок для того, щоб навчити людину розумно ставитися до свого здоров'я. Пропаганда здорового способу життя — це відмова від алкоголю, наркотиків та паління.

Проблема вживання алкоголю в юнацькому віці останнім часом стала актуальною щодо формування здорового способу життя серед учнівської молоді. За даними досліджень учених, майже третина опитаних школярів визнала, що вживає спиртні напої не рідше, ніж раз на тиждень, а дев'ять відсотків — постійно.

Проблему подолання шкідливих звичок досліджували такі педагоги і психологи: Д.Семенов, В.Качалов, О.Кондратьєв, С.Кулаков, А.Турчак.

Мета статті — дослідження методики формування здорового способу життя серед учнівської молоді.

Алкоголь — це універсальна отрута, яка діє на весь організм. Особливо сильну шкідливу дію його відчуває високоорганізована система організму — головний мозок. Пристрасть до алкоголю — причина різних злочинів. Відомо, що 50 відсотків усіх злочинів зв'язано з вживанням алкоголю.

Зловживання алкоголем призводить до психічних розладів. Найчастіше трапляються такі психічні розлади, як біла гарячка, алкогольний галюциноз, алкогольне марення, епілепсія.

П'янство та алкоголізм завдають великої економічної, соціальної та моральної шкоди суспільству. Люди, які зловживають алкоголем, частіше хворіють, допускають брак у роботі, через них стаються аварії і травми (20% побутового і 46% вуличного травматизму). Через провину п'яних водіїв усе частіше трапляються дорожньо-транспортні пригоди (72,5%). Важким соціальним наслідком алкоголізму є його тісний зв'язок зі злочинністю — 96% правопорушень здійснюється особами в стані алкогольного сп'яніння.

Не менш шкідливим для організму дитини є тютюнопаління. Доведено, що у курців, на відміну від людей, які не палять, у 2-3 рази частіше

розвивається інфаркт та передінфарктний стан, стенокардія та інші захворювання серця. При цьому смертність, викликана цими захворюваннями, в курців набагато вища. Життя курців на 4,6-8,3 роки менше, ніж у некурящих, до того ж скорочення тривалості життя залежить від того, в якому віці людина почала палити [1; 3].

Одним із головних аспектів змісту антинаркогенної виховної роботи в школі має бути роз'яснення учням несумісності куріння, вживання алкоголю і наркотиків з принципами загальнолюдської моралі, з усім укладом суспільного життя. Молода людина повинна усвідомити, що під впливом цих речовин втрачаються високі духовні якості, людина деградує, позбавляючись своєї сутності.

Формами роботи вчителя з профілактики шкідливих звичок є інформаційні лекції, показ відеофільмів, роликів, відвідування установ, у яких перебувають на лікуванні хворі тощо [3].

З метою дослідження формування шкідливих звичок і ставлення учнів до алкоголю, тютюнопаління та наркотиків ми провели експериментальне дослідження з учнями восьмого класу ЗОШ I-III ступенів №2 м. Новограда-Волинського. Учасники експериментального дослідження з цікавістю поставилися до тестування, а також були доброзичливо налаштовані на співпрацю. Усього в експериментальному дослідженні взяло участь 14 чоловік різних статей, а саме 8 – чоловічої, 6 – жіночої статі. У результаті дослідження нами було встановлено, що 14,2% учнів мають шкідливі звички. 14% учнів палять (2 учні). Вживають алкоголь 21 % учнів. Щодо кількості викурених сигарет, то лише 1 хлопчик з 14 учнів написав, що викурює 1 цигарку в день та 1 дівчинка 4 цигарки. Близько 30% учнів робили спробу палити, це відбулося в 12-14 років. За ставленням до алкоголю респонденти розподілилися наступним чином. Уперше учні пробували алкоголь у 10, 11, 12 та 14 років. Це близько 36% учнів. 50 % опитаних вживають алкоголь рідше 1-го разу в місяць, 14% – частіше 1 разу в місяць. Найчастіше дівчата вживають вино, рідше – слабкі алкогольні напої (шейк, ром-кола, рево). Хлопці ж найчастіше вживають горілку, вино, рідше пиво. 43% опитуваних були в стані алкогольного сп'яніння, з них 3 хлопчики й 3 дівчинки. Наркотичних засобів не вживає ніхто.

Як бачимо, проблема вживання шкідливих речовин у шкільному віці існує. Це вимагає посиленої уваги до проблеми з боку батьків, педагогів, громадськості. Особлива роль відводиться шкільному учителю. Для подолання даної проблеми вчитель повинен застосовувати різні форми роботи. Існують такі форми роботи вчителя з учнями: усні журнали, екскурсії до закладів з хворими, навчальна конференція, тематичні вечори, класні години, диспути, анкетне опитування, виставки, бесіди за круглим столом, індивідуальні бесіди з учнем, класний лекторій тощо.

Використання превентивних методів і форм роботи за умови співпраці із сім'єю та іншими інститутами виховання сприятиме вирішенню завдань профілактики та подолання проблеми шкідливих звичок у шкільної молоді.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Бабанский Ю. К. – М., 1982.
2. Бабанский Ю.К. Комплексный подход к воспитанию школьников / Бабанский Ю.К., Победоносцев Г.П. — М., 1980.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посіб. – К.: Академія, 2003.

***К. Кримчак**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. Мирончук**.*

Вплив засобів інформації на особистісний розвиток школяра

Вивчення проблем впливу телебачення, соціальної мережі на психічну сферу школяра сьогодні має надзвичайно важливе значення. Педагоги, психологи, вчителі, батьки, учні, дорослі та самі діти повинні знати про особливі психологічні “стосунки”, які встановлюються між глядачем і телевізором, який у наш час став не просто джерелом різноманітної інформації, а часто править за співрозмовника, є сурогатом живого спілкування, технічним засобом, який претендує на роль головного вихователя людини. Пам'ять, увага, мислення, фантазія дітей перебувають під впливом цього засобу масової інформації. Актуальність даної теми полягає в обмеженому обсязі знань учнів щодо впливу засобів масової інформації на їхню психіку.

Комп'ютер, незважаючи на ряд переваг, що він надає, породжує негативний вплив на психологічний, емоційний та фізичний розвиток дітей. Проведення дітьми значної частини свого дозвілля вдома, біля телевізора, комп'ютера веде за собою погіршення стану здоров'я, зниження інтересу до читання, спорту, до активних форм використання вільного часу, що призводить до формування пасивності, байдужості.

Різні аспекти даної проблеми досліджують Б.Братусь, Л.Виготський, І.Гордаскіна, А.Гусейнов, О.Дробницький, І.Кон, Я.Корчак, Л.Колберг, Є.Курносикова, Р.Павелків, Ж.Піаже, С.Якобсон, Д.Грінфілд, К.Суррат, Дж.Сулер, В.Франкл та інші.

Мета статті – вивчення впливу засобів масової інформації на соціальне виховання дитини, проаналізувати вплив Інтернет-залежності на виховання молоді.

У сучасному суспільстві людина з раннього дитинства опиняється в оточенні сфери технологій, вагомою частиною якої є засоби масової комунікації, що відіграють важливу роль у формуванні дитячої психіки. До того ж, на перші місця вийшли так звані електронні засоби [1, с. 21].

Аналізуючи матеріали наукових статей, можна зробити висновок, що зміна людини в процесі соціалізації під впливом засобів інформації йде в різних аспектах і має як позитивний, так і негативний характер. Особливо слід зазначити в зв'язку з цим те, що останнім часом набирає силу тенденція перетворення засобів масової інформації у сферу самореалізації школяра. До давно існуючого переписування читачів з газетами і журналами додалися передачі радіо і телебачення з прямою участю слухачів і глядачів. Розвиток електронних систем породив зовсім новий вид комунікації й самореалізації – взаємодію людини з уявними партнерами, що дозволяє їй знайти однодумців і виразити себе в спілкуванні з ними. Так, наприклад, уже сьогодні до мережі Інтернет через комп'ютер або мобільний телефон підключені мільйони абонентів, серед яких є і більшість учнів школи [2; 3, с. 11].

Крім того, у дитини, що знаходиться в комп'ютерній віртуальній реальності, створюється враження, що вона безпосередньо бере участь у створених нею подіях, в яких вона є головним учасником. Це створює зовсім нові можливості для самореалізації і самоствердження, може вести до тих чи інших самозмін у дітей, підлітків, юнаків.[4, 5,6]

Для визначення впливу засобів інформації на особистісний розвиток школяра було проведено дослідження серед учнів 8 класів Полонської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Хмельницької області. Результати вивчення виявилися такими.

Найпоширенішими засобами інформації школярі вважають соціальні мережі (54,2%) та телебачення (25%). До того ж дуже часто заходять до інтернету 29,2 % восьмикласників і 50% з них – за потребою. Приємним залишається той факт, що 58% опитуваних люблять читати книги і лише 8,3% не люблять взагалі. На питання “як часто учні відвідують бібліотеку” лише 8,3% відповіли, що часто відвідують, а 79,2% - тільки за потреби. Дуже приємним було те, що 75% учнів вважають лише деяку інформацію правдивою в соціальній мережі, а 20,8% вірять у правдивість написання. На питання про позитивні риси соціальної мережі 50% опитуваних відповіли, що їх цікавить спілкування з друзями та 30,1% - що можна знайти великий обсяг інформації. І все ж, на думку учнів, найважливішими засобами масової інформації є соціальна мережа, телебачення, книги та радіо.

Усе це дозволяє зробити висновок, що засоби масової інформації є однією з невід'ємних частин буденного життя всього людства, що має як позитивний, так і негативний вплив на психіку учасників соціуму в загальному, та на психіку дитини зокрема.

Список використаних джерел

1. Мартинова О.С. Критерії оцінювання Інтернет – залежності / Мартинова О.С. // Психотерапія і консультація. – 2002. – №3.
2. Чорна Л. Сучасне телебачення та його вплив на внутрішній світ і поведінку людини / Чорна Л. // Психолог. – 2003. – №46.

3. Шелестова Л. "Молоко" й "Екстрім". Про сучасні ЗМІ для підлітків / Шелестова Л. // Шкільний світ. – 2004. – №12.
4. Наукові методи дослідження ефектів, зумовлених засобами інформації: американський досвід // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. – Журналістика. – 2002. – № 11.
5. Вплив інформаційного простору на внутрішній світ і поведінку дитини// Психолог. Спецвипуск. -2007. № 16
6. Петрунко О. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: монографія / Петрунко О. – Полтава: ТОВ НВП "Укрпромторгсервіс", 2010.

О. Томас, студентка III курсу природничого ф-ту.
*Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н.М. Мирончук.***

Роль ЗМІ в розвитку особистості школяра

Сьогодні преса, радіо, телебачення, Internet стали невід'ємною частиною сучасного суспільства. Багато досліджень говорять не лише про величезний, але і про визначальний вплив засобів масової інформації на особистий розвиток школярів, їх свідомість.

Засоби масової інформації стали серйозними носіями нових моделей поведінки. Про зростаючу роль преси, радіо, телебачення в суспільному житті свідчить їх бурхливий розвиток, поширеність і доступність. Інформація здатна в найкоротший термін проникнути в будь-яке соціальне середовище.

Широкі можливості засобів масової інформації викликають необхідність вивчати їх механізми і ефективність впливу на підростаюче покоління. Педагоги, психологи, вчителі, батьки та самі діти повинні знати про особливі психологічні "стосунки", які встановлюються між глядачем і телевізором. Пам'ять, увага, мислення, фантазія дітей перебувають під впливом цього засобу масової інформації, тому його необхідно жорстко контролювати.

Різні аспекти даної проблеми представлені в дослідженнях М. Коула, А. Біляєва, М. Гріффітс, І. Голдберга, К. Янга, В. Франкла, О. Тихомирова, К. Левіна, П. Тейяра де Шардена та ін.

Мета статті – з'ясувати вплив засобів масової інформації на особистий розвиток школяра, його внутрішній світ та поведінку, характер цього впливу на підростаюче покоління.

З'ясуємо, що таке засоби масової інформації? ЗМІ – це соціальний інститут, який виконує приписані йому соціальні функції. Як і будь-який інший соціальний інститут, ЗМІ виконують певні функції в суспільстві. Ось основні із них: комунікативна – це функція спілкування; ідеологічна, пов'язана з впливом на свідомість людей, їхні ідеали, мотивацію поведінки тощо; культурно-освітня – трансляція у суспільстві культурних цінностей, сприяння індивідуальному розвитку; рекламно-довідкова – спрямована на

задоволення практично-утилітарних потреб людини; рекреативна, пов'язана зі світом розваг, зняттям напруження, отримання задоволення [1, с.3].

Телебачення – один із засобів масової інформації та комунікації, складова частина духовної культури сучасного суспільства. Усвідомлюючи місце, яке телебачення посідає у житті сучасної дитини, можна без перебільшення стверджувати, що за рівнем свого впливу на духовний розвиток телебачення випередило інші засоби масової інформації (зокрема радіо, друковані періодичні видання) і, насамперед, важливо підкреслити, що потужний телевізійний вплив виявився найпоказовішим саме у дитячому середовищі [2, с.35]. Зображення на екрані телевізора не сприяє формуванню просторового та кольорового зору. Свіжість сприйняття світу, відсутність образів-шаблонів у дитячому віці створюють яскраві уявлення. Отож, коли дитина сприймає вже сконструйовану на екрані реальність, споживає готові образи, її внутрішні образи пасивні та позбавлені індивідуальності. Психологи стверджують, що діти, які дивляться телевізор по декілька годин на день і довго граються в комп'ютерні ігри, мають проблеми з розвитком пам'яті. Яскраві емоційні образи витісняють із пам'яті людини словесну інформацію, яка подавалася до цього, а ось будь-яка наступна інформація після показу вражаючих сцен запам'ятовується так само добре, як і самі образи.

ЗМІ витіснили інше джерело інформації – книги. В Україні, за даними соціологічних опитувань останніх років, у бюджеті вільного часу молоді книга займає лише п'яте місце, переважають сучасна музика, спілкування, телебачення, заняття за інтересами. У загальному обсязі читання старшокласників класична література займає лише 4,5 відсотка.

Відчуження молоді від книги – це тривожний симптом. За словами французького просвітителя Дені Дідро, “коли люди перестають читати, вони перестають міркувати”.

Для визначення впливу засобів масової інформації на свідомість школяра було проведено дослідження в 7 класі Житомирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 33, було запропоновано анкету, що складалася з 9 питань.

Було з'ясовано, що школярі вважають найбільш ефективним джерелом інформації мережу Internet, а це – 44,4%, телебачення – менша частина учнів, зокрема 33,3%; 22,2% дітей віддають перевагу пресі, й лише 11,1% – радіо. Щодо жанру передач, то 55,5% дітей віддають перевагу передачам про тварин, 33,3% – розважальним програмам, а найменша кількість школярів (по 11,1%) вибирають шоу і наукові програми.

На питання “Як часто ви використовуєте Internet?”, усі діти відповіли, що кожного дня. Більша частина школярів (77,7%) вважають, що комп'ютер впливає на людину позитивно, бо там можна знайти багато цікавої та корисної інформації, й лише 33,3% вважають, що він шкодить здоров'ю людини.

Щодо питання “Що Ви любите читати”, 55,5% дітей вибирають книгу, 33,3% – статті в мережі Internet, а 22,2% взагалі не читають.

Отже, отримані при анкетуванні дані засвідчують актуальність та важливість вивчення проблеми впливу ЗМІ на школяра. Вони займають вагоме місце у житті кожного учня. Ступінь та якість впливу залежить від виховання батьками та школою. Тому вчителі проводять різні заходи, використовуючи різноманітні форми і методи роботи для формування ставлення учнів до засобів масової інформації.

Список використаної літератури

1. Бондарчук О. Дитина та ЗМІ: ефекти та впливи / Бондарчук О. // Шкільний світ. – 2003. – №21(197). – С. 3.
2. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо / Масол Л. // Шкільний світ. – 2003. – № 38–39. – С. 34–41.

*Л. Войціцька, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.*

Можливості сучасного телебачення щодо екологічного виховання школярів

Історія людства нерозривно пов'язана з історією природи. На сучасному етапі питання традиційної взаємодії її з людиною виросли в глобальну екологічну проблему. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо ставитися до природи, вони знищать себе. А для цього треба виховувати екологічну культуру і відповідальність. І починати екологічне виховання, на наш погляд, треба з молодшого шкільного віку, оскільки в цей час придбані знання можуть надалі перетворитися в міцні переконання.

Людство звикло користуватися дарами природи, а не думати про її відновлення, піклування про неї. Культивування нової свідомості по відношенню до природи – процес тривалий, він напругу пов'язаний з екологічними, соціальними й іншими умовами життя суспільства. Загальноосвітня школа покликана сьогодні проявити наполегливість у вихованні нового покоління, якому властиве особливе бачення світу як об'єкта його постійної турботи.

Ідеї неперервної екологічної освіти розвиваються у роботах вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, таких як В.В. Вербицький, Е.В. Гірусов, М.І. Дробноход, І.А. Зязюн, В.С. Крисаченко, Б.Т. Лихачов, М.М. Моїсєєв, Н.Г. Ничкало, Г.П. Пустовіт, В.В. Рибалко та ін. Вони акцентують увагу на необхідності змін в екологічній освіті та вихованні, що відповідали б закономірностям розвитку екологічної свідомості старшокласників.

Метою статті є характеристика впливу сучасного телебачення на екологічне виховання школярів.

Можна впевнено стверджувати, що недостатньо ефективна система екологічного виховання населення – одна з основних причин незрілості

екологічної свідомості людей. Не кожна людина здатна розуміти екологічні проблеми й уявлення про ці проблеми складаються часом випадково: під впливом буденних вражень або з повідомлень засобів масової інформації. Розрізнені відомості не дають можливості людині виробити струнку систему екологічних знань, яка необхідна їй, щоб розумно ставитися до природи, не наносити їй шкоди. Задача суспільства тут – забезпечити системний характер екологічного виховання і виховання населення [2].

Значна частина збитку, який наноситься природі, є свідченням низької екологічної культури та слабкої обізнаності учнів.

На жаль, радіо і телебачення не дуже радують аудиторію, так як екологічних передач на радіо і телебаченні залишилося дуже мало. Місцеві або регіональні екологічні проблеми, окрім загальновідомих, як правило, менше відомі читачам, ніж глобальні. До них слід віднести озонові діри, наступ пустель, кислотні дощі та ін. Однак недостатньо матеріалів підкреслюють, що глобальні екологічні проблеми часто починаються з локальних проблем, на які не звертають увагу [1].

Телебачення, до якого ми звикли, надто просте. Це частина нас самих, попри те, цікаве воно нам чи ні. З року в рік українці все більше й більше зловживають переглядом популярних телеканалів, які, на превелику прикрість, несуть нездорову атмосферу до громадян. Це розважальні телепередачі, в яких освітлюється вся тупість сучасного життя. Також це музичні передачі, де чути неякісну поп-музику [3].

Незважаючи на все зростаючу гостроту екологічних проблем, виховання населення у дусі дбайливого ставлення до навколишнього середовища, збереження та господарського використання природних ресурсів перебуває на дуже низькому рівні. Крім того, нині простежується тенденція до згортання екологічної освіти, ослаблення уваги засобів масової інформації до питань захисту природи.

Нами було проведено дослідження з учнями 6 класу Коростишівської школи-ліцею інформаційних технологій. Було застосовано анкетування з 15 учнями. Мета опитування – з'ясувати розуміння учнями екологічних проблем, знання телепередач, у яких йдеться про природу, рівень участі їх у яких екологічних справах класу чи школи.

Аналіз відповідей учнів показав, що 95% учнів розуміють, що таке екологічні проблеми, який характер вони мають. Щодо телепередач, то школярі називають такі: „Світ навколо нас”, „Підводний світ” (75%). Рівень екологічної діяльності школярів визначається їх участю у суботниках (99%). На основі даного дослідження можна сказати, що в учнів є певні знання з даної проблеми, які потрібно поглиблювати.

Програми, обрані учнями, „Світ навколо нас”, „Підводний світ”, мають екологічну спрямованість. Для того, щоб діти більше приділяли уваги перегляду екологічних програм, необхідно вчителю задавати додаткові

завдання учням та включати такі передачі до уроків та позакласних заходів, а також переглядати їх самому і розповідати про них учням.

Учитель може ще застосовувати такі форми роботи з формування екологічної свідомості як екскурсії, проведення брейнрингів, загальношкільних свят, присвячених природі.

Список використаної літератури

1. www.ednu.kiev.ua/index-u.htm/
2. knowlege.allbest.ru/pedagogics/2c0-Екологічне виховання.3
3. Вплив телебачення на формування особистості дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: osvita-lubny.pp.ua/.../vpliv_telebachenny...

*Дж. Мамедова, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Миرونчук.*

Некоторые аспекты влияния телевидения на воспитание школьников

Телевидение в современном мире имеет большую привлекательность для человека. Оно является средством массовой коммуникации. Никто из нас не может отрицать, что телевидение – явление положительное. В какой-то мере был прав герой известного фильма, сказав: „Телевидению принадлежит будущее. Не будет ни газет, ни книг, ни кино, ни театров, а будет одно сплошное телевидение”. На сегодняшний день так оно и есть.

Некоторые исследования показывают, что влияние телевидения на развитие ребенка, хотя и не однозначно, но в целом позитивно. Так американские ученые Шрам, Лайл и Паркер в 1961 г. пришли к выводу о том, что телевидение ускоряет развитие ребенка почти на целый год, особенно к тому времени, когда он идет в школу, ибо учит его рассуждать, дает знания, расширяет кругозор. Исследования, проводимые во Франции, показали, что телевидение значительно влияет на представления и кругозор малообразованных слоев населения. Президент Американского общества газетных редакторов Лорен Гилионе, выступая в 1993 г., сказал: "Репортажи новостей по телевидению всегда порождали сомнение, реально ли то, что в них представлено. Природа визуальных средств информации – развлекать, драматизировать, создавать сны наяву для массового зрителя – влияет на содержание информации. Мир фантазии смешивается с миром факта. Для многих людей то, что появляется на экране телевизора, становится реальностью" [1].

Цель статьи заключается в том, чтобы рассмотреть, как влияет современное телевидение на экологическое воспитание школьников.

Современные исследователи рассматривают телевидение не как автономный самодостаточный объект, а как узел пересечения разнородных сигнифицирующих практик. Американский исследователь Р. Аллен

констатирует, „мы воспринимаем телевидение не как изолированные произведения, но как отрезки времени, наполненные разнородными текстами, тщательно соединенными вместе, так что они перетекают друг в друга почти незаметно” [1].

Вместе с тем, так называемая свобода слова и отсутствие цензуры телевидения вызывает особое беспокойство из-за их пагубного влияния на воспитание детей. После различных ежедневных телевизионных зрелищ нынешние дети становятся жестокими, раздражительными и апатичными. Современная экспериментальная психология провела ряд исследований, раскрывающих механизмы влияния телевидения на человека, а также доказывающих негативное влияние телевидения на детей [2, с. 35-50].

Мы провели личное исследование, в котором участвовало 15 учеников 8-го класса 23 школы города Житомира. Анализ результатов свидетельствует о том, что телевизор занимает не маловажную роль в жизни школьников.

Большинство детей смотрит телевизор каждый день (10 из 15), практически не смотрят (5 из 15). Относительно продолжительности просмотра, то половина детей (8 из 15) смотрят телевизор 1-2 часа в день, а 3-4 и больше (7 из 15). Малое количество детей смотрят телевизор с родителями и после обсуждают просмотренное (4 из 15), с друзьями (5 из 15), а (6 из 15) смотрят телевизор в одиночестве. Но больше удивляет то, что практически никто не смотрит передачи о природе и никто не слышал о таком канале, как Эко-ТВ (14 из 15). Эко-ТВ – это уникальный проект информационно-аналитического, познавательного и, главное, развлекательного телевидения в сфере экологии в Украине.

Телевидение негативно влияет и на физическое здоровье детей. Больше повреждаются нервная система, слух и зрение. Чаще всего страдают дети, которые проводят возле экрана телевизора все свое свободное время. Чрезмерное увлечение телевидением разрушает режим дня ребенка: он не высыпается, мало двигается, почти не бывает на свежем воздухе. А систематическое недосыпание и кислородное голодание снижают сопротивление детского организма к заболеваниям, ухудшается память, ослабляется внимание и, в конце концов, понижаются успехи в обучении.

Наблюдения за поведением детей показывают, что те из них, у которых большая потребность в движениях, компенсирует чрезмерной беготней во время перерывов или выясняют свои отношения с одноклассниками драками или суетою. Им тяжело и во время урока вести себя спокойно, сосредоточиться на объяснениях учителя или на выполнении его указаний.

Чрезмерное увлечение телепередачами всех членов семьи может привести к нарушению семейных отношений, ослабить эмоциональные связи между близкими людьми [4, с.6-9].

Вместе с тем современное телевидение имеет большие возможности для развития творческой активности и познавательных возможностей детей.

Специальные передачи для младших школьников помогают не только расширять общее мировоззрение детей, но и формировать их индивидуальные интересы.

Например, дети, которые увлекаются рисованием, могут узнать много интересного о живописи, те, кто любит животных, – получить интересные сведения об их поведении и жизни. Захватывающими для детей этого возраста есть и спортивно-оздоровительные передачи. Во многих семьях дети вместе со взрослыми с большим интересом смотрят телепередачи природоведческого и энциклопедического содержания [3, с.41-42].

Перед современными родителями стоит особое задание: формировать у ребенка умения и привычки из большого количества средств массовой информации правильно вынести то, что принесет для него максимальную пользу. Поэму необходимо систематически обсуждать с ребенком телепередачи, которые он смотрел, обмениваться мнениями о том, что произвело на нее особое впечатление.

Для того чтобы телевидение стало добрым другом вашего ребенка, предлагаем придерживаться таких педагогических советов:

- расстояние от экрана до зрителя должно быть не менее 3-4 метров;
- освещение в комнате вечером и затмение днем;
- сила звука не должна быть громкой;
- срок просмотра телепередач определяется режимом дня ;
- прогулка, игры, выполнение домашних заданий, чтение книг должны выполняться за режимом дня – вовремя и неоспоримо;
- телевидение не должно превратиться для ребенка в своеобразный наркотик – "Телемания";
- направлять и координировать отношения ребенка к телевидению можно только, пока у него не сформировалась привычка проводить все свое свободное время у телевизора. Поэтому надо своевременно заинтересовать ребенка другими источниками информации и новыми делами;
- чаще смотрите телепередачи вместе с ребенком, которые ознакомят его с основами телеискусства;
- обсуждайте программу на неделю в кругу семьи и планируйте, какие передачи кто будет смотреть и когда [5, с.7-44].

Итак, противодействовать негативному влиянию телевидения можно и нужно, и делать это необходимо разными способами и на нескольких уровнях: общества, семьи, отдельного человека. Если мы не можем отказаться от этого продукта человеческого творчества в своей повседневной жизни, то хотя бы постарайтесь не превращать его в главную жизненную ценность.

Список использованной литературы

1. Соціальна педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kibit.ua

2. Hawkins, R. P., & Pingree, S. (1990). Divergent psychological processes in constructing social reality from mass media content. In: N. Signorielli & M. Morgan (Eds.). *Cultivation analysis* (p. 35-50). Newbury Park, CA: Sage.

3. Чорна Л.Г. Психологічні особливості впливу сучасного телебачення на прояви творчого потенціалу дітей / Чорна Л.Г. // Обдарована дитина. – 2007. – №10. – С. 37-42.

4. Снігульська В. Телебачення інформаційний помічник чи джерело агресії? / Снігульська В. // Психолог. – 2007. – №40. – С. 6-9.

5. Рабейну Ицхак Абоав, Менорат амаор, „Родители и дети” (Лейквуд, изд. Си. Ай. Эс.)

6. <http://ecorucheyok.ru/>

*О. Царук, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Телебачення і його вплив на свідомість школярів-підлітків

Як ми всі знаємо, телебачення грає дуже велику роль у нашому з вами житті. Воно охопило увагу людей усього світу, і ми вже не мислимо свого існування без нього. Це постійне джерело розваги та інформації, двері, через які до наших будинків може увійти весь світ. Деякі люди вважають за краще проводити свій вільний час за спогляданням розважальних телепередач, тоді як інші вважають доцільніше дивитися політичні й освітні програми. На даний момент покоління людей старшого віку не уявляють себе без перегляду щоденних новин та нескінченної кількості різноманітних серіалів. Люди, вік яких на сьогодні досягає 20 – 30-ти років, полюбують переглядати цікаві, захоплюючі ток-шоу та розважальні передачі. Школярі також не упускають своєї можливості – одразу ж після занять, приходячи додому, вони вмикають телевизор та можуть дивитись його годинами, що не досить гарно позначається на навчанні [2].

Зараз телебачення здійснює досить потужний вплив на сучасну молодь. Але необхідно зауважити, що воно заохочує лише пасивне задоволення. Ми починаємо задовольнятися подіями з других вуст. Дуже легко сидіти вдома в кріслах або ж лежачи на диванах, спостерігаючи, як інші працюють. Таким чином, телебачення поступово відмежовує нас від реального зовнішнього світу. Ми стаємо настільки ледачими, що навіть прекрасного теплого сонячного дня ладні провести, сидячи в напівтемряві, замість чудової прогулянки на свіжому повітрі. Телебачення насправді може бути прекрасним посередником у спілкуванні, але наразі воно стає перпоною під час нашого спілкування один з одним [4].

Метою статті є з'ясування ролі телебачення в житті школярів-підлітків, розкриття механізмів дії на їх особистість та визначення напрямків роботи вчителів з батьками та учнями з метою протидії негативного впливу телебачення на внутрішній світ і поведінку підлітків.

З метою виявити більш детальний та конкретний вплив телебачення на свідомість школярів-підлітків було проведено опитування учнів 9-го класу Житомирської загальноосвітньої школи I – III ст. №33. Учня запропонували відповісти на такі запитання: скільки часу вони присвячують перегляду телепередач; чи обговорюють вони побачене з однолітками; чи є в них кумири, стиль яких вони наслідують, і чи знають вони їх біографії; чи люблять вони читати книжки та чи слідкують вони за усіма новинками кінофільмів.

Як свідчать результати, для більшості учнів саме даного віку телевізор не є засобом отримання розважальної інформації, вони не присвячують перегляду телепередач увесь свій вільний час. Побачене по телевізору обговорюють з однолітками рідко. Деякі з учнів мають кумирів, але навмисне біографії вони їх не вивчають. Більшість дітей полюбає читати книжки. За новинками кінофільмів стежить близько половини опитуваних. Серіали діти майже не дивляться, але за новинами слідкують, щоб бути ознайомленими з подіями, які відбуваються у світі. За розважальними програмами стежить менша половина дітей, а от, що цікаво, матчі Чемпіонату з футболу (EURO 2012) не пропустили 90% з опитуваних підлітків.

Підсумовуючи те, що було сказано вище, можемо зробити висновок, що на сьогоднішній день телевізор, можливо, і є одним із головних агентів серйозного впливу на психіку та свідомість школярів-підлітків, але вже не має таких грандіозних масштабів.

Отож, ми бачимо, що телевізор для підлітків – джерело новин і невелика розвага, яка потрібна для відволікання, перемикання. Телевізійна реальність є важливим чинником розвитку моральної свідомості особистості. Основний вплив з боку телевізійної інформації здійснюється через феномен емпатійної інтенції суб'єкта [1].

Звичайно, є школярі, які залежать від телевізора. Можливо, таким дітям необхідно спробувати щось змінити у своєму житті: завести друзів, свійських тварин, хобі; зайнятися спортом, удосконалюванням своєї зовнішності; читати корисну літературу.

Учителям з такими дітьми потрібно проводити індивідуальні бесіди щодо питання ролі телебачення в їхньому житті, а з усім класом – виховні години, запрошуючи на них психолога. Також учителям необхідно проводити бесіди і з батьками учнів, настановлюючи їх на правильне спілкування з дітьми. У цьому аспекті дослідження показують, що телевізійні передачі особливим чином входять у життєвий цикл глядача. Часто подібними виявляються виховні засоби, що організують характер взаємодії дорослого з дитиною [5].

Батьки ж, в свою чергу мають обов'язково обговорювати дані питання зі своїми нащадками, адже саме у колі рідних простіше виховати достойну дитину. Так можна краще та в більш спокійній, менш пригнічуючій обстановці обговорити з дитиною всі важливі питання.

Отже, необхідно протидіяти негативному впливу телебачення на школярів-підлітків, бо так чи інакше він здійснює певний не дуже корисний вплив на їх психіку та світогляд. Такий вплив слід здійснювати комплексно: разом із учителями, батьками, друзями [1].

Список використаних джерел

1. Квашук О.В. Телебачення як фактор соціалізації молодших школярів / Квашук О.В. // Наукові записки .Серія "Психологія і педагогіка". – Острого, 2004. – Вип.5. – С.117-123.
2. Квашук О.В. Вивчення впливу експозиції насилля у телепросторі на моральну свідомість дитини(на основі огляду зарубіжних досліджень) / Квашук О.В. // Нова педагогічна думка. – 2006. – №1. – С.20-23.
3. Квашук О.В. Проблема взаємовідносин між дитячим суспільством і телебаченням / Квашук О.В. // Наукові записки Національного університету "Острозька академія", серія "Психологія і педагогіка". – Острого, 2007. – Вип. 9. – С. 223-231.
4. Чорна Л.Г. Психологічні особливості впливу сучасного телебачення на прояви творчого потенціалу дітей / Чорна Л.Г. // Обдарована дитина. – 2007. – №10. – С.37-42.
5. Чорна Л.В. Вплив сучасного телебачення на внутрішній світ і поведінку дитини / Чорна Л. // Психолог. – 2007. – №16. – С.22-26.

*Ю. Козин, Т. Сусол, студенти II курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. МIRONCHUK.*

Виховання у східних слов'ян

Актуальність проблеми дослідження визначається значним практичним потенціалом багатовікового народного педагогічного досвіду в формуванні картини світу.

Процес виховання дітей в східних слов'ян передбачає сукупність педагогічних знань, умінь та навичок у підготовці молодших поколінь до гармонійного співжиття з природним середовищем.

Тисячолітній досвід дав можливість народній системі виховання відібрати найкращі засоби впливу на дитину. Народно-педагогічні уявлення східних слов'ян, їх надбання у формуванні картини світу в наш час є актуальними й ефективними тому, що вони показують одну з провідних ідей – надзвичайно шанобливе і дбайливе ставлення до природного середовища, розуміння своєї органічної єдності з ним, відчуття позитивного впливу природи на людський організм.

Важливе значення в дослідженнях проблеми народно-педагогічних поглядів на виховання має спадщина видатних педагогів М. Стельмаховича, В. Скуратівського, О. Воропая, які вказували на необхідність звернення у вихованні дітей до першоджерел педагогічної культури – традицій народної педагогіки.

Перші спроби наукового осмислення народної педагогіки східних слов'ян були здійснені в етнографічних працях З. Кузелі "Дитина в звичаях і віруваннях українського народу" (1906 р.), А. Онищука "Родини, хрестини та дитина до шостого року життя (1912 р.), Н. Заглади "Побут селянської дитини" (1929 р.). Також деякий внесок зробив І. Франко, який цікаво описав побратимство, що спостерігав його серед пастушків у гірських селищах Карпат.

Мета статті: розкрити особливості виховання у східних слов'ян, дати пояснення формам і методам виховання, поглибити знання про звичаї та традиції, що мають важливе значення і сьогодні.

Метою виховання у східних слов'ян була передача підростаючому поколінню трудових умінь, встановлених способів поведінки, релігійних уявлень, традицій, звичаїв, обрядів, а також підготовка мужнього воїна – захисника своєї землі, й жінки – вмілої господарки, знайомої не лише з прядінням та ткацтвом, але яка в разі потреби зуміє дати відсіч ворогу [2].

Тогочасна народна педагогіка чітко визначила послідовність етапів раннього виховання дітей: період баяння (від народження до 1,5-2 років) – спілкування матері з дитиною, основний засіб – колискова пісня; період пестування (1,5-2-5 років) – з роду виділялися пестуни і пестунки, які виховували дітей, залучали їх до дитячих ігор; період набуття трудових навичок та оволодіння нормами моральної поведінки (5-10 років). Провідним засобом виховання була праця: випасання худоби, участь в оранці, збирання ягід, плодів. Завершальний етап виховання – ініціації (система випробувань на фізичну зрілість і виробничу готовність) [2].

У період матріархату та екзогамії діти до 5-6-річного віку виховувалися матір'ю. Пізніше хлопчиків передавали у спільні чоловічі житла, а дівчаток – у жіночі, де їхніми наставниками ставали брати і сестри по матері [3].

З утвердженням патріархату відбувається перехід від безладних шлюбів до одношлюбної сім'ї – моногамії. Чоловічі й жіночі житла трансформуються в так звані будинки молоді, куди батьки за традицією відправляли дітей на виховання [3].

У VIII-IX ст. завершився перехід до сім'ї, яка складалася з чоловіка, дружини і їхніх дітей. Поступово основним осередком соціалізації дітей виступає сім'я, і виховання стає переважно сімейним. Будинки молоді зникають.

Виховання дітей у східних слов'ян чітко регламентувалося соціальними механізмами передачі досвіду, в якості яких виступали народні традиції, звичаї, обряди, ритуали та виробничі, моральні й правові форми діяльності, до яких діти долучалися з раннього віку. Вони передавали дітям зразки конкретної поведінки, вказували, що варто робити, а що не варто, формували у них соціально значущі якості (дисциплінованість, чесність тощо).

Засобами виховного впливу в народній педагогіці східних слов'ян були: колискові пісні, загадки, прислів'я, приказки, ігри, хороводи. У них знаходили місце різні настанови, поради, правила поведінки [1].

Основою моральних стосунків була общинна власність на засоби виробництва [2]. Крім морального, велика увага приділялась фізичному вихованню та засвоєнню гігієнічних правил.

Ідеологічною основою виховання була язичницька релігія. Діти разом з дорослими брали участь у народних святах, залучалися до культової діяльності, вивчали культові пісні й танці [2].

На сучасному етапі у багатьох українських сім'ях зберігаються родинні традиції, що спрямовані насамперед на виховання в дітей шанобливого ставлення до батька і матері, бабусі й дідуся, інших родичів. Вони зміцнюють сім'ю, виховують у дітей прагнення бути вірними заповітам батьків і дідів, зберегти родинні традиції, рідну мову, жити за нормами народної моралі. Однією з ознак духовності є повага до старших, основи якої закладаються в сім'ї.

Характерно, що протягом своєї багатовікової історії наш народ створив, примножив і зберіг у своїй пам'яті та передав нащадкам надзвичайно багаті за змістом, духовним та емоційним враженням родинні звичаї та обряди, що пов'язані з народженням дитини, вибором кумів, хрещенням. Варто погодитися з твердженням М.Г.Стельмаховича, що традиційний український обід на честь новонародженого має давнє слов'янське походження і пов'язаний із вшануванням персонажів слов'янської міфології, зокрема Берегині (покровительниці природи, землі й плодючості), із культом божества Роду і Породіллі [4].

Що стосується школи, то ми можемо спостерігати застосування в школі прогресивних народних традицій – культурних, духовних, моральних, сімейно-побутових, які є необхідними для всебічного і повноцінного розвитку особистості. Вони засвоєні й примножені не одним поколінням, відшліфовані тисячолітнім досвідом народу і містять у собі духовні, моральні цінності, які мають величезне значення для сучасної системи виховання.

Отже, виховання у східних слов'ян має свій відгук і у нашому сучасному суспільстві. Багато традицій і звичаїв дійшли до нашого часу, їхні методи виховання дуже перегукуються з нашими, важливо зазначити, що їхнє виховання має значний вплив на сучасність і залишило свій вагомий внесок.

Список використаної літератури

1. Гриценко М. С. Історія педагогіки / Гриценко М. С. – К, 1973. – С.116 – 117.
2. Кравець В. Історія української школи і педагогіки / Кравець В. – Тернопіль, 1994.
3. Любар О.О. Історія української педагогіки / Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. – К., 1999.
4. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / Стельмахович М.Г. – К.: Рад. шк., 1985. – 312 с.

*К. Терешко, студентка III курсу природничого ф-ту.
Н. М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Позаурочна діяльність школярів: форми та методи виховання школярів

Слід розрізняти позаурочну (позакласну) виховну роботу в школі й позашкільне виховання. Позаурочною називається різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, яку організовує в позаурочний час педагогічний колектив школи.

Різні аспекти даної проблеми досліджують П.К.Гороль, І.Ю.Дика, М.В.Мельник, Л.Л.Коношевський, І.І.Петрова та ін.

Мета статті – з'ясувати сутність, зміст, принципи та форми позаурочної діяльності школярів.

Цілеспрямована позаурочна діяльність сприяє виробленню звичок поведінки, що відповідають нормам загальнолюдської культури і моралі.

Позаурочна виховна робота тісно пов'язана з навчальною діяльністю школярів, та, не дивлячись на це, являє собою автономну область навчально-виховного процесу. У цій сфері діяльність школярів відзначається більшою самостійністю, творчістю, індивідуальністю [2, с.268].

Позашкільною роботою називають освітньо-виховну діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва. Завдання позаурочної та позашкільної виховної роботи: а) закріплення, збагачення і поглиблення знань, розширення загальноосвітнього світогляду, формування наукового світогляду, вироблення умінь і навичок самоосвіти; б) формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей і нахилів; в) організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг; г) поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання.

Зміст позаурочної та позашкільної роботи: розумове, естетичне, моральне, правове, екологічне, трудове, фізичне виховання; освітньо-пізнавальна діяльність; заняття з праці і техніки та профорієнтаційної роботи; заняття різними видами мистецтва; спортивно-масова робота; ігри та розваги; позакласне читання.

Принципи організації позаурочної та позашкільної виховної роботи — це добровільна участь учнів, розвиток винахідливості й творчості, взаємодія різних форм і видів. Позаурочні об'єднання повинні бути автономними і самобутніми, з наявною провідною ідеєю, добровільними, відкритими, мати самоврядування, комфортний мікроклімат, стиль взаємин дорослих і учнів "на рівних", бути динамічними за складом, співпрацювати з різними позаурочними структурами [1, с.303].

У педагогічній літературі прийнята така класифікація форм організації виховання, в основу якої покладено кількість учнів, які беруть участь у виховному заході. Розрізняють масові, групові та індивідуальні форми. До масових форм виховної роботи належать: тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конференції, тижні різних предметів, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки стінної преси тощо. Найпоширеніші форми масової виховної роботи — це читацькі конференції, вечори, зустрічі, кінофестивалі [3, с.163].

Як свідчать результати педагогічних досліджень, найбільш використовуваними в діяльності вчителів є словесні методи (понад 60%), інструктажі з виконання дорученої справи (від постановки мети до підведення підсумків) – 40 %, контроль за виконанням доручень – 35%. Методи позитивного прикладу (20%) та виховуючих ситуацій (12%) в арсеналі педагогів виявилися недостатньо застосовуваними.

На практиці позаурочна діяльність не завжди є умовою і засобом формування всебічно розвинутої особистості, вона має тенденцію перетворюватися на самоціль, систему заходів, ініціаторами й організаторами яких часто виступають дорослі. У позаурочній діяльності спостерігаються протиріччя між необхідністю виховання самостійності учнів і реальністю її здійснення; між практичною готовністю учнів до участі в позаурочних справах, заходах і їх психологічною невідповідністю до реалізації суспільно необхідного змісту позаурочної діяльності; прагненням учня до самостійності й обмежених вікових особливостей; прагненням дитини до самостійної діяльності й недостатньою підготовленістю до неї.

Список використаної літератури

1. Бондар А.Д. Навчально-виховна робота в групах подовженого дня / Бондар А.Д., Кобзар Б.С. – К.: Вища школа, 1985. – 303 с.
2. Кобзар Б.С. Управління виховною роботою в школі / Кобзар Б.С., Постовойтов Є.П., Слюсаренко В.Г. – К.: КМІВУ, 1996. – 268 с.
3. Канішевська Л.В. Педагогічні основи виховання соціальної зрілості учнів старших класів / Канішевська Л.В. – К.: Стилос, 1998. – 163 с.
4. Ігнатова О.І. Виховуємо самостійність / Ігнатова О.І. // Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів: наук.-метод. зб. – К.: ІПВ АПН України, 2000. – С. 83-92.

*А. Фомін, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Колективна діяльність школярів як чинник гуманізації їх взаємин

На сьогоднішній день у нашому суспільстві гостро стоїть проблема знецінення моральних та етичних принципів. А. С. Макаренко писав, що нова етика повинна починатися з учення про колектив. Так шкільний колектив є невід'ємною частиною життя кожної дитини.

Розробкою теорії та психології колективу займалися А. С. Макаренко, С. Т. Шацький, В. О. Сухомлинський та ін.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття „колектив”, окреслити його характеристики.

Колектив — сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами, метою. Психологи говорять про колектив як вищу форму соціальної зрілості групи людей. Ним стає група, в якій ціль діяльності суспільно корисна. Колектив можливий тільки за умови, якщо об'єднує людей на завданнях діяльності, яка є корисною для суспільства [1, с.246].

Учення про дитячий колектив, як стрижень своєї педагогіки, обрав А. С. Макаренко. Він розглядав повноцінний колектив як необхідну умову найбільш повного розвитку особистості. Під колективом розумів не випадкове зібрання людей, а таке, що об'єднане спільною суспільно цінною метою, спільною діяльністю з досягнення цієї мети, де наявні органи самоуправління і координації та існують відносини відповідальної залежності.

Крім цих суттєвих ознак колективу, важливою умовою його існування педагог називав контактність: члени колективу повинні знати один одного і мати про кожного особисту думку [1].

Важливе місце у житті й розвитку колективу Макаренко відводив побудові системи взаємовідносин між його членами. Він вважав, що в організованому колективі повинні бути взаємини відповідальної залежності, спільної відповідальності за колективну справу.

Для вивчення шкільного колективу як чинника гуманізації взаємин дітей нами було проведено дослідження учнів сьомого класу Коростишівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №9. Аналіз результатів дає змогу виявити ступінь гуманізації взаємин учнів середньої школи. Дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати вивчення впливу колективної діяльності на ступінь гуманізації взаємин учнів

Рівень гуманізації взаємин	Кількість учнів	%
Низький (менше 60% позитивних відповідей)	2	11,7%

Продовж. табл. 1

Нормальний (60-80% позитивних відповідей)	4	23,5%
Високий (80-100% позитивних відповідей)	11	64,7%

Більшість опитуваних мають високий і середній рівні гуманності взаємин, виявляють чітку спрямованість на спільне вирішення завдань та проблем шкільного життя.

Проте 11,7% учнів класу проявили низький рівень гуманізації взаємин. Але такий результат викликаний, скоріше, замкненістю самих дітей, ніж неприязним ставленням до них шкільного колективу.

На нашу думку, для подальшого розвитку і підтримання високого рівня гуманності взаємин учнів потрібно приділити особливу увагу таким учням: знайти індивідуальний підхід до кожного з них, показати їм позитивні сторони колективної співпраці, довести, що і вони займають значуще місце у цьому колективі.

Отже, можна зробити висновок, що колективна діяльність є одним з основних чинників, які сприяють гуманізації взаємин учнів середньої школи.

Список використаної літератури

1. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс. В 2 – х кн. Кн. 2. / Подласый И. П. – М., 2001.
2. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя / Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. – М.: Просвещение, 1991.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У СІМ'Ї

*І. Борщик, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Вплив сімейних стосунків на виховання дитини

Серед різних соціальних факторів, які впливають на виховання дитини, одним із найважливіших є родина. Традиційно родина – головний інститут виховання. Те, що людина здобуває в родині, вона зберігає протягом усього наступного життя.

Проблеми виховання в сім'ї, взаємовідносини батьків та дітей досліджувалися багатьма педагогами: за твердженням К.Ушинського, “суспільне виховання є для народу його сімейне виховання. У сім'ї природа підготовляє в організмі дітей можливість повторення і подальшого розвитку характеру батьків. Організм нових поколінь у народі вміщує у собі можливість збереження і подальшого розвитку історичного характеру народу” [4, с. 436]. Концептуальні засади соціально-педагогічної роботи з сім'ями, усвідомленого батьківства висвітлено у працях Т.Алексєєнко, В.Бондаровської, Л.Буніної, Т.Говорун, В.Кравця, І.Трубавіної та ін.

Мета статті – охарактеризувати психологічний вплив сімейних стосунків на формування особистості.

У житті кожної людини батьки відіграють велику й відповідальну роль. Вони дають дитині нові зразки поведінки, з їхньою допомогою вона пізнає навколишній світ, їх вона наслідує у всіх своїх діях. Ця тенденція усе більше підсилюється завдяки позитивним емоційним зв'язкам дитини з батьками і її прагненні бути схожою на матір і батька. Коли батьки усвідомлюють цю закономірність і розуміють, що від них багато в чому залежить формування особистості дитини, то вони поведуться так, що всі їхні вчинки й поведінка в цілому сприяють формуванню в дитини тих якостей і такого розуміння людських цінностей, які вони хочуть йому передати. Такий процес виховання можна вважати цілком свідомим, тому що постійний контроль над своєю поведінкою, за ставленням до інших людей, увага до організації сімейного життя дозволяє виховувати дітей у найбільш сприятливих умовах, що сприяють їх всебічному й гармонійному розвитку [1, с.432].

Родина дуже важлива у житті кожної людини. Це найближчі, найрідніші люди, яких ми дуже любимо, які дарують тепло та допомагають у складних ситуаціях. Вагому роль відіграють у родині взаємини між представниками різних поколінь, а також у межах того самого покоління (чоловіками, братами, сестрами, дідусями, бабусями). Родина як мала соціальна група впливає на своїх членів. Одночасно кожний з них своїми особистими якостями, своїм поведінням впливає на життя родини. Окремі члени цієї малої групи можуть

сприяти формуванню духовних цінностей її членів, впливати на цілі й життєві установки всієї родини [3, с.22].

Найбільш розгорнута характеристика сім'ї як соціального інституту дана З. У. Дармодехінім: „Сім'я як спільність людей, пов'язаних відносинами шлюбу, батьківства, кривності, спільного домогосподарства, як основний осередок суспільства, виконує найважливіші соціальні функції, грає особливу роль життя, захисту, формування особистості, задоволення духовних потреб, забезпечення первинної соціалізації. Сім'я є абсолютно унікальним соціальним інститутом, посередником між індивідом й державою, транслятором фундаментальних цінностей від покоління до покоління. Сім'я має консолідуюче значення, протистоїть і соціальному протиборству, напруженню” [1].

Мікроклімат сім'ї у психології розуміють як спосіб самопочуття, найбільш характерний для всіх членів сім'ї, який визначає їхнє ставлення до неї. Тут розрізняють:

- емоційно комфортні сім'ї (переважно діти переживають відчуття захищеності, емоційний комфорт);
- тривожні сім'ї (їх мікроклімат – найчастіше проекція відповідних особистісних характеристик батьків; у тривожних матерів часто виростають тривожні діти, що тривалий час позначатиметься на їх розвитку); сім'ї, яким притаманний емоційно-психологічний дискомфорт і нервово-психічне напруження. Такий мікроклімат, як правило, характерний для проблемних сімей, яким притаманне мало ефективне, педагогічно неадекватне спілкування між членами родини. Поведінка дорослих, їх бурхливі реакції на оточуючих чи повсякденні ситуації, що зазвичай виникають, – усе це дзеркально відтворюється на стилі спілкування їх дітей з іншими та формує у них подібний тип поведінки [5, с.297].

У родині, де панують дружні взаємини, колектив здійснює досить сильний вплив на індивіда. Це особливо проявляється у формуванні духовних цінностей, норм і зразків поведінки, стилю взаємин між людьми. Завдяки своїм особливостям родина як мала група створює своїм членам такі умови для емоційних потреб, які, допомагаючи людині відчувати свою приналежність до суспільства, підсилюють почуття його безпеки й спокою, викликають бажання надавати допомогу й підтримку іншим людям.

Родина має свою структуру, обумовлену соціальними ролями її членів: чоловіка й дружини, батька й матері, сина й дочки, сестри й брата, дідуся й бабусі. На основі цих ролей складаються міжособистісні відносини в родині. Ступінь участі людини в житті родини може бути найрізноманітніший, і залежно від цього родина здійснює на людину більший або менший вплив.

Сучасна сім'я як соціальний інститут переживає гостру кризу, яка стала наслідком складної суспільно-політичної та економічної ситуації в державі.

Роздратованість, знервованість, грубість, сварки, відсутність взаємоповаги у членів сім'ї призводить до негативного емоційного психологічного мікроклімату та зміни взаємин дорослих дітей.

Результати дослідження, яким було охоплено 12 учнів 9-го класу 23 школи міста Житомир, свідчать про те, що 80% учнів хочуть бути захищеними у своїй родині, 60% дітей відчувають себе самотніми в сім'ї, майже 95% не бажають мати в майбутньому таку родину, як у нього. На думку опитуваних, 90% батьків бажають, щоб їх дитина навчалась. 99% учнів мають таємниці від батьків, що є свідченням недовіри до своєї родини, майже всі знайомі зі своїм матеріальним достатком. Таким чином, можна сказати, що проблеми у сім'ї існують. Вони спричиняють психологічні травми у дітей, несформованість культури поведінки, роздратованість, конфліктність, відчуття неповноцінності, непотрібності, пригнобленості.

Дитині, яка росте у такій сім'ї, буде важко спілкуватися з іншими дітьми. У такої дитини не буде розвинене почуття поваги до своїх однолітків, доброзичливості, відвертості. Діти з таких родин зазвичай замкнені в собі, вони залишаються наодинці зі своїми проблемами. Їх легко образити. У них спостерігається сильна залежність від думки оточуючих [6, с.73-75].

Отже, саме батьки є найпершими вчителями своїх дітей. Тому вони повинні ретельно виважувати кожен свій учинок, кожен крок, кожне слово і бути гідним прикладом для дітей.

Список використаної літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология: навч. посіб. / Андреева Г.М. – М.: Вид-во МГУ, 1988. – 432 с.
2. Дармодехин С.В. Сім'я і держави / Дармодехин С.В. // Моніторинг соціально-економічного потенціалу сімей. – 2000. – №3.
3. Скіннер Р. Сім'я, як у ній вціліти / Скіннер Р., Клінз Дж.; пер. з англ. – М., 1995. – 22 с.
4. Мухина В.С. Детская психология: учебник для студентов педагогических институтов / Мухина В.С. – М., 1985. – С. 251-261.
5. Лидерс О.Г. Сім'я як психологічна система. Нариси психології сім'ї / Лидерс О.Г. – Москва-Обнинск: ИГ-СОЦИН, 2004. – 294 с.
6. Бутенко О. Сім'я – провідна виховна інституція: історичний аспект / Бутенко О. // Рідна школа. – 2009. – №1. – С.73-75.

*А. Волкова, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М. Мирончук.*

Сім'я як фактор духовного розвитку особистості дитини

Сім'я з давніх-давен є основним середовищем життєдіяльності дітей, провідною ланкою їх соціалізації. Саме у сім'ї дитина засвоює прийняті суспільні норми та цінності, готуючись стати повноправним членом. Проте в

сучасних умовах унаслідок погіршення матеріального становища населення, втрати значущості загальнолюдських та культурних цінностей, дестабілізуючого впливу алкоголізму, наркоманії на стійкість сімейних стосунків та інших негативних чинників збільшується кількість неблагополучних сімей. Разом з тим, розуміння та врахування особливостей сучасної сім'ї вчителями і батьками сприяють реалізації її виховних можливостей.

Різні аспекти даної проблеми досліджували Алексеєнко Т., Науменко Т., Журба К., Ковальов С., Кравченко Т., Стельмахович М., Повалій Л., Мирончук Н. та інші.

Мета статті – з'ясувати роль сім'ї у духовному розвитку дитини та визначити форми роботи класного керівника з батьками для підвищення їх авторитету.

Видатний український педагог М.Г. Стельмахович писав, що сім'я посідає одне з провідних місць серед усіх геніальних винаходів людства. Саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, який найтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних і кровних взаємозв'язків.

Сімейне виховання – вид професійної педагогічної діяльності. Воно здійснюється батьками чи особами, які їх замінюють; змінюється з розвитком суспільства, відбиває його успіхи, труднощі та суперечності [1, с. 395].

У всіх народів споконвіків підносився культ Матері й Батька. І українська народна педагогіка на основі багатовікового досвіду завжди підтримувала культ Матері, Батька, культ Сім'ї. Матері й батькові відводилася найвища авторитетна роль. Від них залежали успіхи фізичного і соціально-психічного розвитку дітей. Люди завжди гордилися своїми сім'ями, високо підносили добродійності кожного члена сім'ї [3]. В українських родині дітей завжди вчили, що людина невіддільна від свого роду, нації. Головним охоронцем ладу в родині та суспільних взаєминах був звичай. Він зобов'язував кожного члена роду досконало вивчати і знати свій родовід до сьомого коліна. Людину, яка не знала історії свого роду вважали безрідною. Повага і любов до свого роду, рідної землі, національних звичаїв і традицій починалася з поцінування писемних пам'яток, переказів сімейних реліквій та інших матеріалів про життя предків. Дбаючи про майбутнє дітей, батьки усвідомлювали, що передумовою успішного виховання є духовний зв'язок між поколіннями. Тому в родинному середовищі формувалися такі якості, як повага до старших, доброта, милосердя, щирість.

Т. Кравченко, Н. Волкова зазначають, що за всієї багатоманітності сімей, що живуть сьогодні в Україні, вони можуть бути умовно поділені на кілька груп, кожна з яких характеризується певним ставленням батьків до дітей, а саме:

1. Сім'ї, в яких побутують дружні стосунки між усіма членами. Батьки добре знають, чим цікавиться їхня дитина, поважають її, намагаються тактовно допомагати, підтримувати.

2. Сім'ї, в яких існують доброзичливі взаємини між батьками і дітьми, але батьки прагнуть повсякчас впливати на інтереси, захоплення, уподобання дітей. Між дорослими і дітьми спостерігається певна дистанція.

3. Сім'ї, де батьки багато уваги приділяють таким питанням, як благополуччя дитини, її здоров'я і навчальна діяльність. Головною метою виховання батьки вбачають у тому, щоб дитина успішно закінчила школу і вступила до ВНЗ; одягалася не гірше за інших. Зазвичай, у таких сім'ях духовний світ дитини прихований від батьків. При цьому вони й не намагаються його пізнати. Дуже часто батьки заперечують навіть можливість існування у дитини бажань, інтересів, прагнень, котрі не відповідають їх власним.

4. Сім'ї, у яких мають місце непедагогічні дії дорослих: неповага до дитини, прискіпливе стеження за нею, недовіра, тілесні покарання. Ставлення дітей до батьків найчастіше характеризується недружелюбністю; їм також буває важко спілкуватися з ровесниками.

5. Неупорядковані сім'ї, де батьки конфліктують між собою і з дітьми, зловживають алкоголем, виявляють жорстокість. У 30% випадків така поведінка дорослих спричиняє антисоціальні вчинки дітей [1].

Загалом, на сьогодні батьки відчувають гостру нестачу педагогічних знань і потребують соціальної підготовки для виконання виховної функції. Школа ж покликана спрямовувати сімейне виховання. І порівняно з іншими педагогами саме класний керівник є центральною особою в здійсненні педагогізації сім'ї, більше спілкується з сім'єю дитини [2, с. 266].

З метою з'ясування ролі сім'ї у духовному розвитку дитини та визначення форм роботи класного керівника з батьками для підвищення їх авторитету було проведено мікродослідження учнів 10 класу загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів. Отримані такі результати: найавторитетнішим членом сім'ї для 50% опитаних учнів є мама, 31,25% – тато, 12,5% бабуся.

75% опитаних зазначають, що їм подобається проводити вільний час з сім'єю (інші 25% – відповіли „іноді”). 68,75% учнів вказує, що в їхній сім'ї існують сімейні традиції (спільне святкування свят), що є позитивною характеристикою, оскільки ці заходи сприяють міцності родини, єдності поколінь тощо. При цьому 31,25% опитаних відзначає, що в їх сім'ї відсутні сімейні традиції.

На запитання „Якими на твій погляд є ідеальні стосунки між батьками і дітьми” 56,25% школярів відповіли – доброзичливі, теплі, повинна бути присутня любов, рівність, турбота, повага тощо. 43,75% учнів важливим вважають взаєморозуміння та вільне, щире спілкування. При цьому 43,75%

опитаних учнів вказує, що у їхніх стосунках з батьками вистачає всіх вище названих якостей, 18,75% говорить про нестачу дружності, злагожденості, решта – часу, взаємоповаги тощо.

Т.В. Кравченко відзначає, що в сучасній сім'ї превалюють так звані методи авторитарного спрямування, які передбачають підкорення дитини волі батьків. Водночас батьки висловлюють невдоволеність реакціями дітей на такі дії, визнають їх низьку результативність. Серед методів, до яких найчастіше звертаються батьки, можна назвати такі, як наказ, бесіду, повчання, моралізування, вимоги; недооцінюється роль особистого прикладу, спільної діяльності, привчання, використання виховних ситуацій [3, с.3]. Це підтверджується і відповідями десятикласників, які говорять про нестачу взаємоповаги, дружності, злагожденості.

Сухомлинський зазначав, що „сім'я є справжньою школою виховання щедрості, душевності й чуйності: ставлення до матері, батька, бабусі, дідуся, сестер, братів є випробуванням людяності”. Тому зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу є важливим завданням класного керівника.

Які ж форми та методи роботи з батьками може використати класний керівник? Вивчення родин учнів може здійснюватися за допомогою анкетування, тестування, ділових ігор з батьками. Важливою є індивідуальна робота з батьками, що може включати індивідуальні бесіди, спільне визначення перспектив і засобів розвитку учня, педагогічні консультації тощо. Працюючи з батьками, варто зазначити, що надзвичайно важливу роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків, їх авторитет, а вплив на дитину є більш індивідуалізованим і здебільшого ґрунтується на конкретних її вчинках.

Список використаної літератури

1. Волкова Н.П. Педагогіка: посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Волкова Н.П. – К. : „Академія”, 2001. – С. 220-226.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К., 1999.
3. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка / М. Стельмахович. – К., 1998.

***Г.Воробей**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Мирончук**.*

Сім'я як соціальний інститут духовного розвитку дитини

Сімейне виховання має величезне значення у вихованні, освіті й становленні будь-якої людини. Можна сказати, що це фундамент, на якому будуватиметься все її подальше життя. Залежно від того, наскільки твердий цей фундамент, визначається доля людини. Відомо, що кожна родина складає

колектив рівноправних членів суспільства, батьки і діти відрізняються тим, що перші керують сім'єю, а другі виховуються в сім'ї. У великій родині на кожному кроці, навіть у грі, дитина звикає бути в колективі. Необхідно також звернути увагу на питання про мету виховання. Ніяку справу не можна гарно зробити, якщо невідомо, чого хочеш досягти [2, с. 354].

Сім'я як найважливіший соціальний інститут досліджувалася класиками соціології Л. Морганом, Ф. Енгельсом, М. Ковалевським, Ф. Ле Пле, Б.Малиновським. Аналіз тенденцій розвитку сучасної сім'ї як соціального інституту подається у працях Т. Парсонса, П. Бергера [3, с. 7].

Мета статті полягає в з'ясуванні впливу сім'ї на духовний розвиток дитини, теоретичному обґрунтуванні основних проблем сімейного виховання.

Сім'я, родина – це група людей, яка складається з чоловіка та жінки, їх дітей (власних чи прийомних) та інших близьких родичів, що живуть разом; соціальний осередок, який найтісніше об'єднує людей на основі шлюбних і кровних зв'язків. Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Родина передає своїм нащадкам знання, уміння, навички, норми, цінності, необхідні для самостійного життя в суспільстві [2, с. 369].

Виховання дітей – одна з найважливіших функцій родини. Вона забезпечує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, становлення особистості. Тому недаремно В.О. Сухомлинський сказав: “Сім'я – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань”. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління. З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки і діяльності [1, с. 94].

Сім'я, як і школа, здійснює моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання. Ефективність виховання дітей у сім'ї залежить від створення в ній належних умов, і головна умова сімейного виховання – міцний фундамент сім'ї, що базується на її непорушному авторитеті, подружній вірності, любові до дітей і відданості обов'язку їх виховання, піднесенні ролі батьків у створенні та захисті домашнього вогнища [3, с. 10].

Важливим у сімейному вихованні є те, наскільки родина живе інтересами всього народу, інтересами держави. Діти прислухаються до розмов батьків, є свідками їхніх учинків, радіють їхнім успіхам чи співчувають невдачам. Виховний вплив сім'ї зростає, якщо батьки цікавляться не лише навчанням, а й позанавчальною діяльністю своїх дітей. Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід

залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання [1, с. 98].

Нами здійснено анкетування учнів 7 класу Тхоринської загальноосвітньої школи I-III ст. Житомирської області. Аналіз результатів дає змогу визначити роль батьків у духовному розвитку дитини.

На запитання “Які взаємовідносини у вашій сім'ї?” 95% семикласників відповіли, що відносини в сім'ї довірливі, й лише 1 учень з 20 назвав свої взаємовідносини напруженими. Можливо, це пов'язано з нерозумінням дитини батьками.

50 % учнів вказали, що батьки розуміють їх частково, 45% – “повністю розуміють”, 5% учнів так і не знайшли взаєморозуміння з батьками. Таке варіювання у відповідях можна пояснити станом кризи підліткового віку.

На запитання “Як ти проводиш вільний час з батьками?” 60% учнів дали власну відповідь “сидимо вдома і дивимось телевізор”. Це говорить про низький культурний розвиток дітей і майбутню їх незацікавленість в оточуючій дійсності. 5% учнів у вільний час їдуть з батьками за місто, 25% – у село. А 10% опитуваних взагалі не проводять вільний час з батьками.

На запитання “З ким з рідних ти найчастіше обговорюєш шкільне життя, ділишся проблемами, радощами?” 85% написали, що з мамою, але 20% вказали порадинок одночасно маму і сестру, 5% семикласників довіряють татові. Такі відповіді дітей свідчать, що в сім'ї переважно займається вихованням хтось один із членів родини.

До запитання “Чи карають тебе вдома за неслухняність чи погані оцінки?” учні підійшли з об'єктивною оцінкою власної поведінки. 60% учнів зізналися, що їх карають лише у випадку, коли дійсно на це заслуговують, та 40% взагалі не сварять. На запитання “Чи знаєш ти, яку громадську роботу виконують твої батьки?” 80% стверджують, що знають, чим займаються їх батьки, 10% учнів не знають, а ще 10% це взагалі не цікаво.

Разом з тим, 80% семикласників вказали, що в сім'ї є традиції, у 15% – “відсутні”, а 5% вважають власною традицією святкування Дня Народження в колі сім'ї. На запитання “Чи будеш ти виховувати своїх дітей так, як тебе виховують твої батьки?” 55% опитуваних змінить методи виховання, 35% – абсолютно так само виховуватимуть нащадків, і 5% цілком змінять методи виховання.

Отже, проаналізувавши анкети учнів, можна сказати, що завдяки довірливим взаємовідносинам, порозумінню та спільному проведенню часу з сім'єю можна досягти гармонії у відносинах батьків і дітей. У свою чергу, батьки повинні приділяти увагу дитині, готувати з нею домашнє завдання та влаштовувати власні сімейні свята, оскільки на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.

Список використаної літератури

1. Допомога батькам у вихованні дітей / ред. і передмова В.Я. Піліповського. – М., 2007. – С. 182.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / Кузьмінський А., Омеляненко В. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
3. Черняк Е. М. Социология семьи / Черняк Е. М. – М., 2003. – С. 5-14.

*Ю.Яцкевич, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.*

Психологічний клімат у сім'ї як визначальна умова формування культури взаємин дітей

*Сім'я – це те первинне середовище,
де людина повинна вчитися творити добро.
В. О. Сухомлинський*

Створення гармонійних стосунків та сприятливого морально-психологічного клімату є одним із першочергових завдань кожної сім'ї, оскільки без цього неможливе формування здорової та повноцінної особистості дитини. Сім'я є джерелом соціалізації людини. Досвід особистості, якого вона набуває в сім'ї, визначає все її подальше життя: індивідуальну поведінку, міжособистісні стосунки, формування характеру та самооцінки, усвідомлення свого "Я" в оточуючому світі. Останнім часом українські сім'ї переживають як кількісну, так і якісну кризу. Кількісна полягає в зменшенні показників народжуваності та збільшенні розлучень, а якісна – в послабленні виховної функції, трансформації моральних цінностей, психологічних проблемах членів сім'ї та ін.

Питання сімейного виховання дедалі частіше привертає увагу педагогів, психологів, соціологів та філософів. Значення спілкування в сім'ї та вплив його на формування особистості вивчали В.О.Сухомлинський, О.І. Бакін, В.С. Грехнев, І.В. Комановський, Л.В.Бурова, З.О.Огороднійчук, Ш.О. Амонашвілі, А.В.Мудрик та ін. Різні аспекти цієї проблеми відображені також у роботах психологів та соціологів І. Бестужева-Лади, І.Беха, Л.Венгер, Л.Виготського, О.Запорожця, І.Кона, Г.Костюка, О.Леві, О. Леонтьєва, Н.Максимової, А.Харчева та ін.

Мета статті – з'ясування впливу психологічного клімату сім'ї на формування особистості дитини та її культури взаємин, розкриття впливу мікроклімату сім'ї на поведінку дитини.

За останні роки психолого-педагогічна література збагатилася значною кількістю робіт з проблем сім'ї, але досить багато важливих питань ще досі вивчені недостатньо. До них можна віднести психологічний клімат у сім'ї, отож з'ясуємо його сутність. Психологічний клімат сім'ї – це стан душевного психологічного благополуччя сім'ї, який забезпечує адекватну життєвим умовам регуляцію поведінки та діяльності всіх членів сім'ї. До основних

критеріїв психологічного клімату сім'ї відносять: схожість сімейних цінностей, функціонально-рольову узгодженість, соціально-рольову адекватність, емоційну задоволеність, адаптивність у сімейних відносинах, спрямованість на сімейне довголіття [3]. Психологічний клімат є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає в результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань, ставлень один до одного та до інших людей, до роботи та суспільних подій. Не тільки особливості рольових та міжособистісних стосунків членів сім'ї відбиваються на її психологічному стані, але й він, у свою чергу, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їх світогляд, самооцінку [1].

Не можна не згадати слова Е.Берна, який писав: “Приклад батьків – це та сила, яка протягом усього життя спонукає нас приймати (неусвідомлено) рішення, відповідно до стереотипів їхньої поведінки. Підсвідоме не старіє, а його образи просякнуті відчуттям безсмертя” [2, с.118]. У сім'ї дитина навчається осмислювати і привласнювати спільні норми та цінності, що робить можливим їх сприйняття в інших референтних групах – серед товаришів по іграх, у вікових колективах, неформальних об'єднаннях. Значущість внутрішньосімейних стосунків формування культури взаємин дитини зумовлена тим, що вони є першим зразком суспільних відносин, з якими дитина стикається від самого народження [2, с.120]. На думку А.Адлера, культура поведінки матері є вирішальною для формування в дитини почуття соціальної спільноти та соціальної ідентичності. Функція батька полягає у позитивному заохоченні активності, спрямованої на розвиток соціальної компетентності, що допомагає дитині долати труднощі у спілкуванні, запобігає виникненню у неї комплексів неповноцінності. Батько ставить завдання, дає зразки способів їх вирішення, потрібну допомогу.

Макаренко також відзначав важливу роль батьків у формуванні особистості дитини та її стосунків з оточуючими. “Ваша власна поведінка, — писав А. Макаренко, звертаючись до батьків, — вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, — все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть” [14].

Психологічний клімат кожної сім'ї визначається через батьківсько-дитячі стосунки. Для сім'ї з сприятливим психологічним кліматом

характерним є безумовне прийняття дитини як особистості, позитивне ставлення дитини до батька та матері, взаємоповага. При цьому не порушена структура сімейних зв'язків і функціонально-рольова взаємодія, переважають соціально-бажаний тип поведінки батьків і соціальна адекватність поведінки дітей. Діти, які виховуються в сім'ях із таким кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них, правильно реагують на вимоги вчителів. І навпаки, у поведінці дітей, які виховуються в так званих "неблагополучних" сім'ях, переважають негативні емоції, упереджене, здебільшого недоброзичливе ставлення до оточуючих. Такі діти схильні до афектів, що нерідко призводить до конфліктів з оточуючими [4].

Особливо актуальним це є для підлітків, адже саме в підлітковому віці, коли найінтенсивніше відбувається розвиток самосвідомості, батьківське ставлення набуває вирішального значення для становлення і закріплення образу "Я". Для визначення психологічного клімату сім'ї, ставлення підлітків до батьків мною було проведено дослідження учнів 11 класу загальноосвітньої школи I-III ст. за методикою "Поведінка батьків і ставлення підлітків до них" (ADOR) Шафера. Аналіз результатів дає змогу з'ясувати стосунки між батьками і дітьми, ставлення дітей до своїх батьків, загальний мікроклімат сім'ї. Дані наведені в таблиці.

СТАВ- ЛЕННЯ	POZ			DIR			HOS			AVT			NED		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Оцінка матері сином	-	50 %	50 %	-	50 %	50 %	20 %	60 %	20 %	30 %	50 %	20 %	10 %	60 %	30 %
Оцінка батька сином	10 %	20 %	70 %	20 %	30 %	50 %	80 %	20 %	-	20 %	50 %	30 %	50 %	30 %	20 %
Оцінка матері дочкою	56 %	44 %	-	11 %	23 %	66 %	23 %	11 %	66 %	89 %	11 %	-	44 %	44 %	12 %
Оцінка батька дочкою	54 %	23 %	23 %	-	11 %	89 %	11 %	56 %	33 %	89 %	11 %	-	44 %	56 %	-

За шкалою POZ характерним є більш високий рівень позитивного інтересу до матері та батька у дівчат, юнаки ж оцінюють позитивний інтерес до батька та матері переважно на середньому та низькому рівнях. За шкалою DIR – директивності й у юнаків, і у дівчат домінують низькі значення, що свідчить про те, що їхні батьки сприймають їх як дорослих, не контролюють їх дії, поважають думку своїх дітей, що сприяє позитивному психологічному клімату в сім'ї. Негативним є те, що за шкалою HOS – ворожості більшість юнаків сприймають свого батька агресивно, а рівень ворожості до матері є середнім. Ставлення ж дівчат до своїх батьків є більш сприятливим. За

шкалою автономності підлітки відзначають, що їхні батьки не досить залучені в процес їхнього виховання. Батько більш залучений у процес виховання юнака, ніж дівчини. Для шкали непослідовності характерним є те, що батьки підлітків були досить непослідовними, часто змінювали свою поведінку та рішення, що також досить негативно впливало на їхні стосунки з дітьми.

Усе це дозволяє зробити висновок, що розвиток дитини багато в чому залежить від контактів, які встановлюються між батьками і дітьми. Формування її особистості відбувається як під безпосереднім впливом об'єктивних умов життя в сім'ї, так і під впливом цілеспрямованого виховання з боку дорослих. Тому для створення сприятливого клімату в сім'ї сучасна педагогічна та психологічна наука повинна здійснювати пошук нових прийомів та методів взаємодії батьків з учнями для покращення їхніх стосунків.

Список використаної літератури

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / Бондарчук О. І. – К., 2001.
2. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи / Кравченко Т. В. – К., 2009. – 416 с.
3. Філімончук А. В. Основи сімейних відносин: метод. посіб. з курсу “Етика і психологія сімейного життя”, 10-11 кл. / Філімончук А. В. – Ж., 2008. – С. 71-78.
4. <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28168/>

***М. Чайка**, студент III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. Миرونчук**.*

Вплив психологічного клімату в сім'ї на формування особистості дитини

Психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на дитину. Від атмосфери в сім'ї, морального обличчя батьків великою мірою залежать спрямованість активності дитини, її позитивне або негативне самопочуття, характер культури взаємин підростаючого покоління.

Тема взаємозв'язку психологічної атмосфери в сім'ї та рівня культури взаємин дітей за своєю актуальністю заслуговує уваги не тільки фахівців у галузях психології, педагогіки, а й, перш за все, батьків, вихователів. З кожним роком зростає кількість дітей, у яких виявляються які-небудь ознаки психічного нездоров'я.

Проблема психологічного клімату сім'ї викликала підвищений інтерес як у вітчизняних (А. Я. Варга, В. Я. Титаренко, Л. С. Виготський, І. В. Дубровіна, Н. І. Лісіна та ін.), так і у зарубіжних (А. Маслоу, К. Флейк-Хопсон, К. Хорні та ін.) фахівців, що стало причиною появи великої кількості наукових статей і літератури.

Метою роботи є вивчення впливу психологічного клімату в сім'ї на рівень культури взаємин дітей. Об'єктом вивчення виступає процес психоемоційного розвитку дитини в сім'ї.

Будь-яка сім'я є інтимною соціальною групою, життя в якій має свою специфіку. Люди, які її створюють, – індивідуальні й неповторні. Головне, що відрізняє сім'ї, – це характер атмосфери, яка панує в родинних стосунках.

Характерний для тієї чи іншої сім'ї більш чи менш стійкий емоційний настрій прийнято називати психологічним кліматом. Він є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає в результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань і хвилювань, ставлення одне до одного, до інших людей, до роботи, до оточуючих, до суспільних подій. Отже, не тільки особливості ролевих та міжособистісних стосунків членів сім'ї відбиваються на психічному її стані (мікрокліматі), але й він, у свою чергу, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їхнє світовідчуття, самооцінку, саморегуляцію та життєздатність сімейного колективу загалом [3].

Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, що сприяють чи перешкоджають згуртуванню сім'ї, це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків її членів. Психологічний клімат – не стало поняття. Його творять члени кожної сім'ї, а саме від їхніх зусиль залежить, яким він буде [2].

Зазвичай учені виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї: сприятливий (позитивний) та несприятливий (негативний). Представниками такої теорії розподілу є В. Сердюк, С. Кулаков І. Шилов, І. Гребенников [4].

Атмосфера сім'ї, весь сімейний уклад впливає на дитину. Досвід спілкування, отриманий сім'єю, дуже важливий. Ним значною мірою визначається добробут взаємовідносин дітей з оточуючими. Для дітей важливе значення має особистий приклад батьків. Основною помилкою, як писав Л. Н. Толстой [1, с. 113], є те, що вони беруться за виховання, не переймаючись самовихованням.

Стиль ставлення дорослих до дитини впливає не тільки на становлення тенденції до певного стилю дитячого поведіння, але і на психічне здоров'я дітей. Так невпевненість дитини в позитивному ставленні до себе дорослого чи, навпаки, упевненість саме в негативній оцінці його як особистості провокує агресивність, якщо дитина сприймає ставлення дорослого до себе як негативне, то спроби дорослого спонукати дитину до спілкування викликають у нього стан збентеження і тривоги. Тривалий дефіцит емоційного спілкування навіть між одним із дорослих і дитиною породжує невпевненість останнього в позитивному ставленні до неї дорослих узагалі, викликає почуття тривоги й емоційного неблагополуччя [5].

Під впливом досвіду спілкування з дорослими в дитини не тільки формуються критерії оцінки себе та інших, але і зароджується дуже важлива здатність – співчувати іншим людям, переживати чужі горе і радість як власні. У спілкуванні з дорослими й однолітками вона вперше усвідомлює, що потрібно враховувати не тільки свою, але і чужу точку зору [5].

Під впливом "теплого" сімейного клімату, що базується на особистісній формі спілкування дітей і дорослих, у дітей формується висока

сприйнятливості до виховних впливів останніх. Діти, які виховуються в сім'ях із таким кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них, правильно реагують на вимоги вихователів у дитячому садку. І навпаки, у поведінці дітей, які виховуються в так званих "неблагополучних" сім'ях, переважають негативні емоції, упереджене, здебільшого недоброчливе ставлення до оточуючих. Такі діти схильні до афектів, що нерідко призводить до конфліктів з оточуючими.

Для кращого вивчення психологічного клімату в сім'ї як визначальної умови формування культури взаємин дітей було проведено анкетування серед учнів 6-го класу Баранівської ЗОШ №2 ім. О.Сябрук.

Анкета включала в себе запитання та завдання, які мали на меті виявити ставлення членів сім'ї один до одного, ступінь комфорту дитини в сім'ї.

Результати вивчення психологічного клімату в сім'ях учнів наведено в таблиці.

Психологічний клімат	Кількість учнів з даним типом клімату в сім'ї	Відсоток від загальної кількості учнів	Загальна кількість учнів
Стійкий негативний	0	0%	19
Нестійкий перемінний	0	0%	
Невизначений, але в цілому переважає позитивний настрій	5	26,3%	
Стійкий позитивний	14	73,7%	

У більшості сімей опитуваних переважає стійкий позитивний психологічний клімат. Доказом цього є те, що більшість батьків цікавиться шкільним життям та діяльністю своїх дітей. Часто заходять до школи, телефонують, присутні на святах. Батьки відгукуються на прохання вчителів та допомагають у підготовці й проведенні свят, екскурсій. Клас, у якому проводилось дослідження, згуртований, дружній. Учні люблять разом проводити час, зустрічаються на канікулах, вихідних.

Для подальшого покращення психологічного клімату в сім'ї, організації сімейного виховання батькам потрібно брати участь у засіданнях батьківського активу, батьківських диспутах, щодо кращого навчання та виховання дітей, спільних заняттях із дітьми, основне завдання яких – закріплення попередньої роботи, виявлення симптомів сімейного неблагополуччя і визначення реального досвіду стосунків у сім'ї, який дедалі більшою мірою повинен відповідати ідеальній моделі сімейних взаємин.

Список використаної літератури

1. Бим-Бад Б.М. Мудрість виховання: Кн. для батьків / Б.М. Бим-Бад, Э.Д. Днепров, Г.Б. Корнетов. – М.: Педагогика, 1989. – 288 с.

2. Сысенко В. А. Супружеские конфликты / Сысенко В. А. – М.: Мысль, 1989. – 321 с.
3. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / Бондарчук О. І. – К., 2001.
4. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / Гребенников И. В. – М.: Просвещение, 1991. – 208 с.
5. Лисина М.І. Завантаження та його вплив на розвиток психіки дошкільника / Лисина М.І. – М., 1974.
6. www.eti-deti.ru

*О. Гуріна, студентка III курсу природничого ф-ту;
І.В. Новіцька, асистент кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)*

Педагогічна співдружність школи та сім'ї

Нині інтереси швидкого і гармонійного розвитку економіки і культури, удосконалення соціальних відносин, самої людини як головної виробничої сили і найвищої цінності суспільства потребують нового, більш широкого підходу до навчання і виховання підростаючого покоління. Важливу роль у цьому відіграє співдружність школи і сім'ї. Учень та його сім'я виступають в ролі замовника, а школа – практичного виконавця комплексу навчальних і виховних послуг. Школа організовує педагогічно-просвітницьку діяльність серед батьків, надає їм консультації з питань педагогіки, культури, освіти. Батьки беруть участь в управлінні школою. Сім'я несе відповідальність нарівні зі школою за навчання і виховання дітей та створює для цього необхідні умови. Адміністрація та педколектив школи дбають про згуртування батьківської громади як невід'ємної складової частини шкільного організму [1].

Різні аспекти даної проблеми досліджують А. С. Макаренко, Януш Корчак та інші.

Мета статті – з'ясування сутності поняття “співдружність”, розкрити основний зміст та завдання співдружності школи та сім'ї й виробити рекомендації батькам щодо спілкування та взаємодії з дітьми.

Класний керівник, який приймає новий колектив учнів, перш за все вивчає умови виховання дітей в сім'ї. Тому головним завданням і головною умовою для успішного виконання функцій класного керівника треба вважати вивчення умов, у яких ростуть, виховуються діти. Вивчення сім'ї дитини дозволяє вчителю познайомитися ближче з дітьми, побачити їх у звичній, невимушеній обстановці, допомагає зрозуміти стиль життя сім'ї. Вчителю дуже важливо встановити добрі взаємовідносини з сім'єю учня, вибрати систему ділових контактів з батьками.

Задовго до початку навчального року вчитель обстежує сім'ї своїх майбутніх учнів. Учитель з'ясовує, який склад сім'ї й взаємовідносини між

дорослими і дитиною; який матеріальний рівень сім'ї, як батьки піклуються про розвиток дитини, як формує сім'я її ставлення до школи.

Для підвищення ефективності навчання і виховання дітей дуже важливо створити в класі дружний працездатний колектив батьків, який глибоко розуміє мету і завдання навчально-виховної роботи, добивається активної участі кожного з батьків у роботі школи.

Авторитет школи і вчителя визначається вмілою організацією і проведенням класних батьківських зборів. Учитель початкових класів – перший учитель для батьків, у яких діти стали школярами. Від нього залежить, як він зуміє налаштувати батьків до школи, чи будуть вони його помічниками, чи будуть систематично відвідувати батьківські збори, правильно реагувати на зауваження з приводу навчання і виховання дітей. Батьківські збори – це школа виховання батьків, яка формує батьківську суспільну думку, батьківський колектив.

Для визначення співдружності школи та сім'ї було проведено анкетування у Яворівській загальноосвітній школі I-II ступенів у 7 класі.

На питання „Яка ваша загальна сімейна атмосфера?” 55% учнів дали відповідь – доброзичлива, 27% – інколи бувають сварки, 18% учнів відповіли, що у них постійна напруженість. Також 18% учнів зазначило, що їхні батьки суворо, 45% – усе в міру, 36% відповіли, що їхні батьки поблажливі.

На питання „Чи проводять класні керівники разом із батьками конференції з обміну досвідом родинного виховання?” 64% учнів відповіли – так, 36% – інколи. Батьківські збори відвідують батьки 64% учнів, і 36% – інколи. 55% учнів зазначили, що їхні батьки спільно з дітьми беруть участь в організації екскурсій, 18% – у проведенні виховних годин.

На питання „Чи відвідує ваш класний керівник батьків удома? 27% учнів відповіли – завжди відвідують, 73% зазначили, що лише час від часу.

Отже, піклування школи про виховання дітей у сім'ї здійснюється в таких напрямках: 1) педагогічна освіта батьків: читання лекцій, проведення бесід; 2) відвідування батьків вдома; 3) консультації для батьків; 4) проведення вечорів запитань і відповідей; запрошення батьків до школи, відкриті уроки для батьків; 5) конференції з обміну досвідом родинного виховання; 6) диспути батьків; 7) перегляд фільмів на педагогічні теми тощо.

Важливо, щоб робота класного керівника з батьками була систематичною. Потрібно використовувати всю міць педагогічного впливу на батьків, щоб через них позитивно впливати на учнів. Так само необхідно педагогу постійно відчувати підтримку батьків у всіх починаннях. Лише спільними зусиллями можна виховати гідну особистість.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети: пособие для учителя / Амонашвили Ш.А. – [2-е изд.]. – М.: Просвещение, 1988.

*Т. Чиж, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Робота класного керівника з батьками учнів: шляхи їх взаємодії

У даний час стало очевидним, що спільна робота педагогів і батьків є найціннішим інструментом, що дозволяє скласти для кожного учня свій виховний маршрут, підібрати оптимальний варіант індивідуальної роботи. Робота з батьками, як і всяка робота в освітній установі, ведеться в цілісній системі й має величезне значення. Щоб допомога батьків була дієвою, їх потрібно навчати, обмінюватися досвідом, обговорювати проблеми, спільно шукати шляхи і способи їх вирішення. Рекомендації, поради вчителя повинні обов'язково виконуватися. Неприпустимо, щоб батьки нешанобливо відгукувалися про вчителя, дозволяли собі зневажливі висловлювання на його адресу. Це дезорієнтує дітей, штовхає їх на хибний шлях пристосування, пошуків компромісного рішення з такого становища. Ставлячи під сумнів авторитет учителя, батьки тим самим підривають повагу дітей до інших дорослих людей. У тому числі й до самих себе.

Різні аспекти даної проблеми досліджували І.Чередов, Т. Стефановська, Р. Капралова, Н. Мирончук, Т. Воликова, Ф. Черноусова та ін.

Мета статті – з'ясувати, яку роль відіграє взаємодія вчителя з батьками учнів, які шляхи їх взаємодії існують та яке значення має така взаємодія для учнів.

Важливою ланкою у будівництві виховної роботи є взаємодія педагога з батьками школяра. Сім'я – це природне середовище життя та розвитку дитини, у якій закладаються основи особистості. Який би ми етап розвитку не взяли, завжди виявиться, що вирішальну роль у тому чи іншому віковому періоді грає сім'я.

Сучасні сім'ї розвиваються за умов якісно нової влади і суперечливої суспільної ситуації. З одного боку, спостерігається поворот суспільства до проблем і потреб сім'ї, розробляються та реалізуються комплексні цільові програми зі зміцнення й підвищення її значущості у дітей. З іншого боку, спостерігаються процеси, що призводять до загострення сімейних проблем. Це насамперед падіння матеріального рівня більшості родин, зростання кількості розлучень, які впливають на психіку дітей, збільшення кількості неповних сімей і тих, що мають одну дитину. Отже, у непростих сучасних умовах сім'ї потрібна кваліфікована допомога з боку школи. Тільки у процесі взаємодії педагогів та батьків можна успішно розв'язувати проблему розвитку особистості школяра [1, с. 83-84].

Школа й сім'я – це природні союзники, два основні чинники впливу на учнів. Для вчителів та батьків необхідна єдність поглядів щодо виховання дітей, єдність впливу на формування. Головне – умови навчання, розвитку та виховання. По-перше, школа і батьки зацікавлені у тому, щоб діти були дужі, життєдіяльнісні й активні. По-друге, школа і батьки зацікавлені хорошою успішністю учнів. Тому тут повинна бути єдність поглядів і впливів формування особистості учнів [2, с.393].

Довіра – головне у педагогічному спілкуванні з батьками. Її можна досягнути з допомогою певних методичних прийомів. Насамперед педагог повинен “транслювати” батькам позитивний образ дитини. Повсякденне спілкування у ній часто позбавляє можливості помічати якісь зміни, або це не дає їм проявитися. Педагог бачить дитину в різних ситуаціях навчальної та іншій діяльності, серед однолітків та старшими і може надати батькам цю інформацію. З іншого боку, важливо, аби батьки побачили позитивне ставлення педагога до їхньої дитини і були переконані, що педагог діє у сфері дитини. Важливий діалог між батьками та педагогом, обмін думками, пошук спільних рішень, спільні зусилля, необхідні умови розвитку дитини.

Що ж до основних способів спілкування батьків і класних керівників, то Ф. Черноусова виділяє такі способи взаємодії: організація батьківських конференцій, зборів, індивідуальних зустрічей батьків та вчителів; організація роботи телефонних ліній, через які батьки можуть зв'язатися з вчителем або отримати консультацію щодо домашнього завдання та способів його виконання; використання телекомунікації й регулярної пошти; створення батьківського клубу чи центру в школі; проведення неформальних зустрічей батьків, дітей та вчителів (свята тощо); шанобливе спілкування з урахуванням культурної, релігійної й етнічної приналежності батьків [3, с.81].

Нами було проведено анкетування на тему *“Характер взаємостосунків між учнями та батьками, умови сімейного виховання”*, яке дозволяє зрозуміти класному керівнику про характер взаємостосунків учнів і батьків та вплив на виховання особистості учня. Відповідно, класний керівник, зробивши певні висновки, може підібрати виховний захід на подібну тему, провести індивідуальну бесіду як з батьками так і з учнями, сприяти вихованню учнів.

Анкетування проводилося з учнями 8-В класу Ємільчинської ЗОШ №1 Житомирської області. Кількість присутніх учнів на момент проведення даного анкетування становило 13 осіб.

Результати анкетування засвідчують, що 100% учнів люблять та поважають своїх батьків, що вже налаштовує на злагодження в сім'ї. 69% учнів отримують допомогу від батьків у навчанні, решта 31% не отримують ніякої допомоги від батьків, на нашу думку, на цих учнів необхідно звернути увагу. 38% учнів радяться зі своїми батьками, і досить часто з приводу навчання; 30% – не радяться зовсім і 32% учнів інколи радяться зі своїми

батьками. 61% учнів розповідають своїм батькам про свої шкільні справи, оскільки батьки цим цікавляться; 39% – це учні, батьки яких не цікавляться їхніми шкільними справами та дозволяють.

84% учнів мають сімейні традиції: святкування календарних свят, відпочинок на природі, недільна вечерея; 16% учнів не мають традицій. У 53% учнів у сім'ї наявний розподіл праці на "чоловічу" та "жіночу", у 47% такого розподілу немає.

Щодо взаємостосунків із батьками, то 30% учням не вистачає батьківського розуміння; 23% учнів не задумувались над цим і 17% учням не вистачає уваги батьків. З числа опитуваних 31% учнів не мають конфліктів з батьками; 31% учнів конфліктують з батьками через навчання; 8% не знають, через що виникають конфлікти; у 15% учнів причиною конфліктів є мама та старші сестри; ще 15% учнів конфліктують через непорозуміння.

У своїй майбутній сім'ї 46% учнів хотіли б мати стосунки подібні до нинішніх; ще 46% – не бажали б і 8%, можливо, хотіли б мати подібні стосунки у власній родині.

Отже, можна сказати, що основою роботи класного керівника з родиною мають бути зацікавлені дії й природні заходи, створені для зміцнення і підвищення авторитету батьків. Психологічно батьки готові підтримати всі вимоги, справи і починання школи. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки й високого рівня освіти, з глибоким розумінням і відповідальністю ставляться до дітей. Від узгодженості дій зі школою і сім'ї залежить ефективність процесу виховання. Школа зобов'язана допомогти батькам, ставши їм психолого-педагогічним центром і центром консультування – організовуючи при школі батьківські університети, лекторії, конференції, семінари, об'єднання батьків.

Список використаної літератури

1. Методика виховної роботи / ред. В. А. Сластенина. – М., 2004. – 144 с.
2. Степаненков Н. К. Педагогика: учебн. пособие / Степаненков Н. К. – М.: Изд. Скаун В. М., 1998. – 448 с.
3. Черноусова Ф. П. Напрями, зміст, форми й ефективні методи виховної роботи класного керівника на діагностичній основі / Черноусова Ф. П. – М., 2004. – 160 с.

***Н. Шкуринська, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: асистент кафедри педагогіки І.В. Новіцька.***

Фактори впливу на виховання дитини у сучасній сім'ї

У розвитку дитини провідна роль належить дорослим. Вони безпосередньо впливають на виховання особистості. Дитина виступає своєрідним дзеркалом, що відображає увесь прихований та явний вплив сім'ї.

Іноді сім'я благополучна, а дитина має безліч психологічних відхилень у поведінці.

Як пише Т. Флоренська [4], „внутренний мир ребенка, — это всегда отражение мира внешнего. А что есть внешний мир для ребенка? Конечно, его семья”. І, як відмічає священник Валентин Марков, „...ребенок вырос не сам по себе. Он, как веточка на дереве, которое корнями уходит в глубину прошлого. Семья — это целостный организм. И проблемы молодого росточка — это, в первую очередь, проблемы почвы, на которой он растет. Дерево семьи питается соками родительской любви. Те, кто хочет действительно справиться с проблемами детей, пусть посмотрит, прежде всего, на себя!” [3, с. 93].

Різні аспекти даної проблеми досліджують Є. Морозова, І. Ільїн, Л. Повалій, Т. Алексеєнко, М. Стельмахович та інші.

Мета статті – з'ясування впливу сучасної сім'ї на виховання дитини, визначення шляхом опитування учнів, які фактори впливу сім'ї є домінуючими у вихованні особистості.

У вихованні дитини сім'я не може бути замінена ніяким іншим чинником. Саме сім'я формує систему цінностей, базові структури особистості дитини, її ставлення до себе, до світу. Якщо сім'я благополучна, то, переважно, діти виростають спокійні, врівноважені, вони позитивно дивляться на світ, вміють спілкуватися з однолітками. Якщо ж сім'я неблагополучна, то діти виростають агресивними, неврівноваженими, вони дивляться на все агресивно, обізлено. Також великий вплив мають стосунки між батьками, особливо негативно на дитину впливають сварки між батьками, тому потрібно намагатися не сваритися при дитині.

На думку І. Ільїна, добра сім'я дарує людині два священних образи, в живому спілкуванні з якими росте її душа і кріпне її дух [2]: перший образ – чистої матері, що несе любов, милість і захист; другий образ – батька, який дарує справедливість та розум.

Нами було проведено дослідження щодо факторів впливу на виховання дитини у сім'ї. У опитуванні взяли участь дванадцять учнів восьмого класу Новоборівської гімназії Володар-Волинського району Житомирської області. Дані дослідження внесені у таблицю.

Відповіді	Хто є авторитетом у сім'ї	Чи прислухаються до думки батьків.	Вплив шкідливих звичок у батьків.	Вплив сварки батьків.	Чи потрібна підтримка батьків.	Чи хотіли б щось змінити у сім'ї.
Питання						
Мама	58,3%					
Тато	33,3%					
Дідусь	8,3%					
Часто		50%				

Інколи		50%			41,6%	
Залежно від то-го, яка звичка			50%			
Погано			50%			
Негативно				66,7%		
Не сваряться при дитині				33,3%		
Завжди					50%	
Ні					8,3%	41,6%
Так						58,3%

З результатів дослідження видно, які фактори впливають на дитину в сім'ї. Для більшості опитуваних авторитетом у родині є мама, вочевидь, вони більш прислуховуються до її думки. Для більшості є важлива підтримка батьків, лише 8,3% не потребує підтримки, це може свідчити про те, що для них є не дуже важливою їх думка і, можливо, в учня не досить довірливі стосунки з батьками. На нашу думку, батькам потрібно більше часу приділяти дитині, допомагати їй зі шкільними справами, більше цікавитися її життям, можливо ділитися своїми проблемами, щоб покращити свої стосунки з дитиною, щоб дитина більше прислухалася до думки батьків. Судячи з того, що для більшості опитуваних авторитетом є мати, то вони дуже мало часу проводять з татом. У таких сім'ях батьку потрібно більше часу проводити з дитиною. Але, можливо, в цих сім'ях дуже погані стосунки між батьками, і тому дитина більш прихильна до матері. У таких родинах батькам потрібно вирішувати свої стосунки без присутності дитини.

Дуже негативний вплив має на дітей сварка батьків, вони хвилюються, переживають. Лише 33,3% учнів, а саме четверо, не є свідками сварок батьків, і це великий плюс батьків у вихованні дітей. Ми вважаємо, що тим сім'ям, де діти є свідками сварок батьків, потрібно серйозно працювати над своїми стосунками, можливо, звернутися до психолога, оскільки сварки дуже погано впливають на дитину. Особистість, яка ще не сформувалася, вбирає в себе негатив, вона не завжди здатна відсортувати погане і добре, що може негативно відобразитися на її стосунках із іншими і в майбутніх стосунках у власній сім'ї.

58,3% опитуваних написали, що вони б хотіли щось змінити у своїй сім'ї. З них 28,6% бажали б змінити відносини між батьками. Вочевидь, у таких родинах відсутня злагода, гармонія, любов, подружжя часто свариться, і дитина є свідком цього всього. На нашу думку, таким сім'ям потрібна негайна допомога, особливо дитині. Дитина повинна рости у щасливій, люблячій родині.

Усе це дозволяє зробити висновок, що у сучасній сім'ї є чимало факторів, що впливають на виховання дитини, як позитивних, так і негативних. Головними з них є стосунки батьків між собою та стосунки батьків з дитиною. Тож, ми вважаємо, батькам потрібно більше часу

проводити зі своєю дитиною, частіше цікавитися її життям. А проблеми у своїх стосунках батьки не повинні показувати дитині. І тоді дитина ростиме позитивною, спокійною, матиме чудові стосунки з однолітками.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Ильин И. А. Путь к очевидности / Ильин И. А. – М., 1993. – 178 с.
3. Марков В. А. Аномалії батьківської любові / Марков В. А. – Іваново, 2005. – 259 с.
4. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии: Наука о душе / Флоренская Т. А. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.

***І. Чорноморець, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.***

Педагогічна співдружність школи та сім'ї

Виховання підростаючого покоління є одним із основних завдань в українській загальноосвітній школі. Державною національною програмою "Освіта (Україна XXI століття)" одним із пріоритетних напрямів реформування освіти визнано родинне виховання. Саме в сім'ї закладаються основи формування особистості, вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Так у ст. 59 Закону України "Про освіту" зазначається:

- 1) "Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості";
- 2) "Батьки і особи, які їх замінюють, зобов'язані: постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей..."

Сім'я виступає домінуючим інститутом у формуванні особистості дитини. Саме вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства.

Проблеми морального розвитку підростаючого покоління, взаємодія школи і батьків стали головними темами наукових робіт, статей, монографій багатьох українських педагогів, філософів, діячів культури. Так вивченням специфіки підліткового віку та розроблення нових методів їхнього виховання займалися А. Бурова, О. Долинна, Л. Просандаєва, Т. Загороднюк, А. Шемшуріна, Л. Кулагіна та інші. Проблеми сімейного виховання досліджували Т. Алексеєнко, Г. Постовий, Н. Мирончук, М. Шаповал, М. Стельмахович та ін.

Мета статті – розкрити зміст та форми взаємозв'язку школи та сім'ї у вихованні особистості дитини.

Школа озброює дітей систематичними знаннями, виховує в них на основі цих знань світогляд, привчає їх до праці, до суспільно корисної діяльності.

У процесі навчально-виховної роботи, а також за допомогою спеціальних виховних заходів школа виховує в підлітків моральні якості, які потрібні для майбутнього життя. Цю величезну, складну і відповідальну роботу школа зможе успішно виконати лише за умови постійного, найтіснішого і ділового зв'язку з батьками учнів. Ініціатива в організації найтіснішого контакту між школою і сім'єю, а також керівна роль у цьому питанні належать школі, як державній установі [4].

А. С. Макаренко в своїй лекції про виховання дітей у сім'ї й школі говорив: "Сім'ї бувають хороші, і сім'ї бувають погані. Поручитися за те, що сім'я виховує як слід, не можна. Говорити, що сім'я може виховувати, як хоче, ми не можемо. Ми повинні організувати сімейне виховання, і організуючим началом повинна бути школа, як представниця державного виховання. Школа повинна керувати сім'єю" [1].

Співдружність школи і сім'ї – гарантія для успішного навчання учнів у школі.

Завдання школи в справі налагодження найактивнішої співдружності між школою і сім'єю полягає в діяльних заходах, які б забезпечили усвідомлення батьками мети і конкретних завдань навчально-виховної роботи; допомогли їм ознайомитися з особливостями психофізичного розвитку дітей різного віку, їх індивідуальними відмінностями та методами виховання.

Для успішного здійснення школою навчально-виховних завдань, підвищення успішності учнів велике значення має ставлення батьків до школи, до вчителів, зокрема, до класних керівників. Якщо батьки любовно і з повагою та пошаною говорять про школу, якщо вони завжди готові йти назустріч школі в її навчально-виховних заходах, якщо вони добре говорять про вчителів, то й діти їхні шануватимуть школу і поважатимуть своїх учителів.

Основну роботу з батьками школа проводить через батьківські об'єднання, які носять різні назви – батьківські комітети, конгреси, асоціації, асамблеї, президії, комісії, клуби. Кожне з них має свої план, положення, напрями діяльності.

Отже, сім'я дає дитині первинну підготовку до життя, тому що необхідний безпосередній дотик до світу близьких, які оточують дитину, до якого дитина з перших років звикає і з яким рахується [3, с. 2-3]. А вже потім народжується невідоме почуття самостійності, яке школа повинна підтримувати. Соціологічні дослідження свідчать, що на виховання дітей впливають: сім'я на 50 %, засоби масової інформації – на 30 %, школа – на 10%, вулиця – на 10 % [2, с. 61].

Сім'я і школа ставить перед собою основне головне завдання – виховання всесторонньої, гармонійно розвиненої особистості, яка може реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

Протиріччя у виховних підходах сім'ї й школи позначаються на ефективності виховного процесу. Результат, на який розраховує школа і якого, звичайно, повинні прагнути і батьки, можна добитися тільки спільними зусиллями.

Для визначення рівня співдружності школи та сім'ї було проведено дослідження серед учнів 9 класу Ружинської гімназії Ружинського району. Дослідження показало, що батьки учнів відвідують школу лише за запрошенням учителів або під час батьківських зборів, але аж ніяк не з власної ініціативи. У школі проводяться заходи для батьків. В основному це такі, як батьківські збори та свята, але батьки разом з учнями в них участі не беруть, а є лише гостями. Також із дослідження видно, що шкода цікавиться сімейною ситуацією учня і звертає увагу батьків на його проблеми, інформуючи їх про це. Думка учнів щодо стосунків між школою і сім'єю розділилась: 60% вважають, що стосунки є дружніми, а 40 – що ні.

Вважаємо, що для ефективної співпраці школи і сім'ї слід застосовувати такі форми роботи вчителя з батьками: класні батьківські збори, день відкритих дверей, відвідування батьків удома, запрошення батьків до школи, тематичні вечори запитань та відповідей, залучення батьків до виховної роботи. Однак варто пам'ятати, що і батькам слід більше приділяти увагу своїм дітям і тісно працювати із школою заради виховання розвиненої й гармонійної особистості.

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. - К., 1972.
2. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації. // Рідна школа. - 2002. - №5 - С. 61 - 62.
3. Сім'я як колектив і виховання підлітків: Педагогічний всеобуч батьків.// Позакласний час. - 2002. - Жовтень (№20). - С. 2 - 3.
4. Шаповал М. М. Спільна робота школи, сім'ї і громадськості. - К., 1965. - 229 с.

*І. Гуменюк, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Форми роботи класного керівника з підвищення педагогічної культури сім'ї

Сім'я — це найцінніший скарб, яким повинен дорожити кожен. Лише в сім'ї людина може бути по-справжньому щасливою. У ній ми навчаємося бути доброзичливими, гуманними, щедрими, добрими. Саме тут закладаються найвищі людські цінності [1]. Сім'я є провідним соціальним інститутом

суспільного розвитку [3].

Українська народна педагогіка на основі багатовікового досвіду завжди підтримувала культ Матері й Батька, культ Сім'ї. Матері й батькові відводилась найвища авторитетна роль. Від них залежали успіхи фізичного і соціально-психічного розвитку дітей ("Хороші діти — це честь батька і матері", "Яка хата — такий тин, який батько — такий син", "Молодь багата мудрістю мами й тата", "Тільки в світі правди, що рідний отець та мати") [3].

„У процесі виховання людської особистості, — говорив В.О.Сухомлинський, — діє багато сил : по-перше, сім'я; по-друге, особа педагога з усіма його духовними багатствами і цінностями, з його знаннями, вміннями, життєвим досвідом; по-третє, колектив, який має могутню силу впливу на кожну особу; по-четверте, сама особа виховання, тобто її самовиховання...” [2].

Проблема сімейного виховання є надзвичайно актуальною. Важливу роль у її вирішенні зробили такі дослідники: М. Стельмахович, Г. Постовий, Л. Повалій, Т. Алексєнко, Н. Мирончук, Т. Шаткова, Т. Дем'янчук та інші.

Мета статті: розкрити особливості сімейного виховання, з'ясувати роль класного керівника у підвищенні педагогічної культури сім'ї.

Батьки віддають дитину до школи з надією, що вона потрапить до рук розумного, гуманного вчителя, який забезпечить їй хороше виховання, однак варто наголосити, що лише за умов спільної, узгодженої діяльності учителів та батьків можна говорити про успіх виховної роботи.

Оскільки переважна більшість батьків не має належної психолого-педагогічної підготовки і позбавлена громадянської відповідальності за достойне виховання своїх дітей, класний керівник має виступити, з одного боку, сполучною ланкою між школою та сім'єю, а з другого — організатором підвищення педагогічної культури кожного батька і матері.

У роботі з батьками класний керівник має використовувати різноманітні форми. Це може бути індивідуальна, групова і колективна робота.

Досить ефективною формою забезпечення оптимальних умов співдружності сім'ї та школи є відвідування сім'ї школяра. Класний керівник має змогу ознайомитися з соціально-економічними умовами виховання дитини в сім'ї, зрозуміти психолого-педагогічний клімат у сімейному колективі, дати поради батькам щодо забезпечення сприятливих умов для навчальної діяльності учня, інформувати батьків про успішність і поведінку вихованця у школі та ін.

Успіхи учителів, класних керівників у роботі з батьками учнів багато в чому залежать від умінь організовувати і проводити батьківські збори, надати їм педагогічної доцільності [3].

Проблема виховання дітей у ранньому підлітковому та підлітковому віці завжди була актуальною. Для визначення моральних цінностей, сімейного благополуччя школярів нами було проведено дослідження учнів 7 класу

Мшанецької загальноосвітньої школи I-III ст. Старосинявського району Хмельницької області за допомогою анкетування. У дослідженні взяли участь 14 дітей.

На запитання „Хто приділяє тобі найбільше уваги в сім'ї?” 70 % дітей відповіли „мама”; 30 % – „батьки”; були й інші відповіді („тато”, „сестра”).

Як бачимо, найбільше уваги дітям приділяє мама, що свідчить про однобічність виховання дітей, що є негативним, адже дитині необхідна увага обох батьків для повноцінного, гармонійного розвитку.

На запитання „Кому з рідних ти найчастіше розповідаєш про шкільне життя?” 80 % дітей відповіли – „мамі”; 20 % дітей – „батькам”; були й інші відповіді („нікому”, „татові”, „сестрі”, „брату”).

За отриманими даними ми можемо говорити про те, що найвищий рівень довіри у дітей сформований саме до мами, отже, діти в сім'ї більше спілкуються з мамою, ніж з татом.

На запитання „Чи розкриваєш ти мамі свої таємниці? Чи можеш з нею спілкуватися, як із другом?” 95 % дітей відповіли – „так”, і лише 5 % відповіли – „ні”.

Отже, діти цілком довіряють своїй мамі, адже, виходячи із попереднього запитання, найвищий рівень довіри у дітей сформований саме до мами.

На запитання „Чи карають тебе вдома? Яким чином?” 80 % дітей відповіли: „не карають”; 20 % дітей відповіли – „сварять”, і лише одна дитина відповіла „б'ють”.

За даними нашого дослідження, ми можемо говорити про те, що батьки мають до дітей позитивне ставлення, про це нам говорить відсутність майже у всіх випадках покарання, але залежно від ситуації в кожній сім'ї має бути певний відсоток застосування методів покарання і похвали для формування характеру майбутньої особистості.

На запитання „Що тебе засмучує у стосунках з батьками?” 60 % дітей відповіли „непорозуміння”, 20 % відповіли „нічого”, 20 % дітей відповіли „мало спілкуюсь з батьками” (були й інші відповіді „несправедливість”, „сварять”).

Таким чином, можемо говорити про те, що дітям не вистачає спілкування з батьками, це може бути зумовлено тим, що батьки, наприклад, більше часу приділяють роботі й кар'єрі, ніж спілкуванню з дітьми.

Отже, за даними проведеного нами дослідження, ми можемо говорити про те, що більше уваги дітям в сім'ї приділяє саме мама, і дітям в певній мірі не вистачає спілкування з обома батьками, в даній ситуації потрібно частіше збиратися всім членам сім'ї у сімейному колі, більше спілкуватися, відвідувати разом у кіно, театри, зоопарки; здійснювати прогулянки до парку, поїздки на природу для покращення гармонійного, духовного і морального розвитку сім'ї й сімейних відносин, що є основою сімейного благополуччя.

Але ми можемо виділити і позитивні сторони нашого дослідження, а саме те, що батьки не використовують жорстоких методів виховання в сім'ї і що діти вважають своїх батьків справедливими.

Усе це дозволяє зробити висновок, що проблема налагодження ефективної співпраці школи і батьківської громадськості є надзвичайно актуальною в наш час. У її вирішенні важлива роль відводиться класному керівникові.

У наших умовах у правильному вихованні підростаючого покоління зацікавлене все суспільство. Тому родина і школа повинні спільно вирішувати загальні задачі виховання щасливої людини, разом нести відповідальність перед суспільством за це [2].

Список використаної літератури

1. shkolaonline.net/.../865831_456055.doc
2. trbschool3.ucoz.com/prakty/_rtf
3. irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

*Н. Глущенко, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н. М. Мирончук.*

Статеве виховання сучасних школярів

Серед сучасних педагогічних проблем однією з суспільно важливих є зниження віку початку неповнолітніми статевого життя, що супроводжується зростанням кількості штучного переривання вагітності, розширенням діапазону венеричних захворювань, появою серед школярів матерів-одиначок.

Ці явища свідчать про недостатню ефективність роботи, яка здійснюється педагогічними працівниками із школярами у напрямі статевого виховання, про недостатню теоретичну й методичну підготовку вчителів, про низький рівень педагогічної культури батьків. Як наслідок, виникають суперечності між значним виховним потенціалом школи та сім'ї щодо статевого виховання та недостатнім його використанням у виховній практиці, а також організованим виховним процесом школи і стихійним впливом на учнів навколишнього соціального середовища (вуличні підліткові групи, шкідливі художні фільми тощо). Отже, актуальною проблемою, що постала перед системою освіти, є здійснення статевого виховання молоді.

Теоретичні засади сучасної стратегії статевого виховання найповніше сформульовано Д.В.Колесовим і Н.В.Сильверовою. На їх думку, система статевого виховання має будуватися з урахуванням певних принципів.

Статевий потяг не має придушуватися, а, навпаки, заохочуватися, але саме у плані прищеплення педагогічно прийнятних методів її задоволення в міжособистісному спілкуванні з особами протилежної статі. Необхідно

попереджати передчасне усвідомлення дитиною деяких проявів сексуального розвитку, що, проте, має виявлятися не в відмові від обговорення дітьми і підлітками цих питань, а своєчасній, але не надмірній їх сексуальній освіті [4].

Завданням статті є на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити сутність понять статеве виховання, виявити особливості статевого виховання підлітків.

Виходячи з загальних цілей статевого виховання, а саме — виховати здорову і цілісну особистість жінки та чоловіка, які можуть адекватно усвідомлювати свої психологічні й фізіологічні особливості відповідно до існуючих у суспільстві соціальних і моральних норм і зможуть установлювати оптимальні стосунки з людьми своєї та протилежної статі у всіх сферах життя, можна виділити кілька основних завдань або напрямків статевого виховання.

1. Статеворольове виховання, що допомагає формуванню психологічної мужності і жіночості та встановленню оптимальних комунікативних настанов чоловіків і жінок.

2. Сексуальне виховання, спрямоване на оптимізацію формування сексуально-еротичних орієнтацій і сексуальної свідомості в контексті психосексуальної культури і моральних вимог.

3. Підготовка до відповідального шлюбу як формування подружніх ролей і вироблення настанов взаємно відповідального партнерства.

4. Підготовка до відповідального батьківства, що припускає формування рольової поведінки матері та батька стосовно дітей і вироблення оптимальних репродуктивних настанов.

5. Формування здорового способу життя через роз'яснення залежності сексуальності, шлюбу і батьківства від таких шкідливих звичок, як паління, алкоголізм, наркоманія, від венеричних захворювань та ін.

Усі ці напрямки, які повинні ставати предметом спеціальних уроків, є взаємозалежними та взаємообумовленими складовими цілісного процесу, що має починатися з перших років життя дитини [1, с. 16-20].

Нами проведено дослідження з учнями 11-го класу Радомишльської гімназії №2 Житомирської області. У дослідженні взяло участь 30 школярів. Розроблена нами методика включала питання щодо створення сім'ї, відносин з батьками, народження дитини, наявності у респондентів інформації про будову чоловічих та жіночих статевих органів, контрацептиви, хвороби, які передаються статевим шляхом.

Проаналізувавши відповіді, ми дійшли висновку, що респонденти чітко встановлюють планку для створення сім'ї й народження першої дитини для дівчини (шлюб – 22-24 роки, дитина – 24-25 років). Це означає, що серед людей досі існує думка у тому, що дівчина повинна доцільно вести спосіб життя, і, коли вона готова фізично на дуже важливі рішення, тоді вона може приймати їх.

Інакше справи із юнаками. Респонденти не дали чіткої відповіді, коли юнак повинен одружуватися і коли має народжувати дитину, але цифра (шлюб – 22-24, 25 і більше років, дитина – 24-25, 26 і більше років) вказує, що шлюби між дівчатами і юнаками мають відбуватися приблизно в одному віці.

Підлітки воліли б одержувати інформацію з цих питань. Це означає, що у школах, при медогляді, зазвичай проводять такі розмови лікарі, і це закріпилося у свідомості підлітків. Це ще тому, що лікарі найбільш проінформовані з цих питань, ніж інші люди.

Також респонденти відзначили спеціальну літературу. Ця відповідь пояснюється лише тим, що чимало підлітків соромляться підійти за інформацією до батьків чи звернутися у якусь службу, і навіть оскільки нині випускається дуже багато книжок із сексуального виховання і їх легко можна купити як батькам, так і підліткам. Слід зазначити, деякі не знають, від кого вони хотіли б отримати цю інформацію. Хоча такі відповіді й рідкісні, але вони потребують великої уваги.

Інформацію з питань статевого виховання підлітки хотіли б отримувати у жіночій консультації, але є відповіді, де респонденти не знають, куди звертатися з цими питаннями. Це свідчить про те, що статеве виховання має недостатній до належного рівень.

Насторожують відповіді, дані респондентами про початок статевого життя. Більшість відповіло, що юнакам можна починати статеве життя з 15 років. Підлітки вважають, що дівчині можна починати жити статевим життям із 16-ти і із 18-ти років, і тільки одна відповідь дана за 19 і одна за 20 років.

На жаль, існує тенденція до зниження віку отримання першого статевого акту. Це веде до зростання числа захворювань, які передаються статевим шляхом у підлітків і юнацької вагітності.

Статеве виховання – одна із складових морального, тому, відповідно, за його відсутності, неможливо вважати особистість всебічно розвинутою, високодуховною, гармонійною. Тривалий час існувала хибна думка, що питання інтимних стосунків між чоловіком і жінкою вирішується приватно, індивідуально. Тому активне, відкрите обговорення цієї теми і пропагування знань, навіть із науковим підґрунтям, неетичне, непристойне, до того ж – сприяє породженню хворобливої цікавості до статевих стосунків, психічних відхилень і вад. На сучасному етапі розвитку суспільства одним із серйозних і першочергових завдань школи є формування в учнів правильних духовних установок, прищеплення толерантного ставлення до однолітків, зокрема і протилежної статі, виховання культури чистих і справжніх взаємин між статями. Шляхом правильного статевого виховання необхідно закласти основи майбутніх гармонійних подружніх відносин. В кожного підлітка повинний бути сформований моральний ідеал родини, розуміння її цінності й необхідності для людини. Родина є основою життєвого благополуччя, тому

що вона сприяє збереженню здоров'я, полегшує перенесення життєвих труднощів.

Список використаної літератури

1. Прокопенко Л. М. Сімейне виховання. Підлітки / Л. М. Прокопенко, Д. Ф. Ніколенко. – К., 1981. – 272 с.
2. Санюкевич Л. І. Статеве виховання дітей і підлітків / Л. І. Санюкевич. – Мінськ: Народна аскета, 1979. – 50 с.
3. Хрипкова А. Дівчинка-підліток. Дівчина / А. Хрипкова. – К., 1982. – 189 с.
4. Колесов В. Є. Розмови про статеве виховання / В. Колесов. – М., 1988. – 348 с.

***С. Баранець**, студентка III курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент **Н. М. МIRONЧУК***

Розвиток статевої культури сучасних школярів

Актуальність статевого виховання учнівської молоді в сучасній школі зумовлена прискореним статевим розвитком школярів, недостатнім рівнем обізнаності неповнолітніх у статевій сфері, статевою розпущістю певної частини неповнолітніх, злочинністю на статевій основі, поширенням порнографії, що руйнує психіку неповнолітніх. Усе це виявляється в недостатній підготовленості багатьох молодих людей до створення сім'ї, виконання родинних обов'язків, що нерідко спричинює розлучення [1].

Статеве виховання – складова процесу виховної роботи школи і сім'ї, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді [5].

У статевому вихованні насамперед необхідно враховувати вікові особливості школярів. Так у молодшому шкільному віці відбувається самоусвідомлення дітьми своєї статевої належності, закладаються психологічна та емоційна основи сексуальності – сором'язливість чи розв'язність, різкість чи м'якість, ласкавість чи грубість, доброта чи злість, щедрість чи скупість тощо. У цьому віці діти молодших школярів ще шукають розгадку секрету дітонародження, таємниці материнства [2].

У підлітка в період статевого дозрівання зростає інтерес до протилежної статі. Поява вторинних статевих ознак і типовий для цього віку стан дає змогу підліткам відчувати себе повноцінними чоловіками й жінками, проте вони відчують невпевненість щодо пов'язаних з цим статусом ролей і функцій. З'являється схильність вважати вторинні статеві ознаки перевагами зовнішності саме представників іншої статі.

Статеве дозрівання впливає і на психіку підлітка. У цей період починають формуватися чоловіча і жіноча психологія, статевий потяг породжує відповідні думки, інтерес до протилежної статі, книг, кінофільмів, розмов дорослих на інтимні теми. Статевий потяг і енергія знаходять вихід не обов'язково в статевому акті. Це можуть бути різні види діяльності (туризм,

спорт, музика та ін.), що вельми важливо для виховання особистості, оскільки раннє збудження дитячої сексуальності психологічно шкідливе, затримує подальший психосексуальний розвиток [4].

У юнацькому віці особистість загалом досягає фізичної зрілості, остаточно формується статева система. У юнаків цей період бурхливіший, ніж у дівчат, і характеризується підвищеною статевою збудливістю, різким зростанням еротичних інтересів і фантазій, потягом до осіб протилежної статі й закоханістю. На цю пору припадають завершення первинної соціалізації, громадське становлення особистості, її соціальне самовизначення, активне входження в суспільне життя, формування духовних цінностей [3, с. 4].

Підліткам слід прищеплювати повагу до представників протилежної статі, особливо до жіночої, щоб юнак бачив у ній дівчинку, подругу, майбутню дружину, матір своїх дітей, а не лише представницю біологічно протилежної статі. Самоповага й повага до протилежної статі є важливим моральним чинником, який регулює взаємини між статями. Досить продуманою і делікатною має бути виховна робота в підлітковому віці, оскільки дівчата швидше дозрівають статево, що змінює їх стосунки з хлопцями. За несприятливих педагогічних умов це може позначитися на їх ставленні до протилежної статі в майбутньому [3].

З метою дослідження рівня статевої культури сучасних школярів ми провели експериментальне дослідження з учнями дев'ятого класу ЗОШ I-III ступенів №3 м. Овруч. Учасники експериментального дослідження з цікавістю поставилися до тестування, а також були доброзичливо налаштовані на співпрацю. Усього в експериментальному дослідженні взяло участь 12 чоловік різних статей, а саме 6 – чоловічої та 6 – жіночої статі. У результаті дослідження нами було встановлено, що 42 % опитаних виступають „за” дошлюбні статеві стосунки, 58% – проти. 16 % школярів уже мали статеві стосунки, 75% – не мали, і 8% відзначили, що вони проти сексуальних стосунків до шлюбу. 16 % написали, що мали лише 1 статевого партнера і 84% не мають статевого досвіду зовсім.

Поштовхом до статевого життя у 17 % стала цікавість, 50% – задоволення власних бажань, і 13 % мали власні причини або ще не мали статевих стосунків. Ми з'ясували, що перші бесіди на інтимні теми у 8 % були з батьками, 84% – із друзями, ще у 8 % – з учителями чи лікарями.

34 % опитуваних відповіли, що дещо знають про ВІЛ-інфекцію та венеричні хвороби, 66% добре володіють інформацією з даного питання.

На питання щодо готовності до створення власної сім'ї отримано 100-відсоткову відповідь школярів, що перейматися цим питанням їм рано. Для розширення їх знань з проблеми статевого виховання школярі пропонують проводити лекції.

Для закріплення виявлених результатів та підвищення рівня сексуальної культури школярів доцільними вважаємо проведення бесід (окремо з

хлопцями і дівчатами) з питань статевої гігієни, а в старшому віці – з проблем безпеки венеричних захворювань; перегляд відеofilmів, зустрічі з фахівцями (медиками, психологами, сімейними лікарями) та подружніми парами, завдяки яким відбувається загальносоціальна, моральна, психологічна, правова, господарсько-економічна й естетична підготовка молоді до сімейного життя.

Список використаної літератури

1. Боришевський М. Й. Психологічні питання статевого виховання учнів / Боришевський М. Й. // Проблеми викладання курсу етики і психологія сімейного життя. – К., 1990. – С. 13–29.
2. Говорун Т.В. Батькам про статеve виховання дітей / Говорун Т.В., Шарган О.М. – К.: Рад.шк., 1990.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Гринькова М. О. Потрібні нестандартні підходи і статеve виховання підростаючого покоління / Гринькова М. О. та ін. // Рад. школа. – 1989. – № 9. – С. 62–68.
5. Журавлев В.И. Педагогика в системе наук о человеке / Журавлев В.И. — М., 1990.

*А. Поліщук, студентка ІІІ курсу природничого ф-ту.
Наук. керівник: канд. пед. наук, доцент Н.М.Мирончук.*

Школа і сім'я: прогресивні форми співпраці

Природно, і школа, і родина прагнуть повноцінної взаємодії. Проте багато батьків не зовсім чітко усвідомлюють свою громадську й особисту відповідальність за розвиток, виховання та навчання своїх дітей. У наш час є такі батьки, які вважають своїм обов'язком забезпечити дітей матеріально, а виховання покладають на педагогів. Але тільки спільними зусиллями, доповнюючи та підтримуючи одне одного, родина та школа можуть досягти бажаних результатів.

Дослідженням проблеми взаємодії, співпраці сім'ї й школи займалися такі видатні педагоги, як: В.О.Сухомлинський, А.С.Макаренко, К.Д.Ушинський та інші.

Метою статті є встановлення взаємозв'язку між учителем і батьками та їх спільний вплив на розвиток дитини як особистість.

І в батьків, і в педагогів мета одна – благо дітей, їх повноцінний і гармонійний розвиток.

Підвищення виховного потенціалу родини, педагогічної культури батьків можливе за умови позитивно спрямованої взаємодії родини та школи. Така взаємодія припускає рівноправні позиції педагогів і батьків у вихованні, розвитку особистості дитини.

Важливу роль у виховній роботі батьків відіграє батьківський авторитет, який, за висловом А. С. Макаренка, містить у собі „все батьківське і материнське життя – роботу, думку, звички, почуття, прагнення” [2, с.373]. Але А.С.Макаренко приділяв значну увагу місцю і ролі батьківського авторитету в сімейному вихованні [1, с.124].

Авторитет (лат. *autoritas* – влада, вплив) – це відмінні особливості окремої особи, групи чи організації, завдяки яким вони заслуговують на довіру і можуть завдяки цьому здійснювати вплив на погляди і поведінку інших людей в будь – якій галузі життя [2, с.373].

Батьки віддають дитину до школи з надією, що вона потрапить до рук розумного, гуманного, авторитетного вчителя, який забезпечить їй хороше виховання. Однак лише за умов спільної узгодженої діяльності учителів і батьків можна говорити про успіх виховної роботи [2, с.377]. А встановити найкращі відносини між батьками і вчителем допомагають різні форми спільної співпраці педагога і батьків: батьківські збори, консультації, індивідуальні розмови тощо, які допомагають педагогам у пошуку з батьками спільного шляху виховання дітей.

З метою вивчення відносин сім'ї та школи, а також взаємин батьків і дітей нами було проведено анкетування серед учнів 8-в класу ЗОШ №22 м. Житомира.

Результати вивчення дозволили встановити таке: 55% дітей вважають батьків друзями, 25% школярів вважають, що батьки мало ними цікавляться, і 20% опитуваних зазначають, що прагнули б кращого ставлення з боку батьків.

Прикрим є той факт, що понад 60% школярів основним методом, який застосовують батьки, називає покарання.

Щодо спільного дозвілля батьків і дітей, то тут варто відзначити, що у 67% сімей родина проводить спільний відпочинок щомісяця чи кожні вихідні. Разом з тим, прикрим є факт, що 33% сімей спільне дозвілля планують один раз у рік або й рідше.

Більшість батьків відвідують батьківські збори, бо цікавляться успіхами своїх дітей. Однак є категорія батьків, які не завжди відвідують батьківські збори.

Як бачимо, існують проблеми у взаєминах батьків і дітей, батьки обирають не завжди позитивні форми виховання, тому класний керівник повинен застосовувати такі форми роботи, які потребують участі й батьків, і дітей.

У роботі з батьками класний керівник може використовувати інші форми, такі як: індивідуальні, групові та колективні. До індивідуальних форм належить: відвідування сім'ї школяра, запрошення батьків до школи, листування з батьками. До групових форм належать: лекції, консультації, вечори запитань і відповідей, читацькі конференції та педагогічні читання. А до колективних форм відносять: батьківські збори (підсумки навчально–

виховної роботи за певний період, завдання на наступний; психолого–педагогічна просвіта батьків; виставки робіт учнів, творчі звіти; обговорення питань спільної життєдіяльності) [2, с.386]. Ці форми допоможуть класному керівнику краще підтримати зв'язок з батьками та використовувати різні методи виховання молодого покоління.

Список використаної літератури

1. Макаренко А.С. Твори : в 7т. / Макаренко А.С. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1954.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підруч. / Кузьмінський А.І. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання – Прес, 2004. – 445 с.

***О.Чубай**, студент III курсу природничого ф-ту.*

*Наук. керівник: асистент кафедри педагогіки **І.В. Новицька**.*

Виховні функції сім'ї як соціального інституту

Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Тому сім'я відтворює людину не тільки як біологічну істоту, але і як громадянина, оскільки саме в ній, передусім, відбувається соціалізація особистості. Всю сукупність найважливіших проблем, пов'язаних із сім'єю, вивчає така спеціальна соціологічна теорія, як соціологія сім'ї. Вона є найдавнішим природним співтовариством людей, зв'язаних кровною спорідненістю [1, с.4].

Відомий дослідник сім'ї А. Харчев звертає увагу на зв'язок сім'ї з потребами суспільства. Він розглядає сім'ю як історично конкретну систему шлюбних взаємин, як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними, родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність сім'ї, на думку А. Харчева, була обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [7, с.6].

Мета статті – проаналізувати виховні функції сім'ї як соціального інституту та з'ясувати ставлення школярів до подружнього життя.

Сім'я – особливий соціальний інститут, який регулює відтворення людини за допомогою особливої системи ролей, норм, організаційних форм. Як правило, в сучасних визначеннях сім'ї підкреслюються всі ці характеристики. Так Н. Смелзер вважає сім'єю засновані на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей [2, с.5]. Відомий дослідник сім'ї А. Г.Харчев звертає увагу на зв'язок сім'ї з потребами суспільства. Він розглядає сім'ю як історично конкретну систему шлюбних взаємин, як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними, родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю.

Соціальна необхідність сім'ї, на думку А.Харчева, була обумовленою потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення.

Як соціальний інститут, сім'я вивчається на макрорівні, в цьому плані аналізуються перш за все її соціальні функції. При цьому функціоналісти виходять з гармонії сім'ї і суспільства як цілісності, розглядають функції сім'ї як природний вияв і реалізацію потреб суспільства. Представники конфліктного підходу звертають увагу на складний, суперечливий характер сімейних відносин, на рольові та інші конфлікти, які виникають на ґрунті суперечливих сімейних і інших відносин. Важливо ураховувати, що, вивчаючи міжособистісну взаємодію, не можна абстрагуватися від того, що групова поведінка залежить від соціальних, економічних і соціокультурних умов життєдіяльності сім'ї, тобто об'єднання підходів сприяє більш глибокому аналізу [4, с. 34].

Дослідницька робота проводилась в Полонській ЗОШ І-ІІІ ст. серед учнів 8-го класу. У досліджуваному мною 8 класі 10 учнів. У класі навчаються учні з різним рівнем навчання.

Після проходження учнями тесту було визначено рівень їх ставлення щодо термінів, що стосуються сім'ї та її властивостей.

І група – включає учнів, які вважають що можна прожити подружнє життя без розлучень, що навіть при ревнощах партнерів подружні стосунки не змінюються, а в якійсь мірі посилюються, також вважають що тенденції розлучень зменшуються, і для багатьох слово розлучення має певне значення воно асоціюється із поняттям зрада.

ІІ група – включає учнів, які вважають що подружнє життя можна прожити без розлучень, але і неможливе без нього, саме ревнощі є цьому виною, також вважають тенденції розлучень залишаються на одному рівні, і слово розлучення асоціюється із поняттям самотність.

ІІІ група – включає учнів, які вважають що подружнє життя не можливо прожити без розлучень, також вважають тенденції розлучень збільшуються, і слово розлучення асоціюється із поняттям малої матеріальної забезпеченості та нерозуміння партнерів одне одного.

№	Запитання	А	Б	В
1.	Як ви вважаєте, тенденції розлучень:	збільшуються обрали 60%	зменшуються обрали 10%	не змінюються обрали 30%
2.	Які асоціації викликає у вас слово „розлучення”:	самостійність обрали 20%	зрада обрали 80%	звичайне явище обрали 0%
3.	Яка, на вашу думку, сьогодні основна причина розлучень:	нестача матеріальних засобів обрали 40%	подружня зрада обрали 50%	відсутність особистого життя обрали 10%

Таким чином, сім'я як соціальний інститут виникла з самого початку формування людського суспільства. На перших етапах його розвитку взаємини між чоловіком і жінкою, старшим і молодшим поколіннями

регулювалися племінними і родовими звичаями. З виникненням моральності, релігії, а потім держави, регулювання статевого життя придбало відповідно етичний, релігійний і правовий характер. Це дозволило посилити соціальний контроль над шлюбом і в той же час знецінити зовнішньо-релігійні й зовнішньо-правові санкції шлюбу у випадку, якщо вони вступили в суперечність з інтересами держави.

Список використаної літератури

1. Войтович С. О. Світ сім'ї і горизонти покликання / Войтович С. О. — К., 1989.
2. Журбицька Т. С. Молода сім'я / Журбицька Т. С. — К., 1988.
3. Каблуков В. А. Проблеми студентських сімей / Каблуков В. А. — К., 1989.
4. Харчев А. Г. Сучасна сім'я: два погляди на одну проблему / Харчев А. Г. // Соціологія. — 1999. — № 1-2. — С. 30-40.

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

Наукове видання

**Проблеми освіти і виховання
у сучасних умовах**

Збірник наукових праць

Комп'ютерний макет: Н. М. Мирончук

Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку 09.11.10. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 6.5. Обл. вид. арк. 6.5. Наклад 100. Зам. 226.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідомство про державну реєстрацію:

серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua